

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta filozofická

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Ivana Madlová

Hrabě Leo Thun a revoluce 1848/49

Count Leo Thun and the revolution of 1848/49

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Luboš Velek, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Tato práce rovněž nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat v první řadě svému školiteli, PhDr. Luboši Velkovi, PhD., za odbornou podporu a metodické vedení práce. Za četné konzultace a množství inspirativních podnětů, jež mne přiměly k promýšlení otázky role a strategií šlechty v modernizující se společnosti, děkuji Prof. Milanu Hlavačkovi, CSc. Ráda bych poděkovala též Dr. Ralphu Melvillovi za objasnění mnohých problematických aspektů, týkajících se role Leo Thuna v revoluci 1848/49. Za nápad tematizace *proměny osvícenského aristokrata v konzervativce* děkuji JUDr. Jiřímu Georgievovi, PhD. V neposlední řadě patří můj velký dík také archivářům děčínské pobočky Státního oblastního archivu v Litoměřicích v čele s Mgr. Ottou Chmelíkem za jejich laskavost a ochotu.

Abstrakt

Záměrem předložené práce je nástin významu revoluce 1848/49 pro tradiční aristokratickou vrstvu společnosti. Na základě komparace spisů hraběte Leo Thuna z předbřeznového i porevolučního období se autorka pokouší o vystižení role prožité revoluce v příštích strategiích české konzervativní šlechty, konfrontované v revoluci 1848/49 s radikalizací a politizací slovanských národních hnutí, jejichž kulturní a intelektuální rozvoj podporovala v předchozím období svým patriotickým mecenášstvím i osvěcenským úsilím o obecný prospěch společnosti.

The question about the importance of the revolution experience of 1848/49 for the Bohemian conservative noblemen is the central point, which revealing is the main work's intention. Based on the analysing of Count Leo Thun's political brochures and concepts, the author attempts to demonstrate the relevance of the aristocratic confrontation with their own Pre-March patriotic activities in their next life and political strategies.

Klíčová slova (Key words)

- revoluce 1848/49 (revolution of 1848/49)
- Leo Thun
- šlechta (aristocracy)

Obsah

Úvod	7
I. "Jetzt ist die Reihe an uns gekommen!" Šlechta na cestě mezi Velkou francouzskou revolucí bouřlivými událostmi roku 1848/49	14
1. Šlechta a důsledky revoluce 1848/49 v kontextu habsburské monarchie. Konec nadvlády „utlačitelů a vampírů“ nad poddanými a jejich „návrat do lesů“	14
2. Zhoubný „Untergang der Adelswelt“? Šlechta v procesu modernizace a transformace společnosti 19. století	17
3. Konzervativní ideologie a revoluce	20
4. Leo Thun jako pozorovatel a komentátor dobového dění. Rizika při vytváření zobecňujících tezí o strategiích konzervativní šlechty v době předbřeznové	25
5. Zdroje ohrožení aristokratického primátu. Strategie přežití na prahu moderního věku	27
6. Šlechta a fenomén veřejného mínění. Způsoby legitimizace moci v éře liberalismu a nacionalismu	36
7. Revoluce 1830 jako „indikátor mezí a možností společenské změny“. Andrianův pokus o reformu ve vlastních řadách	47
8. Podíl aristokratického osvícenského mecenášství a činnosti stavovské opozice na konečném vyústění vývoje v revoluci 1848/49	57
9. Šlechta jako pasivní objekt dobových zvrátů? Limity aristokratické konzervativní mentality	67
II. "Slávu dobude si i náš Lev!" Leo Thun a Slované v rakouském státě a jeho společnosti	69
1. Konzervativní šlechta a nacionalismus	69

2. Sepsání pro jazyk český aneb Bůh a pro Boha vlast. (1829-1833) Thunovy úvahy o problematice dvojjazyčnosti českých zemí	78
3. Thunova brožura „Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ (1842) v kontextu nacionalizace a politizace veřejného diskurzu	93
4. Leo Thun a revoluce 1848/49. Úvahy a strategie konzervativního šlechtice v konfrontaci s fenoménem revoluce a nastupující občanské společnosti	119
Závěr	133
Použité prameny a literatura	135

Úvod

„Kníže Windischgrätz dočetl se v Písmu, že svatý Duch seslán byl na apoštoly v rachocení a hřmění, a poněvadž svatého Ducha potřeboval, počal též hřmíti a rachotiti, aby tím na sebe Ducha svatého svolal. (...) Když tedy v tento čas pumy, granáty, koule a podobná drůběž okolo mých oken pánu bohu do oken lítala, poštěstilo se přece konečně jednomu čipernějšímu granátovi rovnou cestou do mého okna zaskočiti, a to sice zrovna do toho, u kterého jsem při svém psacím stolku seděl, a pro P. T. pány Thuna a Windischgrätze vysvědčení pilnosti a mravného chování sepisoval. (...) Mohl bych ten granát až podnes všem svým pánům předplatitelům na důkaz pravdivosti této historie ukazovati, kdybych si byl hned tenkrát neumínil, že ho panu hraběti Lvu Thunovi na památku dám, aby ho jakožto národní českou ozdobu v prsteně nosil, a tímto prstenem se v celých Čechách, zvláště při volbách do sněmu jako pravý vlastenec vykáhati mohl.“¹

Dosavadní tematizace role Leo Thuna v revoluci 1848/49 byla v české historiografii koncentrována především na období Thunovy kariéry v postu prezidenta Českého gubernia a na trpký rozchod dřívějšího horlivého obhájce slovanských práv a angažovaného podporovatele českého kulturního a literárněvědného snažení s revolučně naladěným českým národním hnutím, které velmi těžce neslo restriktivní politiku nového guberniálního prezidenta vůči

¹ Šotek, 7. 1. 1849, cit. dle: Jiří Korejčík (ed.), *Karel Havlíček Borovský. Dílo I.* (Praha: Československý spisovatel, 1986), 246-247.

nově artikulovaným politickým ambicím v tu chvíli o mnoho radikálnějších předbřeznových *zvelebitelů jazyka českého*.²

Nové podněty v tomto směru přineslo teprve bádání mohučského historika Ralpa Melvilla, který Thunovo revoluční působení zasadil do kontextu stavovského předrevolučního programu, spočívajícího především v úsilí o zachování starého pořádku a historické kontinuity, garantované v očích samotných stavů požadovaným navrácením historických práv a zachováním institutu patrimoniální správy.³ Interpretaci období Thunovy úřednické kariéry z hlediska klasické linie politických dějin však značně komplikuje nedostatečná pramenná základna⁴ i nemnoho publikací literatury sekundární, z nichž dosud nepřekonaným dílem stále zůstává práce Thunova současníka a spolupracovníka Josepha Alexandra Helferta,⁵ jež se však vzhledem k době svého vzniku a úzké provázanosti autora s osobou Leo Thuna stává z dnešního pohledu již spíše jedním ze zdrojů pramenných. Z toho důvodu se jeví jako velmi obtížně uskutečnitelný záměr jakýkoli pokus o tematizaci vlastních Thunových strategií a jeho nahlížení na revoluční radikalizaci a politizaci českého hnutí.

² Viz. např. Karel Kazbunda, *České hnutí roku 1848* (Praha: Historický klub, 1929). František Roubík, *Český rok 1848* (Praha: Ladislav Kunčír, 1948). Josef Polišenský, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848* (Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975). Zdeněk Tobolka, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl I. 1848-1859* (Praha: Československý Kompas, 1932). Z novějších prací např. Jiří Štaif, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851* (Praha: Dokořán, 2005). Jiří Rak, „Graf Leo Thun in den Ansichten der tschechischen patriotischen Gesellschaft der ersten Hälfte des 19. Jahrhundert“ in *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarnländern zwischen Absolutismus und Demokratie*, hg. Tatjana Tönsmeier und Luboš Velek (München: Martin Meidenbauer, 2011): 103-116.

³ Viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts* (Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1998). Nověji: Tentýž, „Der böhmische Ständelandtag im Vormärz und in der Revolution“, in *Auflösung historischer Konflikte in Donauraum. Festschrift für Ferenc Glatz zum 70. Geburtstag* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011): 539-552.

⁴ Thunova pozůstalost je uložena v SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI.

⁵ Joseph Alexander Helfert, *Graf Leo Thun k. k. Gubernial-Präsident in Böhmen* (Wien: Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1894-1897).

Nechceme-li přesto upustit od tematizace předeslané problematiky, je třeba hledat nové možnosti jejího uchopení. Jan Randák nastínil v rámci svého zkoumání revoluce 1848/49 z hlediska antropologie její každodennosti nedozírné možnosti v množství nových témat a alternativních přístupů k revoluci 1848/49, jenž se badateli nabízí v případě, že opustí klasickou linii vyprávění sledu politických událostí.⁶ Jedno z možných alternativních uchopení problematiky role šlechty v revoluci 1848/49 nastínil Eduard Mikušek svým inspirativním příspěvkem o útrapách *aristokratické matky* Anny Berty z Lobkovic, zdůrazňující přednosti přístupu, jenž zohledňuje primárně vnímání *živých lidí nadaných vedle rozumu také emocemi*.⁷

Mikuškovi aristokratičtí aktéři (či spíše aktérky) tedy v tomto pojetí nejsou pouhé „abstraktní bytosti, naprogramované svými materiálními zájmy, při jejichž sledování jako by se řídili jen čistě racionálním kalkulem“.⁸ Eduard Mikušek vyzývá k rozšíření „jednostranného pohledu, jehož logickým důsledkem je zpravidla též redukce společnosti na její politicky aktivní mužskou složku“ o „kombinaci ženského povětšinou pasivního prožívání revoluce a mužské aktivity, v daném případě protirevoluční.“⁹ V pozůstalosti Leo Thuna a jeho manželky Caroline, roz. Clam-Martinic¹⁰, by se dozajista našly, zejména z období Thunova „vězeňského“ pobytu v Klementinu, patřičné podklady k vylíčení dramatického prožívání dní Thunovy nesvobody, byť u Thuna samého s „přirozenou

⁶ Jan Randák, *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848* (Praha: Argo, 2007), 15-16.

⁷ Eduard Mikušek, „Aristokratická matka a revoluce. Anna Berta z Lobkovic v dopisech dceři Zdeňce“, in *Moderní dějiny 14* (2006): 231.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tato korespondence je k dohledání v SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Caroline Thun A3 XXII J 10.

[mužskou] nechutí přiznávat se k emocím, které nesloužily ke cti a které nebylo možno stavět na odiv.“¹¹

Tato práce se však rozhodla být něčím jiným. Jan Randák vyzdvihuje specifičnost revoluce 1848/49, spočívající, na rozdíl od běžných válečných událostí, nikoli v přímém *ohrožení aktérova života*, nýbrž především ve *znejistění [jeho] společenského postavení*.¹² Náhlé převratné změny, situace, měnící se *měsíc od měsíce, nejistota, neznalost a nevědomost*¹³ ve spojení s Hansem-Ulrichem Wehlerem predestřenou „matoucí směsicí tradičních sil a idejí (...) s idejemi nového přibližujícího se světa, jenž se často teprve hlásil o své nároky, a který si mohl přičítat zatím jen parciální úspěchy“,¹⁴ vytvořily atmosféru něčeho zcela *nového, dosud nepoznaného*.¹⁵

Jan Randák upozorňuje na skutečnost, že dobová společnost není *pouze pasivním příjemcem a objektem, který jen přijímá*, nýbrž „naopak sama svými reakcemi pomáhá vytvářet nové situace a poměry“ tím, že přizpůsobí svému vnímání nově „vzniklou společensko-politickou situaci k obrazu svému, prostřednictvím dříve známého, tradičního a poznaného“ a v „prostředí (...), jež bylo zasaženo revolučními změnami“ si vytváří *de facto svébytný prostor vlastního chování*.¹⁶ V tomto pojetí se pak v pojetí Jana Randáka stává *revoluční prostředí* „prostorem střetávání dosavadních názorů, životních hodnot a stávajících vzorců chování s novou politicko-společenskou situací, jež klade nároky na odpovídající chování aktérů.“¹⁷

¹¹ Eduard Mikušek, 233.

¹² Jan Randák, *Kult mrtvých*, 24.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Zweiter Band: Von der Reformära bis zur industriellen und politischen „Deutschen Doppelrevolution“ 1815-1845/49* (München: Verlag C. H. Beck, 1989), 691.

¹⁵ Jan Randák, 25.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

Dosavadní díla česká historiografie zdůrazňovala především Thunovo *rozporuplné* chování za pražských událostí roku 1848, jenž se z pozic českého národního hnutí zdá býti v příkrém rozporu s Thunovým předbřeznovým horlivým vlasteneckým angažmá. Thunovo vlastní stanovisko, jež by umožnilo precizní konstrukci Thunova revolučního příběhu, nám vzhledem k již předestřenému nedostatku autentických pramenů z doby revoluční zůstává skryto, avšak pokud si položenou otázku přeformulujeme a budeme se ptát nikoli po Thunově roli v revoluci, nýbrž o roli revoluce 1848/49 v Thunově příštím jednání a uvažování, potom se nabízí možnost zdárného uchopení této problematiky v komparaci Thunových vlastních úvah a konceptů z období před a po roce 1848.

Jako inspirativní podnět se v tomto směru jeví úryvek z korespondence Alexise de Tocqueville, jenž v padesátých letech napsal svému synovci: „Asi před osmnácti lety [jsem se] velmi dobře znal s hrabětem Lvem Thunem, se kterým jsem si s menšími přestávkami dopisoval, myslím až do roku 1848. Ještě dnes si znovu pročítávám některé velmi zajímavé dopisy, které mi napsal roku 1838, v nichž – mimochodem – projevoval názory, k nimž se teď myslím, už vůbec veřejně nehlásí, neboť se v nich projevoval velmi liberálně, silně nepřátelsky vůči vládní rutině své země a velmi novátorsky. Myslím, že je to stejný Lev Thun, který je dnes v Rakousku ministrem školství (...), říká se o něm, že je zcela pod vlivem církve. Nevím, zda je to Pravda, myslím, že v letech, které bezprostředně předcházely roku 1848, byl velkým stoupencem národního obrození, myšlenky, která znesvářila všechny strany rakouské monarchie.“¹⁸

¹⁸ Cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková, „Okouzlen myšlením. Korespondence Lva Thuna s Alexisem de Tocqueville“, in *Dějiny a současnost* 33, č. 1 (2011): 24.

Sociologicky vzato, je Thunova role v revoluci 1848 klasickým příkladem *konfliktu rolí*¹⁹ osvícenského aristokrata, horlivě podporujícího slovanský kulturní i vědecký život, a konzervativního šlechtice, zástupce tradičního stavu kladoucího přední důraz na zachování starého řádu, věrnost světským a církevním autoritám, rodovou solidaritu a tradiční hodnoty. Tato *ambivalence rolí* vedla v české revoluci 1848 k Thunovu ztroskotání *na všech frontách*, počínaje Velkoněmci, kteří v Thunovi spatřovali svého úhlavního nepřítele od samého počátku až po Čechy, kteří je „brzy následovali“.²⁰ Jak však vnímal sám Leo Thun toto období revolučního zvratu?

Thunova *rozporuplná* role v revoluci 1848/49 může být dle mého názoru lépe osvětlena přihlédnutím k obecnému pojetí revoluce v tradičním konzervativním uvažování a za současného zohlednění významu působení revoluční atmosféry a jejích dramatických zvrátů na způsob uvažování jejích aktivních účastníků i pasivních svědků. Pro tento účel se tedy jeví jako nejvhodnější analýza dobového diskurzu, usilující primárně o vystižení vlastního vnímání *historické skutečnosti* dobovými aktéry.²¹ Vzhledem k charakteru předkládané práce by však, zejména s přihlédnutím k absenci nezbytných odborných metodických dovedností, bylo nanejvýš nerozumné usilovat o adekvátní jazykovědný a kontextuální rozbor rozsáhlé pramenné základny, jenž tento

¹⁹ K problematice *sociálních rolí* např.: Daniel Bell, *Kulturní rozpory kapitalismu* (Praha: Slon, 1999) či Erving Goffman, *Všichni hrajeme divadlo. Sebereprezentace v každodenním životě* (Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999).

²⁰ Viz. Ralph Melville, „Der böhmische Adel in der Prager Revolution von 1848“, in *1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa*, hrsg. Rudolf Jaworski und Robert Luft (München: R. Oldenbourg Verlag, 1996): 218. (207-220).

²¹ Viz. Achim Landwehr, *Historische Diskursanalyse* (Frankfurt am Main - New York: Campus Verlag, 2009).

metodický přístup nezbytně vyžaduje.²² Domnívám se však, že i dílčí případová studie, založená na kontextuální analýze²³ vhodně zvoleného souboru textů, v tomto případě Thunových před- a porevolučních brožur, by mohla přinést mnohé podněty pro případné další rozsáhlejší analýzy konzervativního vnímání revoluce 1848/49.

Po nastínění dobového kontextu společenské modernizace a transformace v první části předkládané práce proto bude věnována v druhé části hlavní pozornost Thunovu promýšlení slovanské otázky na přelomu první a druhé poloviny 19. století v kontextu státně společenského uspořádání habsburské monarchie, se zvláštním přihlédnutím k Thunovým ideovým zdrojům, jeho rodinnému zázemí a atmosféře *nacionalizace a politizace veřejného diskurzu*.²⁴

²² Viz. Tamtéž, 100-131.

²³ Tj. analýze založené na rozboru *situativního, mediálního, institucionálního a historického kontextu*. Viz. Tamtéž, 106-109. V druhé části předkládané práce tedy půjde předně o identifikaci osoby autora, jeho sociálního zázemí a společenského statutu, rozkrytí jeho příslušnosti ke konkrétním zájmovým uskupením, jejichž se (ať již vědomě či nevědomě) stává mluvčím a zasazení těchto skutečností do celkového rámce historického sociopolitického vývoje habsburské monarchie na přelomu první a druhé poloviny 19. století.

²⁴ Viz. Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs. Sprache und Kultur als Signifikanten nationaler Desintegration“, in *Prozesse kultureller Integration und Desintegration. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 1-30.

**„Jetzt ist die Reihe an uns gekommen!“
Šlechta na cestě mezi Velkou francouzskou
revolucí bouřlivými událostmi roku 1848/1849**

Šlechta a důsledky revoluce 1848/49 v kontextu habsburské monarchie. Konec nadvlády „utlačitelů a vampírů“ nad poddanými a jejich „návrat do lesů“

Otto Urban spatřuje v roce 1848 zásadní mezník na cestě od tradiční stavovské k moderní občanské společnosti.²⁵ Dobový svědek tohoto zlomového okamžiku Wilhelm Heinrich Riehl na počátku padesátých let vzpomínal: „Tak šťastným momentem opojení byl rok 1848.(...) celý svět si, zapomenouc na třídy a stavy, bratrsky padl do náruče a kdo se tohoto jásotu neúčastnil s nadšením a z celého srdce, ten tak činil alespoň ze strachu s jektajícími zuby.(...) Velká masa [byla] těch, kteří již nechtěli více mluvit o sedlácích a měšťanech, nýbrž o občanech, nanejvýš o chudých a bohatých, vzdělaných a nevzdělaných vrstvách“.²⁶

Revoluční výdobytky liberálního tábora připravily šlechtu v habsburské monarchii o mnohá privilegia, počínajíc dosavadním osvobozením od vojenské služby, přes privilegia soudní a přednostní práva spojená s institutem inkolátu, až po zrušení patrimoniální správy,²⁷ nejbolestnější revoluční zásah do světa tradičního uspořádání společnosti.²⁸ V nově konstituované

²⁵ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003), 171.

²⁶ Wilhelm Heinrich Riehl, *Die bürgerliche Gesellschaft*, 8. Aufl. (Stuttgart – Berlin: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1930), 7 a 17-19.

²⁷ Viz. Hannes Stekl, „Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hohenstodkismus vom 18. bis ins 20. Jahrhundert“, in *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert*, hg. Hannes Stekl et al. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2004): 26.

²⁸ „Nicht die Auseinandersetzung mit dem Bürgertum war in der Revolution zunächst das eigentlich Schmerzhafte und Revolutionäre, sondern die Aufhebung der überkommenen grundherrlichen Herrschafts- und Sozialordnung, also der Sonderstellung des grundherrlichen Adels (...)“. Viz. Wolfram Siemann, „Die Adelskrise 1848/49“, in *Adel und Bürgertum in Deutschland 1770-1848*, hrsg. Elisabeth Fehrenbach (München: R. Oldenbourg Verlag, 1994), 233.

občanské společnosti se privilegovaná stavovská korporace proměňuje v *čistě sociální stav* a součást společenství *lidu*, jehož diferencovaný sociální status je napříště odvozován nikoli výhradně od statutu zděděného, nýbrž primárně od statutu získaného.²⁹ Pro Wilhelma Heinricha Riehla se šlechta v nově nastolených podmínkách stává „zcela určitě pouhou historickou zkamenělinou, starožitným kabinetním kusem, jenž je úctyhodný proto, že zešedivěl stářím.“³⁰ Revoluční léta 1848/49 se stala temnými daty na stránkách šlechtických kronik. Šlechta z revoluce vychází jako *společensky a politicky poražená síla*,³¹ jež otřesena radikálním vývojem šokujících událostí, ohlašuje svůj *návrat do lesů*³² a *starými elitami* uvolněné pozice v politickém i společenském životě zaujmou *elity nové* z řad národních hnutí.³³

Odstranění systému patrimoniální správy, jenž v dobovém slovníku liberální propagandy představoval feudální přežitek *utlačitelů a vampírů poddaných*³⁴ zpřetrhá kontinuitu středověké *symbiózy šlechtice a sedláka*, která šlechtě po staletí zajišťovala stabilní mocenskou a ekonomickou základnu ve venkovském prostředí.³⁵ Nakolik však tyto události byly nevyhnutelným vyústěním předchozího vývoje a nakolik si šlechta i v období postupné liberalizace a nacionalizace společnosti a stále sílících antifeudálních sentimentů podržela možnost vlivu na dobové dění?

²⁹ Viz. Wilhelm Heinrich Riehl, *Die bürgerliche Gesellschaft*, 178-196.

³⁰ Tamtéž, 123-124.

³¹ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 169.

³² Christoph Thienen-Adlerflycht, „Feudale Konservative als Vorkämpfer einer postfeudalen civil society“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 19.

³³ V českém prostředí se touto tematikou nejobšírněji zabýval: Jiří Štaif, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851* (Praha: Dokořán, 2005).

³⁴ Viz. Otto Brunner, *Adeliges Landleben und europäischer Geist. Leben und Werk Wolf Helmhards von Hohberg 1612-1688* (Salzburg: Otto Müller Verlag, 1949), 328.

³⁵ Gerhard Dilcher, „Der alteuropäische Adel – ein verfassungsgeschichtlicher Typus?“, in *Europäischer Adel 1750-1950*, hg. Hans-Ulrich Wehler (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990): 68-69.

Čteme-li Brunnerův příběh nezvratitelného úpadku šlechty,³⁶ zdá se, že aristokraté byli jen pasivním objektem dobových proměn a zvratů, jimž přihlíželi za zavřenými okny svých skvostných uzavřených salonů. Zda byla skutečně šlechta v období před revolucí 1848/49 zcela nečinným aktérem dynamického vývoje společnosti, bude jednou z hlavních otázek, na něž se tato práce pokusí nalézt odpověď.

Snažíme-li se o pochopení významu revoluce 1848/49 pro tradiční elitní společenské vrstvy, neobejdeme se bez reflexe předchozího vývoje, započatého již v předchozím století. Podle Jiřího Štaifa je *dramatické zauzlení* let 1848/49 a *úsilí o radikální společenskou změnu* nejlépe uchopitelné za současného zohlednění kontextu modernizačních a transformačních procesů, působících na společenskou situaci v delším časovém úseku.³⁷ Doba předbřeznová, charakterizovaná tradičně svým metternichovským restriktivním režimem s jeho propracovaným systémem cenzurního dohledu a policejního útlaku, se zdánlivě jeví jako klidné, prázdné období prosté bouřlivých událostí, léta bez významných politických mezníků. Již Otto Urban zdůraznil, že zjednodušující teze o *naprosto apolitické povaze veřejného života před rokem 1848* by byla závažným nepochopením *specifického charakteru přechodného období rozkladu pozdně feudální společnosti*.³⁸ Revoluce 1848/49 nebyla spontánním rozpuštěm náhle zradikalizovaných vášní lidu. Hans-Ulrich Wehler chápe revoluci 1848/49 jako vyústění *kumulace závažných modernizačních krizí* ve sféře socioekonomické a státoprávní, které v důsledku sociální, kulturní a politické mobilizace širokých vrstev obyvatelstva přerostly v krizi politicky nejnebezpečnější, tj. krizi legitimacy předbřeznového politického

³⁶ Viz. Kapitola „Untergang der Adelswelt“ v knize: Otto Brunner, *Adeliges Landleben und europäischer Geist*, 313-336.

³⁷ Jiří Štaif, *Obezřetná elita*, 180.

³⁸ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 146.

systému.³⁹ Dílčí krize jakožto *typické problémy politického vývoje* představují ve Wehlerově pojetí nikoli nutné lineární vyústění modernizačního procesu, nýbrž pouhou *historickou možnost*,⁴⁰ výzvu, která dobovými aktéry může a nemusí být naplněna. Jak se této výzvy chopili konzervativní zastánci neměnnosti starého řádu? Bude-li ambicí následujících řádků pokus o nastínění cesty aristokracie od Velké francouzské revoluce až po události roku 1848/49, pak by nemělo jít jen o prostý výčet konečných důsledků jednotlivých společenských proměn a zvrátů, nýbrž také o reflexi vnímání vlastního průběhu těchto procesů dobovými aktéry, kteří si v dané době nemuseli být zcela vědomi dalekosáhlých důsledků společenské změny, v jejímž scénáři jim byla přiřčena jedna z hlavních rolí.

Zhoubný „Untergang der Adelswelt“? Šlechta v procesu modernizace a transformace společnosti 19. století

Dosavadní historiografie nabízí množství příběhů *hrdinského boje za změnu a pokrok společnosti*.⁴¹ Četných tematizací se dočkalo líčení o pokroku vědy a technologií, vzestupu měšťanstva a liberalizace společnosti, demokratizace politického života, mnohé analýzy jsou věnovány fenoménu modernizace a industrializace i rozvoji a šíření kapitalismu v novém věku.⁴² Jak se však k těmto procesům stavěly tradiční elitní společenské vrstvy, mezi něž lze počítat také aristokracii?⁴³ *Občanské 19. století* bylo pro šlechtu

³⁹ Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Zweiter Band: Von der Reformära bis zur industriellen und politischen „Deutschen Doppelrevolution“ 1815-1845/49* (München: Verlag C. H. Beck, 1989), 693-694.

⁴⁰ Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975), 35.

⁴¹ Arno J. Mayer, *Adelsmacht und Bürgertum. Die Krise der europäischen Gesellschaft 1848-1914* (München: Verlag C. H. Beck, 1984), 10.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Gunter Heinickel zdůrazňuje nutnost důsledného odlišování pojmů *šlechta* a *elita*. Pojem *elita* označuje v jeho pojetí příslušníky skupiny, která získala své mocenské pozice nikoli díky svému rodovému původu a zděděnému sociálnímu statutu, nýbrž na základě *osobních kvalit a individuálních výkonů* a tento pojem

zápasem o „místo nahoře“. Tento boj o zachování alespoň posledních zbytků dřívějších přednostních práv a výsadních pozic se dozajista stával s postupující liberalizací a demokratizací společnosti stále obtížnější. Šlechta však byla natolik váženou, bohatou a mocnou vrstvou, že trvalo ještě poměrně dlouho, než se z jejích příslušníků stali *bezvýznamní členové společnosti*.⁴⁴ Arno J. Mayer se vymezuje proti *chronickému přeceňování moderny* a pro období po roce 1848 nastiňuje obraz společnosti, v níž šlechta až do vypuknutí první světové války zaujímá přední pozice ve sféře hospodářské i kulturní, ve státních úřadech i armádě a těší se společenské vážnosti a uznání. Mayer nezpochybňuje význam silících modernizačních tendencí, které postupně narušovaly tradiční uspořádání společnosti, přichází ale s tezí, podle níž *síly odporu a setrvačnosti* stále ještě disponovaly dostatečnými prostředky k tomu, aby *tuto dynamickou expandující novou společnost* až do roku 1914 podrobily podmínkám starého řádu.⁴⁵ Šlechta byla v tomto období natolik flexibilní a přizpůsobivá, že si dokázala v nově vznikajících podmínkách osvojit nové ideje a normy chování, aniž by přitom popřela svůj tradiční status, svou mentalitu a svůj *světonázor*.⁴⁶

proto stojí jako *model specificky moderních vedoucích vrstev společnosti* v příkrém kontrastu s definicí pojmu vymezujícího příslušníky tradiční stavovské společnosti. Na druhé straně však Heinickel připouští, že pojem *elita* lze použít v neutrálním smyslu jako označení vrstvy, která ve svých rukou soustředí moc, jež jí umožňuje určovat a rozhodovat o přístupových kritériích k předním společenským pozicím. V tomto smyslu je pojem *elita* ve spojitosti s výsadním aristokratickým postavením v předbřeznové společnosti užíván také v této práci. Viz. Gunter Heinickel, „Adelsidentität nach der Ständegesellschaft: Der preußische Adel in adelspolitischen Bildern und Vorschlägen um 1840“, in *Adel und Bürgertum in Deutschland I. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 19. Jahrhundert*, hg. Hans Reif (Berlin: Akademie Verlag, 2000), 59.

⁴⁴ Dominic Lieven, *Abschied von Macht und Würden. Der europäische Adel 1815-1914* (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1995), 27.

⁴⁵ Tamtéž, 11.

⁴⁶ Tamtéž, 19.

V rozporu s pochmurným líčením nezvratitelného úpadku šlechty Otto Brunnera⁴⁷ či potměným obrazem starých aristokratických rodin, ztrácejících se *ve stínu chudoby* a šlechtických zámků proměňujících se v továrny prosperujícího podnikavého měšťanstva v pojetí Antona Springera,⁴⁸ nazírá Johann Christoph Allmayer Beck na Rakousko první poloviny 19. století stále jako na *šlechtický ráj*, v němž aristokraté oplývají bohatstvím plynoucím z jejich pozemkových držav a obsazují tři čtvrtiny nejvyšších pozic v armádě a státních úřadech.⁴⁹ V dynamicky proměňujícím se světě, pod tlakem neustálého potenciálního revolučního ohrožení, se kontinentální aristokrat zhlédl ve vzoru anglického šlechtice, který přesvědčivě prokázal, s jakou obratností lze i v dobách převratných událostí uhájit výsadní

⁴⁷ Viz. Již zmiňovaná kapitola „Untergang der Adelswelt“ v knize: Otto Brunner, *Adeliges Landleben und europäischer Geist*, 313-336.

⁴⁸ Anton Springer, *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809*, Bd. I. (Leipzig: Hirzel, 1865), 165.

⁴⁹ Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht: Adel, Armee und Bürokratie“, in *Militär, Geschichte und politische Bildung. Aus Anlaß des 85. Geburtstages des Autors*, hrsg. Peter Broucek und Erwin A. Schmidl (Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2003): 45.

Tuto Allmayerovu tezi potvrzuje i výpověď dolnorakouského aristokrata Viktora von Andrian-Werburg, hodnotící situaci v Rakousku v roce 1843: „Der Adel hat für den Mangel einer politischen Existenz einen Ersatz in der grossen Welt der Bureaukratie, deren höchste Machtstufen ihm vorbehalten werden; er hat zwar auf dem Landtage keine Stimme, führt aber den Feldherrenstab in der Armee, wird auch mit der Insul geschmückt, besetzt die Erb- und Landes- Hofämter jeder Provinz, kann die Würde eines Obersthofmeister, Oberst-Hof-Jägermeister, Oberst-Kämmerers, Oberst-Hof-Marschalls, Oberst-Hof-Stallmeisters, Oberst-Hof-Küchenmeisters oder doch die Stellen eines Kämmerers erlangen, und findet mit geringer Ausnahme in diesen Aussichten und Ehrenämtern Ersatz für den ungestillten Durst nach politischen Freiheit. Ein Blick in den österreichischen Civil- und Militair-Staatsschematismus überzeugt uns, wie viele bedeutende Sinekuren dem Adel sowohl bei der Civil und Militair Verwaltung in Oesterreich als bei Hofe, gleichsam als Privilegien seines Wappens vorbehalten werden (...). Seine einflussreiche Stellung an den Stufen des Thrones, nahe dem milden Monarchen, gäbe ihm vielleicht Gelegenheit genug, sich hmit Wärme für den Fortschritt zu verwenden. Der Adel in Oesterreich sondert sich übrigens von dem Bürgerstande sorgsam ab, wodurch ein Annähern und Zusammenwirken beider Stände unmöglich wird.“ Viz. Viktor von Andrian-Werburg, *Oesterreich im Jahre 1843* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1843), 208-209.

pozice ve společenském, hospodářském i politickém životě.⁵⁰ Rakouští aristokraté ohlašují v duchu dobové adorace středověkých ideálů *renesanci šlechtictví* a budují si po anglickém vzoru svůj *svět iluzí*, reálně ztvárněný v krajině romantických zámků a umělých zřícenin.⁵¹ Zdůrazňování slávy zašlých časů a přetrvávajících tradic ve spojení s artikulovanými konzervativními principy považuje však Allmayer Beck ve shodě s Ottou Brunnerem za jasné známky toho, že tyto znovuobjevované odkazy a připomínky dávných časů slávy již nejsou pro současnou šlechtu samozřejmostí.⁵²

Konzervativní ideologie a revoluce

Při každém pokusu o kontextualizaci aristokratických postojů a názorových měřítek je historik zabývající se dějinami šlechty konfrontován s problematikou vnitřní diferencovanosti a nejednotnosti šlechtického tábora. Vyjádřeno slovy Alexise de Tocqueville: „Kdo by chtěl věrně popsat šlechtický stav, musel by se tedy nutně uchýlit k četným klasifikacím: musel by rozlišovat vojenského šlechtice od šlechtice úřednického, šlechtice dvorního od šlechtice venkovského, starou šlechtu a šlechtu nedávnou. Našel by v tomto malém společenství téměř tolik odstínů a tříd, jako v celé společnosti, jejíž byla šlechta pouhou součástí.“⁵³ Tocqueville však vzápětí jedním dechem dodává, že v aristokratickém společenství přes tuto dílčí různorodost a rozmanitost existuje jakýsi *homogenní duch* spočívající respektování pevných pravidel, neměnných zvyklostí a společného sdílení *jistých názorů*.⁵⁴

⁵⁰ Viz. Volker Press, „Adel im 19. Jahrhundert. Die Führungsschichten Alteuropas im bürgerlich-bürokratischen Zeitalter“, in *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780-1860*, hrsg. Armgard von Reden-Dohna und Ralph Melville (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988), 14.

⁵¹ Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht: Adel, Armee und Bürokratie“, 46.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Alexis de Tocqueville, *Starý režim a Revoluce* (Praha: Academia, 2003), 12-13.

⁵⁴ Tamtéž, 13.

Aristokracie byla společenskou vrstvou, která kladla mimořádný důraz na vnitřní semknutost osob vyvolených rodem a původem i na vnější prezentaci své stavovské exkluzivity a výjimečnosti vůči okolnímu světu. Obrana starého řádu, náboženství, morálka, tradice, rodová solidarita a loyality vůči světským a církevním autoritám patřily mezi základní konzervativní kréda tohoto uskupení.⁵⁵

Zastánci konzervativní ideologie s jejím důrazem na zachování organického, tj. stavovského uspořádání společnosti přirozeně v jakémkoli náhlém revolučním převratu spatřovali ztělesnění jejich nejhorších obav ze změny a možného zhroucení tradičního stabilního společenského uspořádání.⁵⁶ Ačkoli počátky konzervativního smýšlení spadají ještě do předrevolučního období a zejména v Rakousku jsou spojené s centralizačními zásahy osvětského absolutistického státu,⁵⁷ bouřlivé události v revoluční Francii představovaly zásadní impuls pro artikulaci a precizaci konzervativních zásad a postojů.⁵⁸ Od dob, kdy ve Velké francouzské revoluci názorně předvedl občan šlechtici, jak rychle a účinně může být postaven *mimo společnost*, utužila tato úzká exkluzivní aristokratická vrstva v procesu formování svých konzervativních pozic charakteristická striktně odmítavá stanoviska vůči jakýmkoli svobodomyšlným a novátorským liberálním tendencím a vyvíjela veškeré úsilí ve jménu zachování starého pořádku garantovaného tradičním stavovským uspořádáním

⁵⁵ Principy konzervativního myšlení a jeho ideové zdroje shrnuje: Jiří Georgiev, *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011), 36-72.

⁵⁶ Konzervativní teoretik Adam Müller (1779-1829) odsuzuje samu podstatu revoluce, spočívající v narušení organického vývoje společnosti a eliminaci starého kontinuálního řádu. Viz. Jiří Georgiev, 53.

⁵⁷ Johann Christoph Allmayer Beck, *Der Konservatismus in Österreich* (München: Isar Verlag, 1959), 46.

⁵⁸ Jiří Georgiev, 36.

společnosti s jeho postfeudálním normativním a hodnotovým systémem.⁵⁹

Základním východiskem pro uvažování o konzervativním pojetí revoluce se nám mohou stát již prvotní díla konzervativních teoretiků, z nichž některé jsou pro nás o to cennější, že vznikaly již během prvních dnů francouzských převratných událostí, a jejichž plných konečných důsledků si doboví aktéři v pozitivní atmosféře svobody, rovnosti a bratrství snad ani nemohli být plně vědomi. Jedno z těchto děl představuje spis Edmunda Burka „Úvahy o revoluci ve Francii“ (1790).⁶⁰ Burke předpovídá revoluci již v její *první, vitální a nadějně fázi*⁶¹ namísto *období vzrůstajícího štěstí a rozvoje humanity* hrozbu příštích krvavých událostí.⁶²

V atmosféře sílící radikální ideologizace a manipulace mas za pomoci populistických frází dospívá Burke k artikulaci konzervativních principů, jimiž chce obhájit legitimitu starého řádu a zpochybnit utopické ideje svých svobodomyšlných současníků.⁶³ „Následky neschopnosti, již populističtí vůdci projevují ve všech podstatných záležitostech, má ospravedlnit všekompenzující pojem svoboda. Někteří lidé opravdu pocítili velkou svobodu, ale mnozí – většina – upadli v despotické a ponižující znevolnění. Neboť co je svoboda bez moudrosti a ctnosti? To je nejhorší ze všech možných zel; je to bláznovství zbavené klece, neřest a zuřivost puštěná ze řetězu. Těm, kdož vědí, co je ctnostná svoboda, nezabrání poznat její zneuctění ani krásná a zvučná slova v ústech neschopných pohlavárů.“⁶⁴ Burke tvrdí, že nepohrdá *ušlechtilými a*

⁵⁹ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 152.

⁶⁰ Edmund Burke, *Úvahy o revoluci ve Francii* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997).

⁶¹ Cit. dle předmluvy J. Ogrockého: Jiří Ogrocký, předmluva ke knize *Úvahy o revoluci ve Francii*, Edmund Burke (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997), 13.

⁶² Tamtéž, 5-6.

⁶³ Tamtéž, 13-14.

⁶⁴ Edmund Burke, *Úvahy o revoluci ve Francii*, 249.

*povznášejícími pocity svobody*⁶⁵ ani *drobnými triky a návnadami ke zvýšení přízně lidu*⁶⁶, rozvážný politik by však měl *rozum doplňovat harmonií*.⁶⁷ „Vytvořit vládu nevyžaduje zvláštní rozvážnost. Ustavte mocenské instituce, učte poslušnosti a dílo je hotovo. Dát lidem svobodu je ještě snazší. Vůbec není třeba řídit – chce to jen pustit otěže. Utvořit však svobodné zřízení, sladit tyto protikladné prvky svobody a omezení v jednom ústrojném systému, to si žádá velkou rozvahu, hluboké porozumění, pronikavou, inteligentní a bystrou mysl.“⁶⁸ Burkův ideální stát „není jen aktuálním spojením lidí, ale je společenstvím minulých, žijících a budoucích generací, které tvoří určité kontinuum.“⁶⁹ Revoluce je pro Burka legitimní jen za té podmínky, že tuto kontinuitu napomáhá obnovit, k čemuž však ve francouzském případě nedošlo: „Francie se dostala do konfliktu nejen s celou Evropou, ale i s přirozeností, protože tak přerušila evoluční linii založenou na tradicích a institucích ve prospěch abstraktních idejí a umělého systému politických vztahů.“⁷⁰

Burkova výzva současníkům je doporučením *dlouhého pozorování a velké míry nestrannosti*.⁷¹ Burke v současném společenském řádu připouští změny, avšak měnil by „něco jen proto, aby byl zachován celek.“⁷² „Ve svých činech bych se držel příkladu předků. Rekonstrukce by měla v co možná největší míře dodržet stavební sloh budovy. Politická obezřetnost, ostražitá rozvaha, mravní spíše než povahová nesmělost – to patřilo k hlavním zásadám, kterými se naši předkové řídili v rozhodujících okamžicích.(...) Napodobme tedy jejich obezřetnost, chceme-li si

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž, 250.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Na tomto místě cit. dle: *Politologie. Edice učebnic právnické fakulty MU v Brně* (Brno: Masarykova univerzita, 1993), 173.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Edmund Burke, *Úvahy o revoluci ve Francii* 252.

⁷² Tamtéž, 251.

zasloužit jejich štěstí a podržet jejich odkaz. Přidávejme, budeme-li chtít, ale uchovejme, co oni zanechali, a stojíce na pevné půdě britské konstituce, spokojme se s tím, že budeme hazardní vzlety francouzských aeronautů udiveně pozorovat, a nepokoušejme se je po nich opakovat.“⁷³

Stejně jako je Burke ochoten přiznat revoluci její legitimitu v případě, že se stává zárukou znovuoobnovení historické kontinuity, tak i Leo Thun nachází pro revoluci ospravedlnění tehdy, podílí-li se odstranění *vady ve věci pospolité*: „Jedno jest, zda-li jej souvěcí poznají, nebo ne; časy se dříve neupokojí, revoluce dříve neskončí, dokud otázka prakticky není rozluštěna, která zmatenost svou všeobecné nevrlosti byla původem.“⁷⁴ „Kde vězí ta vada společná, která způsobila úkazy zcela podobné u nás jako jinde“? ⁷⁵ Leo Thun klade hlavní vinu *vševládnosti moci státní*:⁷⁶ „Vševláda moci státní musí pominouti, ne snad tím, aby moc státní oslábla; nikoliv, státní moc má a musí být silná, aby dosíci mohla toho, k čemu jest povolána. Trvanlivé síly k tomu dosáhne ale tehda teprve, až z oboru svého vymezí všechno, k čemu povolána není. Moc státní chráníž důrazně mír a právo proti každému nepříteli jak domácímu tak cizímu; ponechej ale lidem, aby buď sami, buď ve spolku sousedském, anebo spojení podle zvláštních svých interesů svobodně rozvíjeli svou činnost a sami pečovali o své blaho. Ukončiti konec vševládě moci státní

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám* (Praha: J. B. Kalwowsky, 1849), 9.

⁷⁵ Tamtéž, 11.

⁷⁶ Tamtéž, 12. „Tou měrou (...), jak se poznenáhla všechny interesity podrobovaly moci státní, rostl i počet těch, kdo trpěli pod následky této vševlády. Uhlazené mravy zvedenější civilizace ušetřily sice všem nátisk tak krutý, jaký se druhdy konával; avšak obecná nespokojenost rozmáhala se pořád šíře, a pořád více tvořila se nevrlost, požadující omluvy tak říkáje za každé společenství s vládou, a hledící na každou opozici jako na něco samo sebou již záslužné; - nevrlost to dokonce nesrovnalá s pravým vlastenectvím, které jest charakteristickou známkou našeho času.“ Tamtéž, 16.

způsobem takovým, toť myslíme, že jest úkol revoluce, ve kterouž jsme vstoupili“.⁷⁷

Leo Thun jako pozorovatel a komentátor dobového dění. Rizika při vytváření zobecňujících tezí o strategiích konzervativní šlechty v době předbřeznové

Nahlížíme-li na dobu předbřeznovou v Rakousku jako na období *krystalizace a tříbení duchů*,⁷⁸ období, jenž přes vnější zdánlivou zkostnatělost a nehybnost ve svém podhoubí skrývalo již probíhající nezvratitelné procesy společenské transformace, a v jehož rámci byly dobovými mysliteli formulovány a precizovány koncepty příští občanské společnosti,⁷⁹ poskytuje nám Leo Thun jako mimořádně vnímavý pozorovatel a obratný komentátor dobového dění cenné indicie k postupnému rozkrývání tohoto ne zcela transparentního a obtížně uchopitelného procesu, v němž šlechta, počínajíc od centralizačních zásahů rakouského osvěcenského státu 18. století, sváděla tuhý zápas o zachování svých dříve nezpochybnitelných a neotřesitelných společenských výsadních pozic. Revoluce 1848/1849 byla vyvrcholením dlouhotrvajícího procesu, který sice byl v určitých fázích vývojově zbrzděn a jehož projevy nevystupovaly na povrch tak zcela zřetelně a viditelně,⁸⁰ bylo však otázkou času, kdy bude muset šlechta jako izolovaná heterogenní skupina bez vlastního politického a ideového programu čelit zradikalizovaným masám, které, ač byly uskupením

⁷⁷ Tamtéž, 17. „(...) jezero předce neutichne dříve, pokud neumlkne bouře; bouře však nepřestane, pokud není vzduch vyčištěn od par, za dny a neděle nahromaděných, které ji zplodily. Zapuditi je anebo proměnití je v ourodný déšť, jest úloha bouře a teprv když ji vyplnila, vrátí se poklid do krajiny, a ledové hory obrážejí se opět na hladině jezerní. Bouře vyplní úkol svůj, nech jej plavec zná nebo ne, - nech pochopuje pravou příčinu toho, co se děje před očima jeho, nebo pro vlastní nebezpečství na ni mysliti ani nemohl, anebo z nerozumné pověry příčinu snad hledá prajinde, nežli skutečně leží.“ Tamtéž, 7-8.

⁷⁸ Viz. Jan Křen, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918* (Praha: Academia, 1990), 83.

⁷⁹ Viz. Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 97-108, 145-162.

⁸⁰ Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht“, 46.

rozličných zájmů a cílů, spojoval emancipační požadavek občanské rovnosti a politické participace v masové hnutí osob, které si ve svých řadách zvolili a zmocnili nové nearistokratické elity k artikulaci společného národního zájmu.

Zejména pro období třicátých a čtyřicátých let lze v děčínském rodinném archivu Thun-Hohensteinů dohledat v osobní pozůstalosti Leo Thuna množství inspirativních pramenů, svědčících o jeho pozoruhodném promýšlení dobových otázek, úvah vynikající svou nekonvenčností i značnou mírou mladického idealismu a radikality.⁸¹ Postjosefinské mravně-etické zásady prostupující každodennost života na děčínském panství, kontakty, které rodina Thunů udržovala s předními osobnostmi západoevropského světa i amerického kontinentu, četné cesty do těchto zemí, i známost a korespondence s Alexisem de Tocqueville, poskytovaly Leo Thunovi značný rozhled i podněty k hlubokému promýšlení dobových otázek.⁸² Pod vlivem bolzanovských zásad, v jejichž duchu byl vychován,⁸³ dochází Leo Thun ve svých předbřeznových konceptech a úvahách často k závěrům, které jsou u konzervativního šlechtice přinejmenším pozoruhodné.

Pokud si tedy zvolíme jako svého průvodce ve vymezeném období právě Leo Thuna, pak je nutno si připustit, že v sobě tato volba skrývá značné nebezpečí pomýlených a pochybných generalizací při jakýchkoli pokusech o vytváření zobecňujících tezí o strategiích konzervativního tábora doby předbřeznové. Jak upozornil Jiří Georgiev, specifičnost Thunova rodinného zázemí a

⁸¹ Na tento aspekt upozornil zejména: Jiří Rak, „Názory Lva Thuna na řešení problému české dvojjazyčnosti, in *Slavogermanica II. Čechy a Sasko v proměnách dějin*, ed. Kristina Kaiserová (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1993): 146-149. Jiří Rak, „Politische Aspekte der Sprachenfrage in Vormärzböhmen. (Am Beispiel Leo Graf v. Thun), in *Germanoslavica 1* (6), č. 1-2 (1994): 23-36 + příloha 37-59.

⁸² Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz. Grundlagen des böhmischen Konservatismus im Kaisertum Österreich* (Graz-Wien-Köln: Hermann Böhlaus Nachf., 1967).

⁸³ Tamtéž, 63-77.

vliv jím převzatých bolzanovských ideálů a principů způsobuje, že danou problematiku nelze „řešit jednoduchými tvrzeními a kategorickými úsudky bez přihlédnutí k individualitám jednotlivých představitelů konzervativního velkostatku, jejichž motivaci lze sotva vždy vnímat analogicky s důvody Thunových postojů“.⁸⁴ Je tedy nezbytné připustit, že načrtnutá cesta mezi revolucemi bude v určitých okamžicích, spíše nežli putováním šlechty, cestou samotného Leo Thuna. Cestou, která ho na svém konci dovede k úřadu prezidenta Českého gubernia, porevolučnímu vystřízlivění a následnému příklonu k politickým čistě konzervativním principům.

Zdroje ohrožení aristokratického primátu. Strategie přežití na prahu moderního věku

Rakouská šlechta sice nebyla bezprostředně konfrontována s revolučními děním, obraz Francouzské revoluce však od té doby již nikdy nezmizel z jejího povědomí a stal se zásadním faktorem, vůči němuž se ostře vymezovala svými příštími konzervativními principy a koncepty.⁸⁵ *Brutální odstranění Bourbonů ve jménu svobody, rovnosti a bratrství* vyvolalo v celoevropském měřítku obrovský šok. Francouzská kultura, královský dvůr a tamější aristokracie byly doposud pro zbytek Evropy hojně napodobovaným vzorem, francouzština byla nejužívanějším jazykem vzdělanců a urozených.⁸⁶ Revoluce byla nakonec poražena, odraz jejích idejí však jako *stín roku 1789* nezvratitelně změnil mentalitu Evropy a nastartoval proces společenských proměn, v jejichž důsledku se musela aristokracie v celoevropském kontextu vzdát mnohých

⁸⁴ Jiří Georgiev, 16.

⁸⁵ Viz. Provolání Thunova deníku Vaterland z roku 1860: „Dem Geist von 1789 gelte unser Kampf! Wir wollen in allem auf dem Boden der erhaltenen konservativen Prinzipien stehen, wir wollen kämpfen und streiten für die Mächte des Beharres, in der materiellen und geistigen Weltordnung, für ihre Existenz, ihr Recht, ihre Interessen, weil auf sie die feindlichen Angriffe zumeist gerichtet sind.“ Cit. dle: Johann Christoph Allmayer Beck, *Der Konservatismus in Österreich*, 51.

⁸⁶ Dominic Lieven, *Abschied von Macht und Würden*, 28.

exkluzivních pozic a privilegií. Izolovaný exkluzivní svět historické šlechty a její výsadní pozice opírající se ve své legitimizaci o kontinuitu starého řádu, byly v průběhu celého 19. století neustále nahlodávány dozrávajícími plody úspěšné industrializace a opětovně vyzdvihovanými ideály Velké francouzské revoluce.⁸⁷ Tyto dva hlavní zdroje ohrožení tradičních vládnoucích elit způsobily i v dosud neměnném uzavřeném aristokratickém prostředí zásadní změny, které podnítily šlechtu k vytváření nových strategií přežití, vyvolávaly nutnost upuštění od některých archaických zvyklostí a tradic, nezbytnost vytváření nových konceptů hospodaření a sociální politiky na panstvích, zvýšení konkurenceschopnosti vůči čilému podnikavému měšťanstvu i přizpůsobení se nově nastoleným dobovým konvencím spočívajících v respektování nově formulovaných přístupových kritériích k význačným postům ve státě a společnosti, z velké části již neodvislých od zděděného sociálního statutu a rodového původu.⁸⁸ Nová kritéria nastolovala požadavek doložitelného kvalitního vzdělání a z ní vyplývající osobní kompetentnosti k vykonávání svěřeného úřadu či jiného postu. Modernizační proměny společnosti se promítly i do dosavadní aristokratické *kultury řeči a těla* a postupně odbourávaly *sociokulturní distinkční formy* šlechtického životního stylu a norem chování, které tuto vrstvu výrazně odlišovaly od zbylé nearistokratické části společnosti.⁸⁹

Idea osvícenství účinně zpochybnila křesťanský výklad pozemského řádu, jehož dění a zvraty v transcendentálním pojetí určuje Boží vůle.⁹⁰ Bídné poměry lidstva tak v očích mnoha lidí od této chvíle přestávají být následkem dědičného hříchu, nýbrž

⁸⁷ Dominic Lieven, 36.

⁸⁸ Viz. Rudolf Braun, „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben: Adel im 19. Jahrhundert“, in *Europäischer Adel 1750-1950*, hg. Hans-Ulrich Wehler (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990), 87-95.

⁸⁹ Tamtéž, 89.

⁹⁰ Dominic Lieven, 28.

pouhou vinou chybného řízení státu. Společenským posláním *rozumných lidí dobré vůle* se proto stává osobní přispění k reformě stávajícího řádu.⁹¹ V atmosféře mentální i institucionální sekularizace ztrácí šlechta jeden ze zásadních nástrojů legitimizace svého postavení, dosud ospravedlnitelného božským záměrem a Boží milostí.⁹² Aristokrat byl vyzván k odložení své stavovské pýchy, rodových tradic i vědomí vlastní výjimečnosti a měl se stát *občanem jako ostatní*, řídit se principy racionálního uvažování, vyznávat občanské ctnosti, zásady obecného blaha a tvrdé práce.⁹³ Všeobecně deklarovaná lidská práva, *uskutečněná skrze teror* a rozšířená do zbylých částí kontinentů za pomoci *ohně a meče*,⁹⁴ představovala jeden z dalších zdrojů zpochybnění aristokratického společenského primátu. Hned ve svém prvním článku vyhláší Deklarace práv člověka a občana rovnost všech osob před zákonem. Institut občanství byl neslučitelný se souborem aristokratických přednostních výsad. V kontextu habsburské monarchie představoval další vývojový stupeň legislativních zásahů do oblasti aristokratických privilegií Občanský zákoník z roku 1811, který odstranil diferencované individuální právní normy a nahradil je unifikovanými předpisy, platnými a závaznými pro všechny *občany*, tj. celé společenství všech plnoletých obyvatel *bez rozdílu společenského postavení a třídní příslušnosti*.⁹⁵ Volání po konečném zrušení všech aristokratických privilegií bude nadále zaznívat po celou dobu námi sledovaného období a v revoluci 1848/1849 se stane jedním z primárních a zároveň minimálních požadavků ze strany liberálního tábora.⁹⁶

⁹¹ Dominic Lieven, 27.

⁹² Viz. Rudolf Braun, 88.

⁹³ Dominic Lieven, 28.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 98.

⁹⁶ Otto Brunner, *Adeliges Landleben*, 328.

Již v důsledku předrevolučních centralizačních zásahů rakouského osvěcenského státu se šlechta musela vyrovnávat se skutečností, že přístupová kritéria k význačným postům a státním úřadům postupně přestávala být určována výhradně sociálním statutem a rodovým původem.⁹⁷ Šlechta do budoucna již nemohla automaticky počítat s nejvyššími posty ve státě a společnosti a v příštích letech byla nucena vykazovat nejen dostatečnou délku svého rodokmenu, nýbrž také svou osobní kompetentnost k vykonávání svěřeného úřadu.⁹⁸ Studium práv již pro mladé ambiciózní aristokraty nepředstavovalo jen prestižní záležitost, nýbrž čím dál více také nevyhnutelnou nezbytnost. V celkovém rámci vytváření státního školství vyžadovaly nově formulované studijní předpoklady a na ně navázaná přístupová kritéria k postům ve státní správě též jistou míru přizpůsobení se k určitým socializačním vzorcům, kulturnímu habitu, hodnotovým normám a vymezeným pravidlům chování.⁹⁹ Jak výstižně konstatuje Dominic Lieven: „Ačkoli snad nikoli línější než jeho dědeček“, musel se aristokrat na prahu nového věku podrobit nově nastoleným pravidlům a konvencím, podle nichž *schopnost oddávat se elegantním způsobem zahálce* nebyla v očích zbylé části společnosti považována na chvályhodnou.¹⁰⁰

Tyto podmínky přispěly rovněž k postupné rezignaci na tradiční *sociokulturní distinkční formy*, odlišující šlechtu od nearistokratické části společnosti.¹⁰¹ Počínajíc obdobím kolem roku 1815 zaznívá v řadách vysoké šlechty při vzájemné komunikaci tykání,¹⁰² aristokracie odkládá svůj specifický skvostný oděv,¹⁰³ do

⁹⁷ Viz. Heinz Reif, *Adel im 19. und 20. Jahrhundert* (München: R. Oldenbourg Verlag, 1999), 15-29.

⁹⁸ Rudolf Braun, 88.

⁹⁹ Tamtéž, 90.

¹⁰⁰ Dominic Lieven, 34.

¹⁰¹ Rudolf Braun, 88.

¹⁰² Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht“, 46.

šlechtických salónů postupně proniká kultura měšťáckého *biedermeieru*.

Průmyslová revoluce a nástup kapitalistického podnikání představovaly nové příležitosti pro ambiciózní měšťanské vrstvy, vyvazující se postupně ze světa *malých sociálních struktur*.¹⁰⁴ *Kvalitativně nové vztahy, existenční formy a odpovídající nový styl myšlení*¹⁰⁵ společně s nově vznikajícími opatřeními, která usilovala o eliminaci aristokratického monopolu v ekonomickém životě, poskytovaly středním vrstvám mocný potenciál. Zrušení šlechtického monopolu v manufakturním podnikání v šedesátých letech 18. století měl za následek strmý pokles počtu aristokratických podnikatelů.¹⁰⁶ Čilé podnikavé střední vrstvy v Čechách téměř beze zbytku vytlačily šlechtu již na konci 18. století z odvětví sklářského a textilního průmyslu.¹⁰⁷ Otto Urban uvádí, že aktivní podíl šlechticů v prvopočátcích industrializace a průmyslového podnikání byl „z celé řady společenských a politických důvodů minimální.“¹⁰⁸ Šlechta byla ve své většině silně znevýhodněna svou antikapitalistickou mentalitou, která ve spojení s „nekontrolovatelnými a bezohlednými výdaji za reprezentaci a luxus“, nevyvažovanými patřičným úsilím o zvýšení příjmů, zapříčinila šlechtické uvíznutí v *bludném kruhu* permanentního zadlužení velkostatku.¹⁰⁹ I mezi aristokraty se však našli tací, kteří usilovali o rozmnožení svých zisků a zajímali se o nové progresivní inovativní metody v zemědělství i hospodářství.¹¹⁰ Agrární krize po

¹⁰³ Viz. Rudolf Braun, 88.

¹⁰⁴ Otto Urban, 97.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž, 100.

¹⁰⁷ Jiří Matějček, „Der Adel in den böhmischen Ländern im 19. Jahrhundert. Bemerkungen und Fragen eines Sozialhistorikers“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003), 3. (1-7).

¹⁰⁸ Otto Urban, 100.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Viz. Milan Myška, „Der Adel der böhmischen Länder. Seine wirtschaftliche Basis und ihre Entwicklung“, in *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen*

skončení napoleonských válek v důsledku nadprodukce v zemědělství se stala impulsem, na který bylo třeba reagovat.¹¹¹ V tomto období se objevuje *nový typ šlechtice – kapitalistický podnikatel*.¹¹²

Avšak ani antikapitalistický způsob uvažování se nemusel sám o sobě stát příčinou šlechtického úpadku a strádání. Odvěké spojenectví šlechty a církve poskytovalo účinný nástroj k potírání *bezmezného individualismu a nutkavé ziskuchtivosti*, který spočíval ve vyzdvižení hodnot křesťanství a tradičního paternalismu.¹¹³ Ve středověku pevně vymezený vztah *symbiózy šlechtice a sedláka* a z něj vyplývající pánova povinnost chránit a pečovat o blaho svých poddaných, byl na prahu moderního věku, v kontextu probíhající industrializace a jejích negativních sociálních dopadů, revidován ve formě nové sociální politiky na šlechtických velkostatech,¹¹⁴ opírající se o tradiční i nově definované mravně-etické principy obecného blaha a výchovně-pedagogického působení na poddané.¹¹⁵ Max Weber považuje paternalismus za určitý zvyk, který pán vytváří proto, aby stabilizoval poměry na svém panství.¹¹⁶ Tento zvyk následně *svou posvěcující silou* přeroste v *tradicí*, tj. „právně neurčitý, ale fakticky velmi určitý řád“, který „zmenšuje rozsah pánovy libovůle ve prospěch tradičních závazků“. ¹¹⁷ Otcovská péče o poddané se v tomto pojetí stává prostředkem k utužení dobrého vztahu mezi pánem a jeho poddaným, založeným na vzájemném uznání, věrnosti a

Zeitalters 1780-1860, hrsg. Armgard von Reden-Dohna und Ralph Melville (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988): 169-189.

¹¹¹ Tamtéž, 174.

¹¹² Tomáš Krejčík, „Neue“ Adel in Böhmen, Mähren und Schlesien im 19. Jahrhundert“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 51. (49-58).

¹¹³ Dominic Lieven, 36.

¹¹⁴ Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 112.

¹¹⁵ Tamtéž, 110.

¹¹⁶ Max Weber, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin* (Praha: Mladá fronta, 1997), 98.

¹¹⁷ Tamtéž, 98.

loajalitě,¹¹⁸ z pánova pohledu však navíc také účinným nástrojem *sociální kontroly a disciplinace*¹¹⁹, instrumentem, který ve své revidované podobě ve formě privátní aristokratické dobročinnosti přetrvává i po zrušení patrimoniální správy¹²⁰ a zajistí šlechtě pevné pozice na venkově až do konce první, ne-li druhé světové války.¹²¹ V konkurenci s liberálním měšťanstvem poskytoval paternalismus aristokracii také významný argumentační potenciál a prostředek, jímž mohla poddané ze svého panství *mobilizovat* proti tomuto uskupení.¹²² Tato strategie však byla využitelná pouze do chvíle, kdy poddaní (po zrušení patrimoniální správy námezdní dělníci) „byli ochotni se sebou nechat blahosklonně nakládat“ a nesjednotili se v dělnické hnutí.¹²³

Jeden z prototypů úspěšných hospodářských a správních aktivit aristokracie v duchu tradičního paternalismu za současného sledování a uplatňování zahraničních západoevropských trendů a inovací nám v tomto případě opětovně poskytuje Thunovo rodné děčínské panství.¹²⁴ Hrabě Václav Josef (1737-1796), Thunův dědeček, byl sice typickým kavalírem a vášnivým lovcem, dbajícím více o svůj zevnějšek a své záliby než o správu panství,

¹¹⁸ Tamtéž, 96.

¹¹⁹ Elke Schlenkrich, "Paternalismus aus Kalkül? Adlige Fürsorgepraxis in ländlichen Gesellschaften Sachsens und der Oberlausitz (18. und 19. Jahrhundert)", in *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 59, Nr. 1 (2011): 50.

¹²⁰ Viz. Tatjana Tönsmeier, „Adel und Armenfürsorge in Böhmen (1848-1914), in *Bohemia* 48 (2008), 480-491.

Tatjana Tönsmeier spatřuje v přetrvávající aristokratické dobročinnosti specifický nástroj, který zajišťoval vzájemné vazby mezi pánem a jeho bývalým poddaným i v době, kdy tento vztah již nebyl právně vymahatelný a představoval jen jakousi *kulturní hegemonii šlechty*. Aristokratická dobročinnost je v tomto smyslu *asymetrickým vztahem*, v němž jsou „ekonomické a právní vztahy (...) nahrazeny skrze uznání, respekt a náklonnost.“ Tamtéž, 481 a 484-485.

¹²¹ Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 115.

¹²² Dominic Lieven, 36.

¹²³ Dominic Lieven, 36.

¹²⁴ Viz. Franz Klutschak, *Böhmische Adelssitze als Centralpunkte volkswirtschaftlicher und humanitärer Bestrebungen. Erstes Heft: Schloss Tetschen* (Prag: Hofbuchdruckerei Gottlieb Haase Söhne, 1855).

s nástupem jeho syna Františka Antonína (1786-1873) do čela správy velkostatku jsou však otcovy dluhy brzy smazány a z thunovského panství se po rozsáhlých reformách stává jedno z nejrozvinutějších a nejprosperujících v Čechách.¹²⁵ Pozemková aristokracie, zbavena za metternichovského absolutismu jakékoli reálné politické moci, usilovala o posílení svých pozic alespoň na lokální úrovni. Její výchozí podmínky byly v tomto případě usnadněny skutečností, že šlechtická panství doby předbřeznové představovala v českém prostředí kompaktní, soběstačné hospodářské a správní jednotky, disponující navíc rozsáhlým souborem veřejnosprávních pravomocí.¹²⁶ Christoph Thienen-Adlerflycht spatřuje v děčínském panství jakýsi vzorový *stát ve státě*, který ve srovnání s rakouským státem Metternichovy doby představuje ideální společnost, v níž zásady vztahu vrchnosti k poddaným určovaly bolzanovské postjosefinské principy.¹²⁷

Ne všichni šlechtici však v době předbřeznové disponovali pozemkovým vlastnictvím a materiálními zdroji, které přinášelo zděděné rodové panství. Populační exploze 18. století¹²⁸ ve spojení se zrušením aristokratického monopolu na nákup deskových statků, deklarovaným josefínským občanským zákoníkem z roku 1786,¹²⁹ postupně stále více omezovala aristokratický pozemkový potenciál. Jen prvorozený syn si mohl nárokovat otcovské državy, jeho mladší bratři byli nuceni k hledání „občanských“ povolání, přičemž jejich příslušnost k aristokratickému stavu značně zužovala možnosti ve výběru takového zaměstnání, které by odpovídalo

¹²⁵ Viz. Helena Smíšková, „Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808-1844), in Sborník archivních prací 22, č. 1 (1972): 356-407.

¹²⁶ Viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 33-39.

¹²⁷ Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 63.

¹²⁸ Viz. Volker Press, 5.

¹²⁹ Viz. Otto Urban, 100.

jejich společenskému statutu.¹³⁰ Nové příležitosti adekvátního uplatnění se pro tyto aristokraty nabízely v armádě a ve státní správě.¹³¹ Služba v armádě představovala pro příslušníky aristokracie nejen zdroj obživy, ale i možnost povýšení a z něj vyplývající zvýšení společenské prestiže. Jak zdůrazňuje Volker Press, již samotný vojenský post v armádě byl ve společnosti 19. století vnímán jako záruka vyšší společenské prestiže a šlechtě vymezené vysoké pozice tuto skutečnost jen umocňovaly.¹³² Státní úřad umožňoval šlechtici disponovat určitou mírou politického vlivu i v podmínkách absolutistického státu. Vstup šlechty do řad úřednictva zajistil této vrstvě jistou míru spolupůsobení na chod celého státu, spočívající v přístupu k informacím a vlivu na administrativní a legislativní procesy.¹³³ Tyto nově nabyté výhody z rukou absolutistického státu se však pro šlechtu jako zájmové uskupení staly dvojsečnou zbraní. Šlechtic ve funkci státního úředníka byl nucen rezignovat ve značné míře na prosazování zájmů vlastního stavu. Svěřený úřad se mu stal službou císaři, Bohu a vlasti. „Skrze armádu a byrokracii si tak stát vychoval také svého šlechtice“; vliv aristokracie na dění v monarchii byl striktně vázán na rozsah rámce státní moci.¹³⁴

Ačkoli francouzská revoluce otřásla aristokratickým společenským primátem v celoevropském měřítku, ukázalo se, že porevoluční společnost ještě nebyla schopna prosadit do předních společenských pozic šlechtě srovnatelnou elitní alternativu.¹³⁵ Alexis de Tocqueville v této souvislosti konstatuje, že revoluce v roce 1789 sice odstranila systém privilegií, „ale nemohla zničit sociální rozdíly, které závisejí na způsobech. Nemohla umožnit

¹³⁰ Volker Press, 5 a 10.

¹³¹ Tamtéž, 12.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž, 13.

¹³⁵ Tamtéž, 2.

buržoovi, aby se cítil roven *gentilhomme*. Nemohla připravit šlechtice o jeho nadřazené způsoby, o jeho sebedůvěru, o respekt prokazovaný jeho původu nebo o mnoho jiných výhod spojených s jeho postavením.¹³⁶ Napoleonův císařský dvůr přispěl k následnému znovuetablování a legitimizaci šlechtického výsadního postavení, které opět posílilo své ohrožené pozice i za hranicemi Francie.¹³⁷ Zásady metternichovské restaurace po roce 1815 automaticky počítaly s aristokracií jako s jednou z vedoucích složek společnosti, byť s restriktivními výhradami vůči jejím politickým aktivitám.¹³⁸ Po celé předrevoluční období první poloviny 19. století byly šlechtické velkostatky pro své majitele významnou a stabilní ekonomickou a mocenskou základnou, jejíž sociální vliv navíc nekončí ani se zrušením patrimoniální správy a vznikem obecní samosprávy.¹³⁹ Podle Christopha Thienen Adlerflychta se na *vládnoucím sociálním postavení* šlechty na venkově ani po roce 1848 téměř nic nezmění a až do roku 1918 (či až do konce druhé světové války) zůstanou šlechtičtí velkostatkáři *předními osobnostmi v kraji*.¹⁴⁰

Šlechta a fenomén veřejného mínění. Způsoby legitimizace moci v éře liberalismu a nacionalismu

První náznaky reálného ohrožení a zpochybnění aristokratických výsadních společenských pozic v kontextu habsburské monarchie přinesla revoluce 1830, v jejímž průběhu a doznívání nabral na nezvratné síle další napoleonský fenomén. Prudký vzrůst nacionálních vášní v masovém měřítku podpořil

¹³⁶ Cit. dle: Hugh Brogan, *Alexis de Tocqueville. Prorok demokracie ve věku revoluce* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011), 443.

¹³⁷ Volker Press, 1.

¹³⁸ Tamtéž, 2.

¹³⁹ Viz. Milan Hlavačka, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913* (Praha: Libri, 2006), 11-15. Jiří Georgiev, *Až do těch hrdel a statků?*, 131-175.

¹⁴⁰ Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 115.

sebevědomí nastupujících *nových elit* z řad národních hnutí, legitimizujících své činy a kroky zájmem široké veřejnosti.¹⁴¹ České hnutí vstupovalo do závěrečné fáze procesu národního obrození,¹⁴² v němž prostředky masové komunikace podpořily proces prudké a radikální *politizace a nacionalizace veřejného diskurzu*.¹⁴³ Všeobecné znejistění dosavadních tradičních hodnot v důsledku *emancipace individua a jeho vytržení ze světa malých obzorů*¹⁴⁴ ve spojení s utvářením nových kolektivních identifikačních vzorců, vyvolalo v kontextu hlubokých společenských proměn a jejich vzájemné provázanosti s politickými a socioekonomickými potížemi habsburské monarchie v třicátých letech 19. století¹⁴⁵ rovněž závažnou krizi identit.¹⁴⁶

V atmosféře nejasnosti a nejistoty budoucího vývoje poskytoval společný jazyk, jednotný ideový systém a obraz světa kolektivní identifikační a sjednocující prvek, který integroval široké vrstvy bez ohledu na jejich stavovskou, regionální nebo konfesijní příslušnost či majetkový potenciál.¹⁴⁷ „Pryč jsou časy, kdy sílu států určoval počet jeho duší, množství disponovatelných vojáků a vojáků – bajonety již více nevytváří sílu států, a hra na vojáčky se blíží svému konci – jen na jediné se nyní může spolehnout vláda,

¹⁴¹ Jiří Štaif, *Obezřetná elita*, 112-171.

¹⁴² Viz. Hrochova „fáze C“. Miroslav Hroch, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2009), 54.

¹⁴³ Viz. Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs im Vormärz. Sprache und Kultur als Signifikanten nationaler Desintegration“, in *Prozesse kultureller Integration und Desintegration. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 1-30.

¹⁴⁴ Milan Hlavačka, „Böhmen und die Habsburgermonarchie im Revolutionsjahr 1848/49“, in *1848. Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen*, hrsg. Heiner Timmermann (Berlin: Duncker & Humboldt, 1999): 206.

¹⁴⁵ Viz. Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové 1792-1848* (Praha: Libri, 1999), 42.

¹⁴⁶ Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte*, 36.

¹⁴⁷ Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen* (München: Verlag C. H. Beck, 2001), 13 a 40.

který chce býti více než pouhým prekérním bytím: na úctu, společného ducha a sebevědomí národa – všechny ostatní imaginární bašty padly – každý člověk již nevěří na božské poslání vladařů, žádný člověk se již neobává jeho fyzické síly – zůstává tedy jen úcta k němu, přesvědčení o znamenitosti jeho záměrů a o jeho oddanosti institucím, jejichž je strážcem a jejichž je nedílnou součástí. – Ani láska, ani strach již nevytváří pevný svazek mezi lidem a panovníkem, nýbrž úcta sama, neboť národy zmužněly, a jen dítě se bojí, mládenec miluje, muž ctí, (...).¹⁴⁸

*Definitivní konec přednacionální éry a stavu národní neurčitosti a amorfnosti*¹⁴⁹ představoval pro šlechtu, která byla ve své drtivé většině supranacionální, závažný problém. Postupný proces většinové rezignace na teritoriální pojetí bohemismu a jeho nahrazení skrze nacionální identitu,¹⁵⁰ založenou na emocionální adoraci českého jazyka, vyvolával v řadách aristokracie rovněž *konfrontaci s vlastní identitou a společenským statutem*.¹⁵¹ Šlechta nebyla schopna nabídnout české společnosti srovnatelně mocnou a působivou ideologii, smířlivá bohemistická gesta, proklamující lásku a vzájemný respekt mezi českým a německým národem ve společné vlasti, se v důsledku zintenzivnění česko-německého národnostního konfliktu postupně stávala zašlou doktrínou a nedostatečným vyjádřením národního cítění.¹⁵² Neslučitelnost

¹⁴⁸ Viktor von Andrian Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1843), 145.

¹⁴⁹ Jan Křen, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918* (Praha: Academia, 1990), 83.

¹⁵⁰ Viz. Václav Maidl, „Landespatriotismus, Nationalitätenwechsler und sprachlich-nationale Divergenz“, in *Prozesse kultureller Integration und Desintegration. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 32. (31-50).

¹⁵¹ Viz. Rita Krueger, *Czech, German & Noble. Status & National identity in Habsburg Bohemia* (New York: Oxford University Press, 2009), 216.

¹⁵² Viz. např. polemika Jakuba Malého s hrabětem Josefa Matyášem Thunem: Jakub Malý, „Odpověď Čecha na spisek hraběte Josefa Matyáše Thuna „Der Slavismus in Böhmen“, in Tentýž, *Výbor drobných spisů I.* (Praha: I. L. Köber, 1872): 3-17.

aristokratického zemského patriotismu s nacionálním češtvím se zřetelněji projevila v polovině čtyřicátých let¹⁵³ a vyústila v závěru čtvrté dekády v definitivní národovecké zklamání z toho, že se šlechta nepostavila do čela národního hnutí, a v prudkou vlnu antifeudálních nálad a sentimentů, které ve svém konečném důsledku pod vlivem Palackého dějinného ztvárnění šlechty jako neslovanského a nedemokratického živlu, ostrakizovaly *šlechtu zrádnou a cizáckou* jako celek.¹⁵⁴ Vztah stavovské nadnárodní identity k českému modernímu národu, zkoumaný z pozic aristokratického vnímání procesu českého národního obrození, je dosud stále bílým místem na mapě české historie, skýtajícím množství nových námětů k interpretaci aristokratických strategií v jejich snaze o zachování dosavadních pozic v kontextu společenských proměn 19. století.¹⁵⁵

Tento alternativní, dosud jen zřídka uplatňovaný přístup,¹⁵⁶ není jen cestou k rozšíření poznatků o dějinách české šlechty samotné, nýbrž také může významně přispět k hlubšímu pochopení celého komplikovaného a dlouhotrvajícího procesu formování české občanské společnosti 19. století, jehož nedílnou součástí byla konfrontace českého národního hnutí se skupinami zastávajícími vůči němu ať již laxní či opoziční postoj. Tato perspektiva nabízí historikovi možnost rozkrytí barvitého koloritu vzájemného *stýkání a potýkání* se skupin Čechů, českých Němců, Židů, aristokratů a dalších, v celkovém kontextu snad jen zdánlivě nepříliš významných skupin; umožňuje odhalení příběhů dílčích vítězství,

¹⁵³ V této době se v českém hnutí prosadila skupina ambicióznější mladší generace obrozenců. Viz. Jiří Štaif, *Obezřetná elita*, 144.

¹⁵⁴ Viz. Jiří Rak, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy* (Jinočany: H&H, 1994), 67-81.

¹⁵⁵ Miloš Řezník, „Überlebenskonzepte des Adels in der Zeit der Modernisierung. Kriterien eines böhmisch-galizischen Vergleichs“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 39-40. (31-41)

¹⁵⁶ Z novějších prací např. Rita Krueger, *Czech, German and Noble. Status and National Identity in Habsburg Bohemia* (New York: Oxford University Press, 2009).

nezdarů a zpětných ústupů, rozkrytí strategií jednotlivých aktérů či celých zájmových uskupení v jejich zápase o symbolický i reálný prostor českých zemí.

V éře vyzdvihovaných občanských práv a svobod byla šlechta nucena nově definovat svou roli ve státě i ve společnosti¹⁵⁷ a na zcela novém základě legitimizovat svá přednostní práva a výsadní pozice, která již se nemohla opírat o čistě konzervativní argumentaci, založenou na pouhém zdůrazňování kontinuity starého řádu.¹⁵⁸ Jak bude ukázáno na několika následujících příkladech, šlechta mnohdy neváhala ve své argumentaci vůči liberálům využít jejich vlastní ideologické a rétorické zbraně a své argumenty nově zakládala na principech racionálního uvažování.¹⁵⁹ Liberální propaganda ostře brojila proti *přežitkům feudalismu* – aristokratickým privilegiím, vlivným mocenským pozicím, poddanským urbaniálním povinnostem i patrimoniální správě.¹⁶⁰ „Všeobecné mínění v Evropě považuje Rakousko stále za šlechtické Eldorado.“¹⁶¹ Dolnorakouský aristokrat Viktor von Andrian-Werburg se ve své brožuře „Oesterreich und dessen Zukunft“ snaží získat rakouské šlechtě zpátky sympatie široké veřejnosti, zdrojem aristokratické *velké nepopularity* je dle jeho názoru pouhá *záměna věcí s nedostatečným pojmenováním*.¹⁶²

Andrian zdůrazňuje význam vůdčí role aristokracie ve státě i společnosti a zároveň relativizuje prospěšnost liberálních svobod a jeho individualismu pro společnost jako celek: „Kdy existovala větší materiální nouze, kdy krvácely lidstvu hlubší, děsivější rány, nežli nyní? Tisíce lidí osiřeli uprostřed bohaté, stále se rozmáhající

¹⁵⁷ Viz. Miloš Řezník, 35.

¹⁵⁸ Otto Brunner, 328.

¹⁵⁹ Tamtéž, 329.

¹⁶⁰ Viz. Otto Brunner, 328.

¹⁶¹ Viktor von Andrian-Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1843), 21.

¹⁶² Tamtéž.

civilizace, jsou zapomenuti a vydáni napospas bezejmennému utrpení, nevědí od jednoho dne k druhému, kde složí hlavu, kde najdou nuzný kus chleba, díky kterému by se mohli nadále protloukat svým bídým životem (...).¹⁶³ Andrian svými argumenty zpochybňuje reálné prosazení chimérického společenství rovných ve formě liberálního státu. Jen nemnohým je podle Andriana umožněno zaujmout místo vedle bohatých magnátů a tato hrstka šťastných vděčí za svůj úspěch pouhé náhodě, které však také museli často vypomoci *nepříteli čestnými prostředky*.¹⁶⁴

„Avšak cesta ke cti, ke šlechtictví je všude (...) každému otevřena, kdož v sobě má dostatek odvahy a síly, aby vykonal chválihodné.“¹⁶⁵ Šlechta zaujímá přední pozice ve společnosti, aby mohla lépe a efektivněji působit svou dobročinností pro blaho celku, aby však mohla nadále vykonávat tuto nezastupitelnou úlohu, musí k tomu nalézat patřičné materiální prostředky: „Šlechta musí být spojena s bohatstvím a majetkem, aby v reálném světě mohla reprezentovat to, k čemu byla povolána svým bytím.“ Jen naplnění této podmínky může podle Andriana vést k *principu rozumné stability*, která bude pevnou zárukou *rozvážného pokroku*.¹⁶⁶

¹⁶³ Tamtéž, 24.

¹⁶⁴ Tamtéž, 25.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ „Soll aber Adel seinen Zweck ganz erfüllen, keine egoistisch abgeschlossene Institution zum blossen eigenen Vortheile seyn, sondern wohlthätig auf das Ganze des Staatsverbandes wirken, seine moralische Kraft als Bei- und Gegengewicht in die Wagschale des sociellen Gebäudes werfend, so muss er nicht nur wirklich den Kern der nationellen Illustrationen seyn, welche alle in ihm Aufnahme finden müssen, sondern auch eine solche Stellung im Staate einnehmen, welche ihm Achtung und Unabhängigkeit verbürge und bestimmte politische Rechte gewähre – nicht Vorrechte, Privilegien, die bloss dem Geniessenden zu Statten kommen, sondern solche, von denen das Ganze so gut wie Dieser selbst Vortheil und Schutz erwarten kann – für ihn ehrenvoll, und für jeden Bürger vortheilhaft. Der Adel muss mit Reichtum und Besitz verbunden seyn, damit er in der Wirklichkeit das repräsentieren könne, wozu er seinem Wesen nach berufen ist, das Prinzip einer vernünftigen Stabilität, die Garantien eines geregelten, besonnen Fortschrittes,(...) es muss nicht Schaaren von besitz- und brodlosen Edelleuten

Hrabě Ernst Hoyos šlechtě vymezuje úlohu *prostředníka* mezi panovníkem a jeho poddanými.¹⁶⁷ V tomto smyslu šlechta brání zachování institutu vrchnosti pro jeho nezanedbatelnou a jen těžko nahraditelnou úlohu štítu proti *masové demokracii* ve venkovském prostředí.¹⁶⁸ Leo Thun pod vlivem haličského povstání roku 1846 a jeho doznívání v podobě stále sílících hlasů volajících po zrušení patrimoniální správy v celém Rakousku, formuluje svůj vlastní koncept konzervativní stavovské obrany dosavadního tradičního zřízení.¹⁶⁹

Proti přívržencům osvěcenských principů rovnosti a liberálně státní doktríny vzešlé z Velké francouzské revoluce i proti *byrokratickým radikálům*, vyznačujících se dle Thunova mínění jednotvárností svého smýšlení, vylučující jejich uznání jakékoli *nezávislé oprávněnosti* a odůvoditelnosti,¹⁷⁰ na sebe Leo Thun vztupně jeden po druhém navrhuje argumenty, které v závěru vyplynou v jediné: „Právě patrimoniální správa (...), tj. podíl velkostatkářů na veřejné správě, si zasluhuje být zachována“, neboť se jeví jako *nepostradatelná* pro *účelné přetvoření* [dosavadních] *poměrů*.¹⁷¹ Leo Thun spatřuje v patrimoniální správě významný stabilizační faktor ve venkovském prostředí, kde dobrý vztah mezi pánem a jeho poddaný přispívá významně k zamezení možných sociálních bouří a nepokojů v tomto prostředí.¹⁷² Hrabě

geben, welche durch die Noth gezwungen, den Glanz ihres Standes und ihren Namen in den Roth herabziehen (...).“ Tamtéž, 28-29.

¹⁶⁷ Otto Brunner, 328.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Leo Thun, *Die Ereignisse in Galizien und das Patrimonialverhältnis in Österreich. Konzept mit eigenhändigen Korrekturen des Grafen Leo Thun* (1846), SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohensteinů, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 70. Otisk tohoto dokumentu a k němu se vztahující korespondence knížete Metternicha s hrabětem Kolowratem je součástí přílohy knihy: Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts* (Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1998), 285-295. (odkud dále citováno).

¹⁷⁰ Tamtéž, 286-287.

¹⁷¹ Tamtéž, 289-290.

¹⁷² Tamtéž, 288.

Thun připouští, že i v Rakousku se nacházejí vrchnosti, které nejsou vzorem vlídného vztahu a zacházení vrchnosti s jejími poddanými, avšak tyto případy jsou podle Thuna výjimečné.¹⁷³ Hrabě Thun nespatřuje *potíže a nebezpečí* v samotném systému patrimoniálního zřízení, nýbrž především v urbaniálních povinnostech poddaných vůči vrchnosti, jež stále více podněcují spory a třecí plochy mezi *oprávněnými* a jim *povinnovanými*.¹⁷⁴ Postupný výkup z roboty považuje Leo Thun za nutný následek dosavadního vývoje a nezbytný krok v situaci, kdy šlechtický velkostatek začíná být stále více považován primárně jako *zdroj příjmů* a kdy jsou mu odebírány funkce, které vyžadují *společný výkon* za *vzájemného souhlasu* určité *početné sociální vrstvy*. Pokud se zrušením urbaniálních povinností zjednoduší majetkové poměry na velkostatku, pak by podle Thuna „mohla patrimoniální správa zcela nepopíratelně a mírumilovně existovat nadále“.¹⁷⁵ Leo Thun varuje před náhlým a jednorázovým zrušením patrimoniálního zřízení v celém Rakousku, tedy alespoň předtím, dokud nebudou připraveny *jiné poměry*. Podle Leo Thuna je společnost na rakouském venkově stále ještě *veskrze aristokratická* a pro zrušení patrimoniální správy ještě nenastala vhodná doba.¹⁷⁶

Systém patrimoniální správy je v Thunově pojetí zárukou pokojného *mírumilovného rozvoje* a zároveň mocným nástrojem

¹⁷³ „Noch seltener ist zwar eine der Grünsätzen aufopfernden Menschenliebe und wahrer Klugheit vollkommen entsprechende Behandlung der Untertanen. Gleichwohl geschieht viel Gutes, hie und da Vortreffliches, und im allgemeinen ist Billigkeit und Ordnung vorherrschend. In grosser Ausdehnung und wesentlich als Folge der Patrimonialverfassung hat sich bei Obrigkeiten und Untertanen eine Ansicht von ihrer Stellung erhalten, welche den Untertan in Unglücksfällen Hilfe und Beistand bei ihren Obrigkeiten finden lässt, diese geneigt macht, sich manche gesetzliche Beschränkung ihrer Eigentumsrechte gefallen zu lassen, sehr dazu beiträgt, die Wahrung des Friedens trotz mancher der Untertanen hart drückender Urbaniallasten möglich zu machen, und dadurch eine allmähliche Beseitigung dieser letzteren auf friedlichem Wege erleichtert.“ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž, 288-289.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Tamtéž, 290.

proti svévoli a *zvůli byrokracie*. Leo Thun nevidí v době *lavinovitého nárůstu* počtu rakouských úředníků žádný celkový prospěch v převedení vrchnostenských kompetencí do rukou státu, jemuž by tímto krokem vzrostly výdaje na úřednické penze, podpory v nemoci i další nutná zaopatření.¹⁷⁷ *Těžkopádnost a povrchnost* úředníků státní administrativy, nepřipravených *důležitým důkladným studiem* a nedisponujících *nezbytnou výkonností* by navíc podle Thuna měla *nevyhnutelné následky* ve sféře výkonné i legislativní moci.¹⁷⁸ Leo Thun nachází argument i pro odpůrce aristokratických *feudálních přežitků* ve společnosti. Připouští, že patrimoniální správa je sice *aristokratickým zřízením, vzešlým z feudalismu*, ale právě to „zdůvodňuje (...) její potřebnost v zemích, jejichž sociální poměry (...) jsou z velké části, a to především na venkově, veskrze aristokratické“.¹⁷⁹

Leo Thun nadto argumentuje, že odstraněním patrimoniální správy nedojde k odstranění všech *zbytků* či *spíše výsledků feudalismu*, neboť šlechta a její pozemkové vlastnictví tím zůstanou nedotčeny.¹⁸⁰ Leo Thun obhajuje patrimoniální správu jako *pouhý prostředek*, který aristokracii činí *veřejně prospěšnou*: „Kdo tedy vyhlásí válku pozůstatkům feudalismu, ten zasáhne aristokracii v jejích základech, odstaví šlechtice a roztříští jeho velkostatek (...).“¹⁸¹ Kdo se však „spokojí s tím, že šlechtic a jeho velkostatek bude zachován“ a nebude usilovat ani o zrušení patrimoniální správy, ten umožní šlechtě zaujmout své postavení v politickém životě *ze stanoviska povinnosti a nikoli pouhého požitku* a zároveň přispěje k tomu, že k naplnění tohoto účelu budou zacházena a

¹⁷⁷ Tamtéž, 289-209. „Jeder Zuwachs hat eine Vermehrung der Beamten zur Folge, und ihre Anstellung, ihre Erledigung der für sie und ihre Angehörigen aus der Anstellung erwachsenden persönlichen Angelegenheiten, Vorrückungen, Unterstützungen in Krankheitsfällen, Pensionverleihungen, usw.“ Tamtéž, 289.

¹⁷⁸ Tamtéž, 289.

¹⁷⁹ Tamtéž, 290-291.

¹⁸⁰ Tamtéž, 291.

¹⁸¹ Tamtéž.

zaváděna *lepší odpovídající zřízení*.¹⁸² Kdo by chtěl *bohaté a zařící aristokracii, jaká je ta v rakouské monarchii* odejmout její politická práva, ten by přispel k její *morální zkáze*: „Dopřát rakouské šlechtě politického života, ale zároveň v tuto chvíli odstranit patrimoniální vztahy, znamená přesunout ji do postavení, ze kterého nevyhnutelně musí vzejít rozkol a nepřátelství ze zdola i ze shora.“¹⁸³ Leo Thun v závěru svého pojednání opětovně zdůrazňuje, že patrimoniální správa *všude, kde setrvává*, působí pro *blaho lidu*. Leo Thun vyzývá *stavy všech provincií*, aby se podíleli na *odstranění zlořádů tehdejšího uspořádání vrchnostenských úřadů*, aby postupně usilovali o „takové modifikace (...), v jejichž důsledku nejen jejich úředníci, nýbrž i oni sami byli stále více a více srozuměni se zájmy lidu“; apeluje na ně, aby *tak dalece jak je to nutné* uplatňovali svůj vedoucí vliv na na předdeslané záležitosti.¹⁸⁴

Snad největší trn v oku liberálního tábora představovala přetrvávající feudální privilegia. Viktor Andrian se snaží vyvrátit všeobecnou domněnku, že by nenáviděné přednostní výsady ve skutečnosti šlechtu nějak obzvláště zvýhodňovaly: „Privilegia šlechty (...) spočívají v osvobození z vojenské služby a ve zvláštním právním postavení, přičemž to druhé ovšem sotva může být nazýváno zvýhodněním, když zákony pro privilegované soudní dvory nejenže nejsou totožné jako pro ty ostatní, nýbrž také proto, že soudcovské a jiné posty jsou obsazováni bez rozdílu šlechtici a měšťany na základě jejich délky působnosti ve státní službě a při nepoměrně vyšším počtu státních úředníků z řad měšťanstva jsou obsazovány z větší části měšťany. Navíc se šlechtic dělí o toto privilegované forum s veškerými doktory, univerzitními příslušníky,

¹⁸² Tamtéž, 291.

¹⁸³ Tamtéž, 291-292

¹⁸⁴ Tamtéž, 292-293.

zeměpanskými úředníky a jinými upřednostňovanými osobami.“¹⁸⁵ Andrian opětovně vznáší námitky proti utopickému ideálu společnosti rovných: „Existuje dnes ještě někdo, kdo lpí na zastaralé chiméře vzájemné rovnosti všech lidí? My si to nemyslíme – neboť tak dlouho, dokud bude člověk nikoli strojem, nýbrž uvažující bytostí, jejíž pohyby, jejíž životní činnost bude určována dojmy a vztahy, které jí obklopují, potud zůstane tato rovnost nemožnou. (...) neboť život je pohybem, bezúčelný pohyb je stejně tak nemožný jako úplné zastavení v živém těle. Pohyb ale vytváří změnu, a tím také nerovnost.“¹⁸⁶

S pohledem do historie argumentuje Andrian ve prospěch idey šlechtictví a její smysl pro šlechtnost a čest i její nadšení pro svobodu a nezávislost: „První lidé, kteří našli ve středověkém chaosu odvahu nazvat se a státi se svobodnými, byli první šlechtici – žádná listina, žádná pečeť, žádná císařova vůle jim nedala toto postavení – žádný zákon nevyslovil: Ty a ty smíš býti šlechticem, Ten a onen ale nikoli – nýbrž jen jejich vlastní moc, jejich vlastní vůle je pozdvihla z všeobecného otroctví a cesta k jejich následování zůstala otevřena každému, stejně jako cesta ke svobodě, ke ctnosti, stejně jako cesta k vědění. Chcete se nyní na ně hněvat jen proto, že jen oni a nikoli všichni, kdo stojí za nimi, toto udělali nebo že jen oni byli schopni vykonat to, k čemu byl každý povolán? Kdo mohl, tak si pomohl – že toho nebyl schopen každý, za to zodpovídají jen dějiny, epocha a nanejvýš jednotlivci sami – však masu, ideu a instituci jako celek nemůže zasáhnout žádná oprávněná výtky.“¹⁸⁷

¹⁸⁵ Viktor von Andrian Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft*, 32.

¹⁸⁶ Tamtéž, 22.

¹⁸⁷ Tamtéž, 26-27.

Revoluce 1830 jako „indikátor mezí a možností společenské změny“. Andrianův pokus o reformu ve vlastních řadách

Jiří Štaif považuje revoluční vlnu let 1830-32 za „vhodný indikátor mezí a možností společenské změny v jednotlivých zemích i jednotlivých sociálních prostředích“.¹⁸⁸ Šlechta brzy rozpoznala neudržitelnost stávajícího systému, jehož náhlé zhroucení by mohlo podlomit rovněž její vlastní společenské postavení. V roce 1832 poznamenal budoucí revoluční ministerský předseda Pillersdorf: „Politické převraty, které nyní námi hýbou, jsou jen příznaky větší, hlubší revoluce v samé společnosti. Je namířena proti rodové šlechtě, její autoritě, jejímu panství a jejím právům. V rakouské říši by se byla ještě na několik let dala zadržet a bylo by možno přivést ji v mírnější přechod. Zdá se však, že však, že Prozřetelnost rozhodla jinak. Nyní nám vládou tři osoby, z nichž každá jde jiným směrem. Metternich snaží se zachovat nynější poměry a jako velká můra dusí život a nejlepší síly státu.“¹⁸⁹

Nejeden z aristokratů si uvědomoval, že i Velké francouzské revoluci předcházela vleklá společenská krize, která za současného spolupůsobení nepříznivých hospodářských faktorů vehnala hladového sedláka i ambiciózního měšťana do náruče antifeudálního tábora.¹⁹⁰ Atmosféru všeobecné nespokojenosti, touhy a volání po změně, znovu připomnělo období metternichovského předbřeznového absolutismu. Leo Thun ve svém srovnání současných poměrů v Rakousku s děním v předrevoluční Francii, které nepředkládá k posouzení snad nikomu povolanějšímu, nežli byl ve své době pozdější dějepisec Francouzské revoluce Alexis de Tocqueville, dochází na konci třicátých let k přesvědčení, že „podobnost mezi stavem věcí,

¹⁸⁸ Jiří Štaif, *Obezřetná elita*, 15.

¹⁸⁹ Cit. dle: Josef Polišenský, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku*, 56.

¹⁹⁰ Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 152.

v němž žijeme, a stavem, který existoval ve Francii před revolucí, je tak velká, jaká jen může být v různých zemích a stoletích.(...) Všíímavý pozorovatel zachytí náznaky, které musejí jednoho dne otrást tímto stavem věcí. Duch spolčování se čím dál více rozšiřuje a rozněcuje veřejného ducha, kterého obrací nejprve k materiálním zájmům, a – díky Bohu – postupně též k zájmům intelektuálním a mravním. Národní duch se probouzí v Čechách, stejně tak jako v Ilýrii či Maďarsku, a připravuje tak netečné vládě další těžkosti.“¹⁹¹

Rovněž Viktor von Andrian-Werburg dospěl v roce 1843 k podobnému přesvědčení: „Jsme v předvečer velkých událostí (...) Všeobecný, ač pokojný převrat idejí jsme prožili; jako neodvratný důsledek připravuje se proměna našeho života veřejného, ba snad i soukromého.“¹⁹² „Takové, jaké je nyní, Rakousko nemůže zůstat.(...) K tomuto přesvědčení dospěli již všichni – vládoucí stejně jako ovládaní. A tato jediná věc by byla postačující k tomu, aby došlo k převratu, k němuž dozajista během krátké doby musí dojít.“¹⁹³ Předbřeznová krize politického systému společně s probíhající socioekonomickou transformací společnosti výrazně přispěla ke znejistění a zpochybnění aristokratického privilegovaného postavení.¹⁹⁴ Krize legitimacy stávajícího řádu, na jehož zachování či zhroucení závisely i příští osudy aristokracie, přiměla některé příslušníky šlechtického stavu k úvahám nad klady a zápory dosavadní uzavřenosti exkluzivního aristokratického stavu. „Naše století je epochou pohybu, stejně jako to minulé bylo [epochou] požitku a pokoje – již nám není více dopřáno žít nadále v rozkošnickém požitkářství na místě, které nám přidělilo naše

¹⁹¹ Leo Thun Alexisi de Tocqueville, 8. 11. 1839, Cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Lev Thun. Alexis de Tocqueville*, 175.

¹⁹² Viktor von Andrian Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft*, 2.

¹⁹³ Tamtéž, 167.

¹⁹⁴ Miloš Řezník, „Überlebenskonzepte des Adels in der Zeit der Modernisierung“, 34-35.

zrození a poměry, stejně nenuceně jako škeble ve svém potoce – všeobecná příčinnivost a neúnavné snažení jsou charakteristickými znaky našeho věku, a v tomto všeobecném pohybu musí každý najít své místo – neboť je nadále nemožno se tomu beztrestně vyhýbat.”¹⁹⁵ Podle Andriana aristokratické společenství nadále nemá být *egoistickou uzavřenou institucí* prosazující výhradně své vlastní zájmy.¹⁹⁶ Andrian ve snaze překonat rozkol mezi příslušníky vyšší a nižší šlechty, vedoucí skrze *upřednostňování jednotlivců k nespokojenosti velké většiny*,¹⁹⁷ předestírá svým druhům *radikální reformu aristokratického institutu* po vzoru anglické aristokracie.¹⁹⁸ Andrian vyzývá příslušníky tradičních starých rodů, aby rozšířily své řady o příslušníky z řad neurozených, kteří se svými zásluhami přičiní o získání šlechtického titulu. Prvorozeným aristokratickým synům má být zachováno právo nedělitelnosti jejich pozemkových držav, avšak ostatní potomci mají po anglickém vzoru vstupovat do manželství s nově nobilitovanými. Pokrevní spojení nižší a vyšší šlechty je Andrianovi prostředkem k společnému úspěšnému prosazování politických cílů. Jakmile by byl odstraněn *příkrý rozpor mezi aristokracií a*

¹⁹⁵ Viktor von Andrian Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft*, 39.

¹⁹⁶ Tamtéž, 28.

¹⁹⁷ Tamtéž, 174.

¹⁹⁸ „Wenn fällt hierbei nicht der englische Adel ein? Und die Geschichte Englands mag bezeugen, welches die Macht im Staate war, die am meisten, am thätigsten, am freisinnigsten, am strandhaftesten zur Entwicklung englischer Freiheit und Institutionen beitrug. Und weil der englische Adel auf solcher fach – und naturgemässen Basis beruht, ist er geehrt, geachtet und geliebt bis auf den heutigen Tag, und die modernen Nivellirungstheorien, die in England so gut wie anderswo verbreitet sind, haben seine Macht, seinen gesetzlichen wie seinen moralischen, auf Anhänglichkeit und Ueberzeugung gegründeten Einfluss im Volke nicht erschüttert. Es ist nicht Demüth, nicht neidische Unzufriedenheit mit der eigenen Stellung, weksche der englische Commoner empfindet, wenn dem Nobleman den ihm gebührendem Platz über sich einräumt; es fällt ihm nich tein, sich dadurch gedemüthiget zu fühlen – denn er kennt eben so gut die Rechte desselben, als seine eigenen ihm gegenüber – jene halben für ihn nichts drückendes, nichts was sein Selbstgefühl versetzen könnte, denn jene wie diese sind ein Theil seiner Verfassung, in welcher er sein Werk und das seiner Vorfahren erkennt, und denn er daher in freiem, selbstgefälligen stolze Verehrung und unverbrüchlichen Gehorsam zollt.“Tamtéž, 30-31.

neurozenými, mohla by být šlechta vyzdvižena skrze propůjčení *skutečných výsad*, skrze majetek, vliv a *skutečné politické postavení* do pozice *mocných konzervativních elementů*, kteří se zároveň přijetím *význačných měšťanů do svého středu* stanou *pravým jádrem národa*.¹⁹⁹

Stejně jako Tocqueville kritizuje francouzskou šlechtu za to, že „byla nevěrná svému původu a svému aristokratickému principu“²⁰⁰, obrací se Adrian do vlastních řad s výtkou, že ambiciózním honem za polapením *některých ubohých privilegií* ztratila *svůj vnitřní soulad s lidskou přirozeností*.²⁰¹ S odkazem na dávnou ideu aristokratické šlechtetnosti a cti kritizuje Andrian současnou nobilitační politiku.²⁰² „Poté co přišli králové s pergameny“ a rozdávali šlechtické tituly *doprava a doleva, často zaslouženě, nezřídka nezaslouženě*, poté, co šlechta akceptovala tato nová pravidla, se podle Andriana stali aristokraté pouhou hříčkou *monarchovy náladovité přízně* a šlechtický titul se stal pouhým *náhodným vyznamenáním*, založeným na *ješitnosti jeho dárce stejně jako jeho příjemce*. Tímto se podle Andriana šlechta sama zřekla postavení, které její příslušníky činilo *nejlepšími mezi všemi*.²⁰³ Co se týče budoucích nobilitací, je podle Andriana zapotřebí v této chvíli postupovat *s mírou a s rozvahou* a nikoli *s plýtváním*“, jak tomu bylo doposud, „neboť každé přespříliš

¹⁹⁹ Tamtéž, 163-165.

²⁰⁰ Cit. dle: Francois Furet, „Tocqueville a problém Francouzské revoluce“, in Tentýž, *Promýšlet Francouzskou revoluci* (Brno: Atlantis, 1994), 153.

²⁰¹ Tamtéž, 27.

²⁰² „Die ersten Menschen, die in dem allgemeinen Chaos des Mittelalters Muth genug hatten, frei zu heißen, und frei zu seyn, waren die erste Edelleute – kein Brief, kein Siegel, kein kaiserlicher Wille hatte ihnen diesen Stand gegeben – kein Gesetz hatte ausgesprochen: Du und du dürfst adelig seyn, Der und jener nicht – sondern ihre eigene Macht, ihr eigener Wille erhob sie aus der allgemeinen Knechtschaft, und der Weg ihnen nach blieb Jedem frei, wie der Weg zur Freiheit, wie der Weg zur Tugend, wie der Weg zur Wissenschaft.(...) Dieses ist die Entstehung des wahren, des eigentlichen Adels – als dann die Könige mit Pergament und Kapfeln dazu kamen (...).“ Tamtéž, 26-28.

²⁰³ Tamtéž, 27.

štědré propůjčování šlechtických titulů tyto [tituly] znehodnocuje a snižuje vážnost šlechty v očích veřejného mínění.“ Na druhé straně je však podle Andriana nezbytné překonat sociální bariéry mezi jednotlivými stavy, „které oslabují měšťana stejně tak, jako jsou nevýhodné pro šlechtice, jemuž tím odnímají jeden z nejdůležitějších prostředků, za pomoci kterého by mohl znovu dosáhnout svého pokleslého blahobytu a (...) postavení.“²⁰⁴ Na tomto základě bude podle Andriana možné překonat *sebevražedné rozštěpení* šlechty, které může zapříčinit její pád *více než cokoli jiného*. Andrian varuje před následováním příkladu francouzské šlechty, která před revolucí skrze *pyšnou separaci jednotlivých skupin šlechty*, především *noblesse de cour* od *gentilshommes de province*, dospěla do stavu totální „ignorace, kterou nižší šlechtic pociťoval o to zřetelněji; a kterou, pokud mohl, oplácel o to zatrpkleji, nežli ho [předtím] postihla od jeho stavovského druha.“²⁰⁵

Pod vlivem modernizačních a transformačních procesů společnosti vytvářela šlechta jakýsi nový koncept *šlechtictví* (*Adeligkeit*), vyznačující se určitými *revidovanými* vyzdvihovanými *šlechtickými vlastnostmi*, které již neměly být určovány výhradně *podílem na určité kultuře* a měly být neodvislé od zděděného sociálního statutu.²⁰⁶ Hlavním cílem těchto reformních návrhů šlechty bylo zajištění znovunavázání *šlechtických vlastností* na *kritéria elitních funkcí*.²⁰⁷ Toto opětovné provázání bylo možné jednak na bázi *sociální obnovy*, spočívající v pokrevním slučování šlechty s určitými vybranými skupinami, jednak také přesným

²⁰⁴ Tamtéž, 165.

²⁰⁵ Tamtéž, 29.

²⁰⁶ Gunter Heinicke, „Adelsidentität nach der Ständegesellschaft. Der preußische Adel in adelspolitischen Bildern und Vorschlägen um 1840“, in *Adel und Bürgertum in Deutschland I. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 19. Jahrhundert*, hg. Heinz Reif (Berlin: Akademie Verlag, 2000): 60.

²⁰⁷ Tamtéž, 59.

vymezením oněch *revidovaných* vlastností a jejich utřídění na základě jejich prospěšnosti a škodlivosti vůči zamýšlené *sociální obnově*.²⁰⁸ Nezřídka při tomto určování výběrových kritérií vystupoval do popředí nepřímo požadavek přizpůsobení se určitým *občanským vlastnostem*.²⁰⁹

Těmto novým požadavkům musela být v první řadě přizpůsobena výchova a vzdělání aristokratických dětí. „Před soudnou stolicí lze šlechtu odůvodnit jen, je-li odvozena od slova šlechetný.“²¹⁰ Leo Thun byl společně se svými bratry a sestrami vychováván v duchu zásad reformního katolictví.²¹¹ Jejich vychovatelé, bolzanisté Johann Rohrweck a Franz Seraphim Schneider, kladli hlavní důraz na postjosefinské mravně-etické zásady, mezi nimiž vyzdvihovali zejména princip obecné prospěšnosti lidského konání.²¹² Hluboká přísná religiozita prostupovala každodenní život na děčínském panství. Ve své samostatně koncipované ranní a večerní motlitbě se Leo Thun každodenně obracel k Bohu s prosbou, aby mu Boží milost zabránila zneužít svobodu, která byla dána jeho jednání: „Vše, co činím ve vnějším světě, nechť se zakládá na vyšším principu. Dopřej mi vykonat s veškerou duševní činností to, co se rozhodnu započít. Ať mi myšlenka na Tebe po celý den dovolí následovat se vší možnou horlivostí prospěšný záměr. Nechť je den využit jen k dobročinnému působení a k osobnímu zdokonalování.“²¹³

²⁰⁸ Tamtéž, 59.

²⁰⁹ Tamtéž, 59.

²¹⁰ Z Bolzanovy přednášky (1810), cit. dle: Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové*, 273.

²¹¹ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 63.

²¹² Viz. Bolzanův kategorický imperativ: „Wähle von allen dir möglichen Handlungen diejenige, die alle Folgen erwogen, das Wohl des Ganzen, gleichviel in welchen Teilen am meisten befördert“. Cit. dle Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 65.

²¹³ Tamtéž, 333. Originál motlitby je uložen v SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI B 33.

Joseph Alexander Helfert líčí Thunova otce, hraběte Františka Antonína, jako *kavalíra bez stavovské pýchy v tom nejkrásnějším smyslu slova*.²¹⁴ Leo Thun vyrůstal v prostředí, v němž hraběcí rodina ve své každodennosti rezignovala na některé exkluzivní prvky aristokratického životního stylu a umožnila svým poddaným přístup do prostor doposud vyhrazených šlechtickému rozjímání.²¹⁵ Děčínští poddaní si směli vypůjčit některý z 21 000 svazků zámecké knihovny, veřejnosti přístupná byla i zámecká divadelní představení a výstavy květin z hraběcích skleníků.²¹⁶ Thunové se v mnohém inspirovali v progresivnějším západním světě; podle Christophera Thienen-Adlerflychta nebyl Thunův otec František Antonín v anglosaském světě *žádný outsider*.²¹⁷ Thunové byli pokrevně spřízněni s Lordem Guillfordem a přátelili se s literátem Waltrem Scottem. Hrabě František Antonín navazoval známosti s anglickými ekonomy a právníky.²¹⁸ I přesto, že Thunové byli oddanými katolíky, nevyhýbali se ani kontaktům s pruským protestanským prostředím, hrabě František Antonín udržoval styky i s anglickými a americkými kvakery.²¹⁹

Leo Thun ve svých dějepisných úvahách z třicátých let plísnil Napoleona za jeho přepychový dvůr, za pouhé vnější pozlátko znovuoobnovené aristokratické prestiže. Podle Thuna by šlechta dávno bývala za dobu, kdy v Evropě působil pokrok vzdělání, oslabující v lidech úctu k lesku a nádheře, odložila svou *vnější omítku* a naučila by se neodlišovat svým zevnějškem od ostatních. „Namísto toho [Napoleon] všechno znovu vyzdobil, studoval

²¹⁴ Cit. dle Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 63.

²¹⁵ Tamtéž, 65.

²¹⁶ Tamtéž, 65-66.

²¹⁷ Tamtéž, 79.

²¹⁸ Tamtéž, 80.

²¹⁹ Tamtéž, 79-80.

kostýmy a předváděl přepych a lesk. Naprosto nic netušil o charakteru svých bližních.“²²⁰

Johann Christoph Allmayer Beck spatřuje v typickém kavalírovi doby předbřeznové *všehovšudy již velmi měšťácký typ, „světáka s rozličnými, avšak nikoli hlubokými zájmy“, oduševnělého a šarmantního* šlechtice se smyslem pro umění, *muže dvora*, který je však zcela prost stavovské ješitnosti a domýšlivosti, liberálního přívržence měšťanstva a *osvíceného a dobročinného přítele žebráků a chudých*, horlivého podporovatele zemědělských a průmyslových inovací.²²¹ Ačkoli jen velmi opatrně a se stálým důrazem na svou exkluzivitu a výjimečnost, se někteří šlechtici postupně začali přibližovat k měšťanským vrstvám. Toto sbližování probíhalo na několika úrovních: kulturní, politické a ekonomické (či majetko-právní). Kromě již zmíněných forem měšťanského kulturního habitu přejímaného do aristokratického prostředí a životního stylu, se šlechtici s měšťany setkávali ve vlasteneckých spolcích, na bálech, v divadle, aristokratičtí mecenáši podporovali vznik nových českých literárních děl i rozvoj českého umění. Stavové se při artikulaci svého programu opírali o liberální argumenty,²²² jež byly odvozovány v některých konkrétních příkladech i z racionalistického pohledu na stát.²²³ Valentin Urfus považuje spolupráci českých liberálů s konzervativními velkostatkáři v druhé polovině 19. století „nikoliv jako nahodilé taktické uskupení, nýbrž jako logický závěr vývoje, který již v předbřeznových Čechách měl znaky objektivně působícího historického procesu.“²²⁴ Majetko-právní sbližování na

²²⁰ Tamtéž, 165.

²²¹ Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht“, 45.

²²² Valentin Urfus, „K vzájemnému poměru českého státoprávního programu a předbřeznové stavovské opozice v Čechách“, in *Právněhistorické studie* 13 (1967): 100.

²²³ Tamtéž, 101.

²²⁴ Tamtéž, 101.

základě rozvolnění pravidel pro nabývání velkostatku²²⁵ představovala pro střední vrstvy možnost dosažení šlechtického titulu, jenž mnozí měšťané považovali za *samozřejmý důsledek jejich kariéry a nejvlastnější cíl jejich osobního snažení*.²²⁶ Avšak šlechtičtí velkostatkáři jen s nelibostí sledovali důsledky tohoto zásahu do jejich dosavadního monopolu: „Tak jako všude jinde i zde majetky postupně přecházejí z rukou aristokracie do rukou třetího stavu. Stejně tak i vlastnictví půdy, jež podle zemské ústavy náleží šlechtě, spolu s jejími vrchnostenskými právy, které musejí doprovázet velké újmy, jakmile se naruší určitý patriarchální vztah mezi pánem a jeho poddanými, jenž je nemožný bez historických vzpomínek a bez vazby na rodinu. Samotný fakt, že při prodeji panství připadají na jednoho zájemce, jehož hlavním cílem je získat místo ke klidnému životu na venkově, tři výrobci, bankéři a advokáti, jejichž cílem je vytěžit z daného panství co nejvíce, podle mého soudu dostatečně ukazuje, že ve společnosti dochází k významné proměně, která musí nutně vést ke změně téměř ve všech odvětvích zákonodárství.“²²⁷

Na tomto místě je však nutné zdůraznit, že ačkoli lze v sobě předbřeznové sledovat dva prostupující se procesy šlechtického *poobčanšťování* či měšťanské aristokratizace, tyto prolínající se děje přes některé styčné body probíhaly ve velké míře izolovaně a za současného vymezování se proti uskupení *těch druhých*.²²⁸ Vytvoření obecného interpretačního rámce vzájemného střetávání a prolínání měšťanského a aristokratického světa a jeho splynutí v jakousi *aristokraticko-měšťanskou kulturu*, která je „výsledkem

²²⁵ Tamtéž, 89-91.

²²⁶ Tamtéž, 91.

²²⁷ Viz. dopis Leo Thuna Alexisi de Tocqueville z 8. 11. 1839, cit. dle Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Lev Thun. Alexis de Tocqueville*, 175-176.

²²⁸ Inspirativní studii ohledně této problematiky, viděno z pozic měšťanstva, přináší: Hannes Stekl, „Ambivalenzen von Bürgerlichkeit“, in *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2004): 140-156.

kompromisu elit pro určité období společenské změny v procesu prosazující se modernizace“ je velmi obtížným a komplikovaným úkolem, jehož naplnění se neobejde bez uplatnění interdisciplinárních přístupů.²²⁹

Gunter Heinickel zdůrazňuje, že na základě dílčích studií o rozličných materiálních a politických úspěších šlechty proti vzrůstající konkurenci měšťanstva nelze dostatečně vystihnout odlišnosti a niance jednotlivých evropských společností.²³⁰ Podle Heinickela je nezbytné nalézt takové způsoby výkladu, které umožní diferencované poznání a pochopení „těchto dlouhodobých a komplexních procesů v podmínkách vzájemného ovlivňování a prostupování aristokratických a měšťanských světonázorů a hodnotových měřítek“. ²³¹ Pro účel přesnějšího zjištění „specifických postojů a vlastností rozdílných skupin a jejich vzájemného vztahu v rámci určité sociální struktury“ se Heinickelovi jeví jako nejvhodnější aplikace teorie reprezentací Rogera Chartiera.²³² Tento přístup na základě postupného rozkrývání „konfliktních polí, které jsou o to více rozhodující, o co méně jsou dosažitelné materiálními prostředky“, konkrétních *výkladů světa* obou ze soupeřících skupin a způsobů vnímání sebe samých, umožňuje podle Heinickela identifikaci a interpretaci rozhodujících mechanismů, kterými každá z těchto skupin prosazuje své vlastní chápání *sociálního světa*, své hodnoty a svou moc.²³³

Tato metoda je podle Heinickela rovněž uplatnitelná při zkoumání aristokratických návrhů na reorganizaci společnosti a přerozdělení moci, neboť potyčky mezi šlechtou a neurozenými o

²²⁹ Gunter Heinickel, „Adelsidentität nach der Ständegesellschaft“, 53.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ Tamtéž, 54.

²³² Viz. Roger Chartier, *Die unvollendete Vergangenheit. Geschichte und die Macht der Weltauslegung* (Berlin: Wagenbach, 1989).

²³³ Gunter Heinickel, 54.

vymezení „společensko-politické úlohy, vyžadovaného sociálního původu a vnitřní diferenciaci šlechty v jejím celku“ lze vnímat jako *představy a ztvárnění* pomyslné proměny šlechty. Heinicke zdůrazňuje, že tento nový přístup k aristokratickým reformním návrhům může badatele dovést ke zcela novým interpretacím, které jsou dle jeho mínění podstatnější než pouhá snaha o zodpovězení otázky, z jakého důvodu aristokratické plány ztroskotaly.²³⁴

Tato práce není natolik kompetentní, aby se řádně zhostila tohoto ambiciózního Heinickelem vytyčeného cíle, jehož zdárné naplnění vyžaduje odbornou analýzu rozsáhlé pramenné základny šlechtických i měšťanských pozůstalostí, dobového tisku a politických brožur. Poukázáním na způsoby legitimizace aristokratických pozic v liberalizujícím se světě, příkladem návrhu Andrianovy reformy šlechty i nastíněním poměrů na „modernizujícím se“ děčínské panství, by však tato práce ráda upozornila na nové možnosti uchopení předem dané problematiky a podnítila tak další badatele k nalézání nových témat, přístupů a interpretačních možností i k formulování nových inspirativních otázek.

Podíl aristokratického osvícenského mecenášství a činnosti stavovské opozice na konečném vyústění vývoje v revoluci 1848/49

„Otče náš Metrnichu, jenž jsi ve Vídni, zneuctěno budiž jméno tvé; přijď k nám brzy zřízení jiné; (...).“²³⁵ Reformní šlechta si v době předbřeznové nevšímá jen potíží ve vlastních řadách. Její reflexe problémů současného rakouského státu představuje

²³⁴ Tamtéž, 54.

²³⁵ Úryvek z dobového letáku, cit. dle: Josef Tichý, *Rok 1848 v obrazech* (Praha: Orbis, 1948), 73.

neopominutelnou součást dobového diskurzu.²³⁶ Dolnorakouští a čeští aristokraté se na počátku čtyřicátých let zaktivovali na půdě svých zemských sněmu ve fórum stavovské opozice,²³⁷ jejímž ústředním médiem se staly politické brožury, vydávané z důvodu rakouských cenzurních opatření v liberálnějším německém prostředí. Opoziční stavové ve svých brožurách vyslovují k problematickým národnostním a sociálním otázkám, ostře kritizují státní byrokracii a policejní absolutistický režim, požadují reformy soudnictví, obchodu, školství, zrušení poddanství, umožnění politické participace měšťanstva, odstranění cenzury a omezení vlivu církve.²³⁸

V době *politizace a nacionalizace veřejného diskurzu* si šlechta díky těmto brožurám podržela možnost ovlivňovat svými názory veřejné mínění,²³⁹ což bylo obzvlášť důležité s přihlédnutím ke skutečnosti, že jednání českého zemského sněmu byla neveřejná a zpravovaly o nich pouze zahraniční noviny.²⁴⁰ Právě na tomto poli si svým perem vydobyl slávu a uznání v řadách slovanských hnutí i Leo Thun, zpodobňující v očích svých obdivovatelů z řad českých vlastenců „pravdivého svatého Jiří, jenž ustavičně s tou zmijí či saní, která nás osočuje a hltí, zápas vede.“²⁴¹ Leo Thun ve svém porevolučním vzpomínání retrospektivně vykresluje velmi živě a plasticky atmosféru politické radikalizace a prudkého vzednutí nacionálních antagonismů třicátých a

²³⁶ Steffen Höhne připisuje těmto politickým brožurám „zvláštní roli v rámci medializace“. Viz. Tentýž, „Ethische Diskurse in den böhmischen Ländern“, in *Bohemia* 40, č. 2 (1999): 316.

²³⁷ Viz. Antonín Okáč, *Český sněm a vláda před březnem 1848*. Kapitoly o jejich ústavních sporech (Praha: Zemský národní výbor, 1947).

²³⁸ Soupis a charakteristiku stavovských opozičních brožur poskytuje: Jan Heidler, *Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových* (Praha: Matice česká, 1920), 69-74.

²³⁹ Viz. Jan Heidler, 69-75.

²⁴⁰ Viz. Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost*, 155-156.

²⁴¹ Z dopisu Fialky Burianovi, Terezín 24. 10. 1844, cit. dle: *Z dob našeho probuzení. Sbírká přátelských dopisů*, ed. Ferdinand Čenský (Praha: Fr. A. Urbánek, 1875), 128.

čtyřicátých let 19. století: „Sesuté byly ohrady, které tak dlouho překážely každému svobodnějšímu hnutí ducha. Radostný život viděl jsem před sebou v Čechách, mezi Slovany a Němci všude se radilo a hádalo horlivými slovy o potřebách nových časů. Tisícero rozličných mínění vynořilo se, a tisícero hlasů a per je hájilo a opíralo se proti nim. Na mnohých bylo znáti, že jsou v tom nováčkové; sem tam vystoupili ale mužové, kteří duchem jasným a zrakem pravým stav věcí pronikajícím dovedli dáti jisté směry sporům náhledů, odstraňující všechno jalové (...). Mínění seberozmanitější nacházela pořád ještě své zástupce, ale zástupci jejich byly strany, a vědělať se poslední myšlenka strany každé. Statně hádali se vespolek, důvody a důkazy zkoušejíce navzájem mínění svá, (...). Lid, který potud nikdy neslyšel mluvit o takových věcech, prospíval poznenáhla hádkami takovými v poznání otázek, o kterýchž se jednalo.“²⁴²

Prezident Dvorské komory Karl Friedrich Kübeck byl přesvědčen, že dolnorakouské a české opoziční stavy jsou zmanipulovány „stranou, podrývající celou Evropu, spolkem mezi zaslepenou umírněností a komunistickým radikalismem“.²⁴³ Stavovský „liberalismus nového druhu“ pro Kübecka představoval jednu z hlavních příčin revoluce 1848/49: „V Rakousku pohltila revoluce šlechtu a demokracii, z jejichž spojení vznikla, (...)“.²⁴⁴ Kníže Metternich při svém přemítání o revoluci, jež zapříčinila jeho pád, přičítal *naprosto chybný postoj, který šlechta tak příliš často přejímá* jednomu ze symptomů *zvráceného zdegenerovaného věku*.²⁴⁵ Rita Krueger poukazuje v souvislosti s aristokratickou patriotickou podporou vlastenecké spolkové činnosti na skutečnost,

²⁴² Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám*, 91-93.

²⁴³ Cit. dle: Josef Polišenský, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848* (Praha: Svoboda, 1975), 89.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Cit. dle: Rita Krueger, 191.

že právě v těchto prostorách byla pěstována a precizována nacionální rétorika českého hnutí, která následně získávala národovcům nové stoupence a přívržence.²⁴⁶ Na vlastenecké spolky a vědecké instituce lze zároveň v pojetí Karla Sklenáře nahlížet jako na jedny ze *zárodků demokratické společnosti*, v nichž se „víceméně jako rovný s rovným setkával nad společným zájmem aristokrat s neurozeným občanem, jejichž cesty se v běžném životě stěží sešly.“²⁴⁷ Svými aktivitami opoziční stavové i osvícenští patritotičtí mecenáši přispěli ke zvýšení sebevědomí národního hnutí, které následně počalo formulovat své politické požadavky. Stavovské opoziční brožury se staly nedílnou součástí veřejného diskurzu, otevíraly otázky a témata k novým diskuzím a pomáhaly precizovat argumentaci českého národního hnutí, ba dokonce v osobě Leo Thuna položilo základy do té doby neexistujícího českého národního programu.²⁴⁸ Valentin Urfus tuto problematiku výstižně shrnuje konstatováním, že ačkoli „celá záležitost měla (...) zprvu charakter spíše epizodické šarvátky omezené na roztržku části šlechtických velkostatkářů se sebevědomým dvorským velmožem, jakým byl hr. Chotek (...),“²⁴⁹ bylo [její] působení ve všeobecné agonii rakouského feudalismu nepochybně daleko silnější, než by

²⁴⁶ Tamtéž, 192.

²⁴⁷ Karel Sklenář, *Obraz vlasti. Příběh národního muzea* (Praha: Paseka, 2001), 53.

²⁴⁸ „Pokusíme-li se hodnotit Thunovo dílo z pozice soudobých českých snah, zjistíme, že obsahovalo program českého národního snažení a společně s ním i vládní program monarchie a jejich dvojice byla krokem dále od dřívějšího nejednotného kulturního austroslavismu k austroslavismu politickému, jehož snahou v konečné formulaci bylo udržet taktickou volbou menšího zla Rakousko jako federativní stát se slovanskou většinou před nebezpečím hrozícím mu z Velkého Německa. Tato hrozba a toto nebezpečí se výrazně projevily za revoluce 1848. To vysvětluje, proč právě tehdy nabyl politický austroslavismus mezi rakouskými Slovany tak velké rozšíření a proč byl využíván a zneužíván stoupenci starého pořádku k uchování Rakouska v stavu, v jakém dosud bylo. To však Thun v době sepisování (...) nepředvídal.“ Viz. Václav Žáček, „Recepce a odmítání austroslovanských názorů Lva Thuna vyslovených v jeho brožurě o české literatuře a její ohlas mezi slovanskými národy“, in *Slavia* 49 (1980) :63.

²⁴⁹ Ke konfliktu stavů s Chotkem: Antonín Okáč, *Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech* (Praha: Zemský národní výbor, 1947), 113-123.

bylo možno jinak předpokládat.“²⁵⁰ Valentin Urfus je přesvědčen, že „přirozená dialektika vývoje (...) vedla nezbytně k tomu, že, ač předáci stavovské opozice uplatňovali (...) jen svoje omezené feudálně velkostatkářské zájmy, dotkli se současně hlubokých spodních proudů soudobého společenského života, takže ohlas jejich akcí byl značný a široký.“²⁵¹

Bylo by však nadmíru unáhleným činem a závažným opomenutím všech dobových předpokladů a souvislostí, pokud bychom považovali společně s autorem anonymní brožury „Genesis der Revolution“²⁵² konzervativní šlechtu, ač vyznávající některé liberální ideje, za jednoho z hlavních podněcovatelů revoluce. Andrianovo reformní úsilí zůstalo ve svém důsledku nevyslyšeno, jeho realizace narážela na strohý konzervatismus naprosté většiny Andrianonových stavovských druhů i na nemožnost zdárné aplikace anglického liberálního modelu do rakouských poměrů. Uplatnitelnost anglického liberálního modelu ve střední Evropě měla své nepřekonatelné limity, přetvářející zdejší liberalismus v jakousi *konzervativnější* formu, která se v *kompromisu mezi měšťanstvem a feudalismem* více přikláněla na *tradicionalní stranu*.²⁵³ Liberalismus v Rakousku neměl silné kořeny a nemohl se proto opřít o silné měšťanské vrstvy.²⁵⁴ Hovoříme-li o stavovském opozičním liberalismu, pak je nutno upřesnit tento termín v jeho *stavovskofeudálním a nikoliv buržoazním slova smyslu*.²⁵⁵ Jakkoli opoziční stavové vyzdvihovaly liberální argumenty a opíraly se o racionální ideje, jejich koncepty byly, až

²⁵⁰ Valentin Urfus, 94.

²⁵¹ Tamtéž.

²⁵² Proti této brožuře se velmi kriticky vymezuje Anton Springer, *Dějepis Rakouska od míru Vídeňského roku 1809* (Praha: J. L. Kober, 1868), 447-448. Samotná brožura je dnes již zřejmě k nedohledání.

²⁵³ Jan Křen, *Konfliktní společenství*, 70.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Viz. Valentin Urfus, 100.

na velmi vzácné „radikální“ výjimky,²⁵⁶ vždy formulovány v mezích daných *vzájemným poměrem mezi panovníkem a stavy jako politickými reprezentanty země*.²⁵⁷

Mnozí z aristokratických anglofilů si navíc zřejmě velmi dobře uvědomovali, že úplná implementace anglického reprezentativního systému do rakouských poměrů by se neobešla bez *nanejvýš neanglického revolučního otřesu*.²⁵⁸ Návrh na pokrevní spojení tradičních rodů s *plebejskými vrstvami* byl řadou konzervativních jedinců odsuzován jako nepřístojný a nepřijatelný.²⁵⁹ Zvyšující se počty nobilitací ohrožovaly společenskou váhu a výsadnost šlechtického titulu,²⁶⁰ *nová šlechta* nebyla považována v očích tradičních rodů za dostatečně prestižní k tomu, aby ji přijala do svých kruhů. Staré tradiční rody po celé 19. století bojovaly o alespoň částečné zachování *distinkčních forem*, které pro ně představovaly nástroj sebeidentifikace a distance od ostatní společnosti.²⁶¹

Avšak i Andrianova reforma, považována jeho stavovskými soupečníky za příliš radikální, měla své limity spočívající v mentalitě a způsobu uvažování aristokratických konzervativců, jakkoli se inspirovali některými liberálními prvky. Andrianem navrhovaná částečná reforma společenského uspořádání, jež připouštěla politickou participaci nearistokratických vrstev na politickém rozhodování a zároveň některé z nich byla ochotna vpustit do svých dosud přísně střežených řad, byla vytyčeným maximem a pevným rámcem, jenž neměl být překročen.

²⁵⁶ Tj. Wilhelm Wurmbrand a Friedrich Deym, viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 72-75.

²⁵⁷ Valentin Urfus, 100.

²⁵⁸ Otto Brunner, *Adeliges Landleben*, 331.

²⁵⁹ Viz. Zdeněk Bezecný, „Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století, in *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, ed. Václav Petrbok (Praha: Academia, 1999): 88-93.

²⁶⁰ Viz. Volker Press, „Adel im 19. Jahrhundert“, 5.

²⁶¹ Viz. Rudolf Braun, „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben“, 89.

Liberální žurnalista Anton Springer v opozici k autorovi tohoto spisku, sám osobně „zavrhující běžné tvrzení, jakoby oposice českého a dolnorakouského sněmu byly vyvolaly revoluci r. 1848“, nepřikládá ve shodě s *mnohými diváky* působení stavovské opozice většího významu nežli „bouři ve sklenici vody, nechtíce věřit v žádnou opravdovost.“²⁶² Autoři článku v německých Grenzböten, označující sami sebe za reprezentanty *liberalismu rakouského středního stavu, který je národnostně německý a obrací se proti slovanským nacionálním snahám v Rakousku*, žádají garance pro sliby Andrianova programu, jenž byl v jejich očích *vypracován s velkým politickým talentem a ještě větším taktem* s kritickým konstatováním, že „stavovská opozice není jednotná sama o sobě a navíc, i když většina jejích členů uvažuje opravdu upřímně o reformách, jde jen o skupinu jednotlivců, která nemůže ručit za smýšlení veškeré šlechty v Rakousku, stejně jako redakce Grenzböten nemůže ručit za smýšlení všech měšťanských liberálů v Rakousku. (...) Pýcha a hrdost, se kterou rakouská vysoká aristokracie dosud shlížela na masy měšťanstva, není právě žádným důkazem, že by se mohla tak náhle napravit.“²⁶³

Leo Thun po svém nástupu do úřadu guberniálního prezidenta ostře odmítl ujednaný kompromis mezi stavy a českými liberály, stvrzený panovníkem ve formě Kabinetního listu z 8. dubna a spočívající v rozšíření českého zemského sněmu o zástupce z řad měšťanů.²⁶⁴ Hrabě Thun, na nějž byla v jeho nové funkci uvalena zodpovědnost pro příští vykonání voleb do zemského sněmu, hleděl do budoucna s velkými obavami. „Čím více člověk proniká do detailu předložené otázky (...) po tom všem,

²⁶² Antonín Springer, *Dějepis Rakouska od míru Vídeňského roku 1809* (Praha: J. L. Kober, 1868), 447.

²⁶³ Článek „Parteistimmen aus Oesterreich“, Grenzböten, Sem. I., Bd. II., Nr. 16 (1847), 117-123.

²⁶⁴ Viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 287.

co už se bohužel stalo“, tím více podle Leo Thuna nevidí téměř žádné šance a možnosti, jak zabránit *radikálnímu složení budoucího zemského sněmu* či *zanícenému boji národností*.²⁶⁵

To, co v revolučním jaru roku 1848 bylo pro konzervativce nemístným radikálním požadavkem, to bylo zároveň pro radikální liberály již v roce 1847 nedostatečným naplněním jejich tužeb a přání. Redakce Grenzboten pod pojmem *Bürgertum* odmítá chápat „aristokratické obyvatele měst a zástupce vysokých financí a průmyslu, ale všechny ty prvky, které tvoří jádro národa, tj. též inteligenci a živnosti všech druhů ve venkovských a městských obcích.“ Jako naprosto nevhodný se jeví redakci způsob, jakým chtějí opoziční stavové dosáhnout zastoupení měšťanstva. „Reformy starých zemských ústav by bylo i po jejich uznání možno dosáhnout jen dlouholetým bojem s vládou a zároveň by šlechtičtí reformátoři museli vést na vlastní pěst druhý boj s konzervativními aristokraty.

Proto redakce Grenzboten staví požadavek okamžitého prosazování nové ústavy, která potřebám současnosti, zkušenostem nové politiky a pravému těžišti nynějšího obyvatelstva, které už není ve šlechtě, lépe odpovídá než staré Vladislavovo a Ferdinandovo zřízení zemské.“²⁶⁶ „My měšťané protestujeme proti vládě exkluzivního shromáždění, jehož členové ani ne pouze pro majetek, ale jen pro rod jsou oprávněni hlasovat (...). Stavovské zřízení je záležitostí, která náleží dávno minulým dobám, kdy masy obyvatelstva neměly žádné politické vědomí a kdy mocní byli zemí. I tehdy však města, která tvořila jedinou oázu civilizace, měla hlasovací právo na zemských sněmech a prostřednictvím volených zástupců se jich také plnoprávně

²⁶⁵ Leo Thun své manželce Caroline, Königgrätz 29. 4. 1848, SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Caroline Thun A3 XXII J11.

²⁶⁶ Článek „Parteistimmen aus Österreich“, *Die Grenzboten*, Sem. I., Bd. II., Nr. 16, 1847, 117-123.

účastnila. Právě v tom, že šlechta, když usiluje o obnovu historických práv stavovské korporace, nešla do důsledků a ani se nepokusila alespoň navrhnout (i kdyby bez úspěchu) volitelnost městských zástupců".²⁶⁷ „Známe individuality (...) ve stavovském sále sedící většiny (...) známe jejich junkerské smýšlení, známe jejich názor na inteligenci a střední třídu, jejich přezírání těch, kteří je zdaleka předčí, jejich neznalost skutečné podstaty nynějších poměrů (...). Prakticky proveditelně jednat, ze dvou zel volit menší, to charakterizuje příčinlivý, tvůrčí střední stav (...) proti fantasticky snící vysoké šlechtě (...). Rakouští liberálové považovali za lepší „vládu panovníka z Boží milosti“ („když už nás tento osud jednou postihl“) nežli vládu „shromáždění (...) z milosti šlechty“.²⁶⁸

„Ted' přišla řada na nás!“²⁶⁹ Reformní aristokraté zřejmě nepočítali s tím, že časový horizont, v němž dojde k prosazení liberálních požadavků, bude nakonec mnohem kratší, nežli by bývali předpokládali. Jak vyplývá z mnohých aristokratických předrevolučních úvah, šlechta si byla plně vědoma dramatických procesů společenské změny, jejíž byla nedílnou součástí, nedokázala však odhadnout faktickou moc a sílu těchto přeměn. Teprve v revoluci 1848/49 se šlechta probudila ze svého předbřeznového snu a pocítila reálnou sílu plodů Velké francouzské revoluce. Primát revoluce 1848/49 spočíval v očích českých aristokratů již ve skutečnosti, že na rozdíl od událostí let 1789 a 1830, během jejichž průběhu byli konfrontováni jen se vzdálenými ohlasy a dozníváním revolučního dění, čelili v polovině století poprvé *všeobecné nevrlosti* přímo, a to v obapolné roli aktivních i

²⁶⁷ Článek „Antiständisches aus Böhmen“, *Die Grenzboten*, Sem. I., Bd. II., Nr. 18. 1847, 223.

²⁶⁸ Tamtéž, 226.

²⁶⁹ Z dopisu Caroline Thun, manželky L. Thuna, tchánovi Franzi Antonovi v den vypuknutí svatodušních bouří. SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Caroline Thun A3 XXII J8.

pasivních revolučních aktérů.²⁷⁰ Revoluce nastolila v roce 1848 zcela nový typ politiky, v níž rodová předurčenost již nedokázala dostatečně legitimizovat výhradní zastoupení šlechty v rozhodování o politických otázkách.²⁷¹ Čeští stavové byly v době, kdy o politické legitimitě symbolicky rozhodoval zájem veřejnosti, tj. národního společenství, ²⁷² silně znevýhodněni svou neschopností vystoupit na veřejnosti jako jednotná stavovská korporace s konkrétním politickým programem.²⁷³ Oproti tomu *nové elity* z řad národních hnutí byly v mnohém připravenější. Jejich *nacionálně politická argumentační výzbroj*, precizovaná ve své radikalitě po celé období čtyřicátých let, získala v revoluční atmosféře nové možnosti uplatnění ve své konečné *konkretizaci a politickém zrealizování*.²⁷⁴ Revoluční události musely být pro předbřeznové aristokratické mecenáše a vůdce stavovské opozice šokujícím zážitkem již z hlediska vlastní konfrontace s radikalizací a politizací někdejších vděčných slovanských literátů a umělců ²⁷⁵ i osvícenských projektantů ideální společnosti, jejichž podporou „sama přispěla k formulování principů občanské společnosti.“²⁷⁶

Obdobný případ konzervativního vystřízlivění a odklonu od adorace osvícenských principů poskytuje rovněž šlechta před- a porevoluční Francie. Tamější příklon části šlechty k *radikálním*

²⁷⁰ Viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 99.

²⁷¹ Dušan Škvarna, „Prejavy diskontinuity v strednej Európe počas rokov 1848/49“, in *Moderní dějiny 14 (2006)*: 216.

²⁷² Viz. Tamtéž, 216-217.

²⁷³ Viz. Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 99. Vajádřeno slovy Moniky Wienfort: „In der Revolution von 1848 zeigte sich, dass der Adel – eine soziale Gruppe mit Sonderrechten – keine einheitliche politische Position auf der Basis einer Weltanschauung mit konsistenten Werten und Normen entwickeln konnte. Zu heterogen waren ökonomische Interessen, zu heterogen auch das Selbstverständnis, (...)“. Viz. Monika Wienfort, *Der Adel in der Moderne* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006), 37.

²⁷⁴ Milan Hlavačka, „Příklad česko-německého diskurzu z předbřeznových Čech“, in *Jeden jazyk naše heslo bud' II. Vojtěch Nejedly*, ed. Jaroslav Vyčichlo a Viktor Viktora (Radnice: Spolek divadelních ochotníků v Radnicích, 2002): 25.

²⁷⁵ Rita Krueger, 216.

²⁷⁶ Jiří Georgiev, 38.

módním názorům a principu konstitucionalismu představoval v očích aristokratických Rousseauových sympatizantů účinnou zbraň proti tyranii absolutní vládnoucí moci.²⁷⁷ Stále živá vzpomínka na francouzský krvavý teror společně s celkovou nepřípraveností a absencí konzervativního ideového programu, vedla k překotnému ústupu šlechty z veřejného prostoru.²⁷⁸ Tento odchod však nebyl definitivní a revoluce 1848/49 se pro šlechtu stala novou výzvou k revizi dosavadních postojů a k objevování nových záchytných bodů v boji o místa v politickém i společenském životě. Aneb jak nakonec připouští i sám Wilhelm Heinrich Riehl, hodnotící výsledky radikálních pokusů *mužů pokroku* o eliminaci šlechty jako takové: „*Merkwürdigerweise ist aber der Adel immer wieder gekommen.*“²⁷⁹

Šlechta jako pasivní objekt dobových zvratů? Limity aristokratické konzervativní mentality

Jak vyplývá z výpovědí dobových aktérů, mnozí aristokraté si uvědomovali, že celospolečenský vývoj v době předbřeznové nezvratně směřuje k dramatickému vyústění. Tito aristokraté se neoddávali úzkostlivé pasivitě, nýbrž aktivně vytvářeli nové reformní koncepty a strategie přežití, se zápalem hájili svůj stav a své postavení ve veřejném prostoru.²⁸⁰ Jejich aktivity však, přes jistou nezanedbatelnou míru recepce nových idejí a adaptability na nově vzniklou situaci, zůstávalo omezeno limity jejich konzervativní aristokratické mentality. Podle Dominica Lievena jsou všechny společenské vrstvy do jisté míry *zajatci své vlastní minulosti*.²⁸¹ Tato minulost formuje jejich hodnotová měřítka a instinkty, podílí se na utváření jejich vztahu k ostatním společenským uskupením a

²⁷⁷ Dominic Lieven, 28-29.

²⁷⁸ Jiří Štaif, „Konec revoluce 1848-1849 a společnost v Čechách. Několik úvah o dramatické společenské změně“, in *Moderní dějiny 14* (2006): 283.

²⁷⁹ Wilhelm Heinrich Riehl, *Die bürgerliche Gesellschaft*, 124.

²⁸⁰ Viz. Miloš Řezník, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století* (Praha: Triton, 2003), 65-66.

²⁸¹ Dominic Lieven, 42.

vládnoucím silám, vytváří struktury vymezující rámec jejich působnosti.²⁸² Vědomí prestiže aristokratických rodů a zdůrazňování jejich nenahraditelné a nezastupitelné úlohy ve společnosti udává hlavní tón všem stavovským úvahám a reformním návrhům na reorganizaci společenského uspořádání i přerozdělení moci ve státě. Někteří z nich připouští, že dosavadní stav společnosti, v němž aristokracie zaujímá přední pozice, přestává být v některých aspektech celospolečensky prospěšný. Ano, změna by měla přijít, ale ještě nenastal ten správný čas. Nadejde *jednou*, za dlouhou dobu. Revoluce 1848/49 tento časový horizont zkrátila. V revoluci 1848/49 byla šlechta znevýhodněna dvěma faktory úzce souvisejícími s její mentalitou zakládající si na své vlastní exkluzivitě a stavovské uzavřenosti. Politická nejednotnost šlechtického tábora se v momentě revolučního překvapení stala paralelou jednoty aristokratické kolektivní mentality, která nedokázala včas rozpoznat reálnou sílu evolučnosti předbřeznového dění.

Pod dojmem Heinickelových inspirativních podnětů lze však na tomto místě zároveň jedním dechem namítnout, že konstatováním pouhých výsledků prohrané bitvy se historik ochuzuje o dramatické sledování snad neúspěšného, zato však mimořádně působivého zápasu.

²⁸² Tamtéž.

„Slávu dobude si i náš Lev!“ Leo Thun a Slované v rakouském státě a jeho společnosti

Konzervativní šlechta a nacionalismus

V rámci zkoumání aristokratických strategií v zápase o zachování jejich mocensko-společenských pozic představuje konfrontace konzervativní, dynasticky loajální a supranacionální, teritoriálně orientované zemské šlechty s národním liberálním hnutím jednu z nejzávažnějších rovin střetávání „staré“ a „nové“ společnosti.²⁸³ Jak již konstatoval Miloš Řezník, česká historiografie se při tematizaci vztahu zemské patriotické šlechty a českého národního hnutí ve své naprosté většině doposud striktně omezovala na prostý výčet aristokratů, kteří podporovali národní agitaci, způsob, jakým tak činili, a především na vyzdvihování těch, kteří se, ač snad nikoli s dovedností a obratností, tak alespoň s upřímným vlasteneckým nadšením, učili českému jazyku.²⁸⁴

Chceme-li v tomto směru uplatnit alternativní přístup, pak je podle Miloše Řezníka nutno klást si předně velmi zásadní otázku, „nakolik šlechtičtí podporovatelé, patrioti a mecenáši skutečně chápali protistavovské zakotvení etnicko-jazykové národní identity v jejím nároku na klíčové kritérium společenské příslušnosti“,²⁸⁵ tj. *zda* vůbec, případně *jak dalece* a *odkdy*, v době aristokraticko-měšťanské předbřeznové spolupráce chápali představitelé osvícenské šlechty prosazující se nacionálně etnické koncepty jako

²⁸³ Viz. Miloš Řezník, „Überlebenskonzepte des Adels in der Zeit der Modernisierung. Kriterien eines böhmisch-galizischen Vergleichs“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 39.

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Miloš Řezník, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. Století* (Praha: Triton, 2003), 132.

nikoli pouhou alternativu ke stavovské zemské identitě, nýbrž jako se stavovským konceptem neslučitelný, nacionálně liberální protinávrh usilující o odstranění tradičního stavovského členění společnosti na základě prosazení konceptu liberální občanské společnosti.²⁸⁶ Miloš Řezník, kritizující jednostrannost stereotypního výkladu modernizačního procesu z pozic vítězných sociálních vrstev a uskupení, navrhuje alternativní uchopení této problematiky z perspektivy zúčastněných aktérů, tj. na základě analýzy dobových diskurzů.²⁸⁷

Tato původně lingvistická metoda poskytuje historikovi jedinečnou příležitost k poznání minulé skutečnosti na základě rozkrytí jejího vnímání samotnými zúčastněnými aktéry dobového dění, tj. prostřednictvím odhalení komunikačních a výpovědních vzorců, které jsou v dané době současníky uznávány za určující a dominantní.²⁸⁸ Tato *historická skutečnost* však není zjistitelná *sama o sobě*, neboť „to, co společnosti a individua přijímají jako vědění a skutečnost, je neodvratně vždy kulturně zprostředkováno“.²⁸⁹ V tomto smyslu tedy diskurzy jako „řízené a s mocenskými

²⁸⁶ Miloš Řezník, „Überlebenskonzepte des Adels in der Zeit der Modernisierung“, 40.

²⁸⁷ Tamtéž, 33.

²⁸⁸ Viz. Achim Landwehr, *Historische Diskursanalyse* (Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag, 2008), 96. Dietrich Busse je nadto přesvědčen, že „die Geschichte der Verständigung über Wirklichkeit kann von der geschichtlichen Veränderung dieser Wirklichkeit nicht getrennt werden, wenn man annimmt, daß die Gegenstände uns Sachverhalte der Welt, in der Bedeutung, die sie für Menschen einer jeweiligen Gesellschaft (Sprachgemeinschaft) haben, durch ihre sprachliche Aneignung erst konstituiert werden. In der Veränderung sprachlicher Bedeutungsmuster scheint die Veränderung der Wahrnehmung der Welt auf, was mit sich bringt, daß die Veränderung des Einen nicht ohne die des Anderen begriffen werden kann.“ Viz. Dietrich Busse, *Historische Semantik. Analyse eines Programs* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1987), 23.

²⁸⁹ Podle Achima Landwehra je toto prokazatelné též na skutečnosti, „dass wir unsere Welt nie frei einrichten können (und selbst dann wäre sie ein kulturelles Gebilde), sondern sie schon immer eingerichtet, das heißt geordnet und mit bestimmten Sinnmustern versehen, vorfinden. Viz. Achim Landwehr, *Historische Diskursanalyse*, 91.

formami nerozlučně spjaté vzorce [prosazovaného] řádu“²⁹⁰ *produkuje skutečnost*,²⁹¹ tj. přebírají *historicky dešifrovatelným způsobem* úlohu zprostředkovatele této [sociokulturní] skutečnosti,²⁹² jejíž konstrukční způsobilost a charakter představuje jedno ze základních východisek historické diskurzivní analýzy, tj.²⁹³ tvoří základ pro formulování otázek po *způsobech vytváření forem vědomí, pravdivosti a skutečnosti*.²⁹⁴ Na rozdíl od tradičních způsobů interpretace historických jevů neusiluje historická analýza v první řadě o odhalení *pravého jádra* věci, nýbrž spíše využívá samotných hermeneutických postupů k tomu, aby dospěla, či se alespoň přiblížila, k identifikaci těch okolností, jež se primárně podílely na utváření a produkování studovaných jevů.²⁹⁵ V tomto pojetí chápe Michel Foucault diskurzy jako „praktiky, které systematicky vytvářejí předměty, o nichž [samých] vypovídají“.²⁹⁶

Usilujeme-li o vypovídající charakteristiku aristokratického vnímání liberalizující se společnosti, vyzdvihující primárně zájem etnicky definovaného národního celku, nabízí se využití diskurzivní

²⁹⁰ „geregelte und untrennbar mit Machtformen verknüpfte Ordnungsmuster“ Tamtéž, 98.

²⁹¹ Tamtéž, 92.

²⁹² Tamtéž, 91.

²⁹³ Tamtéž, 98.

²⁹⁴ „Die historische Diskursanalyse geht grundsätzlich vom Konstruktionscharakter soziokultureller Wirklichkeiten aus und fragt vor diesem Hintergrund nach den Arten und Weisen, mit denen im historischen Prozess Formen des Wissens, der Wahrheit und der Wirklichkeit hervorgebracht werden. Als Diskurse werden dabei geregelte und untrennbar mit Machtformen verknüpfte Ordnungsmuster verstanden, in denen diese Konstruktionsarbeit organisiert wird. Die lassen sich häufig in sprachlicher Form fassen, jedoch können prinzipiell alle Elemente soziokultureller Wirklichkeit zum Gegenstand entsprechender Analysen gemacht werden, denn es gibt kein Medium, keine Praxis und keinen Gegenstand, die nicht zur Formierung mindestens eines Diskurses beitragen würden. Diskurse wirken dabei sowohl produktiv als auch restriktiv, sie sind strukturiert und bringen ihrerseits Strukturen hervor. Da solchen Diskursen Regelmäßigkeiten unterliegen, können sie zum Gegenstand wissenschaftlicher Forschung gemacht werden. Die historische Perspektive gewinnt hierbei besondere Relevanz, weil Diskurse keine andere Basis haben als ihre eigene Relevanz.“ Tamtéž, 98-99.

²⁹⁵ Tamtéž. 92

²⁹⁶ Cit. dle: Tamtéž.

analýzy ve smyslu, v jakém její uplatnění navrhuje Steffen Höhne pro období třicátých a čtyřicátých let 19. století, tj. při zkoumání publicistických textů a politických brožur v kontextu prudké *nacionalizace a politizace veřejného diskurzu*.²⁹⁷ Chápeme-li vymezené období, jako dobu, kdy šlechta nucena ve veřejném prostoru vyhledávat nové legitimizační nástroje v konfrontaci vůči liberálním a demokratizačním tendencím, tj. proti volání po všeobecné rovnosti a zrušení *feudálních přežitků*, objevuje se náhle celá řada otázek, které dosud nebyly reflektovány či jako marginální odsouvány na okraj badatelského zájmu. Při rozšíření badatelova zorného pole o tento alternativní úhel pohledu, nezohledňující výhradně priority národních hnutí, nýbrž naopak připouští sledování zájmů, jakkoli v konečném důsledku neúspěšných, supranacionálních složek společnosti, může být dle mého názoru dosaženo zcela nové interpretace procesu formování moderních národů, o nic méně přínosnější a zajímavější než poskytuje dosavadní koncentrace na stanoviska jednotlivých národních hnutí.

Domnívám se, že v rámci předeslané tematizace revoluce 1848/49 a její role v aristokratickém vnímání transformující se a modernizující se společnosti, je možno využít právě Höhnem navrhovanou analýzu těchto aktéry produkovaných (a často také veřejně publikovaných) textů k odhalení *barometru převratu a změny*²⁹⁸ i v tomto exkluzivním a od ostatní společnosti izolovaném

²⁹⁷ Viz. Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs im Vormärz. Sprache und Kultur als Signifikant nationaler Desintegration“, in *Prozesse kultureller Desintegration. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 1-30. Tentýž, „Ethnische Diskurse in den böhmischen Ländern“, in *Bohema* 40, č. 2 (1999): 306-330.

²⁹⁸ Viz. Steffen Höhne, „Der Bohemismus-Diskurs zwischen 1800 und 1849“, in *Brücken* 8 (2000): 24. Podle Steffena Höhne *kulturní texty* zprostředkovávají vybranému čtenářskému publiku *společnou zkušenost*, na základě níž se toto publikum může identifikovat a vymezovat vůči *těm druhým*. „D. h. die identifizierende und differenzierende Funktion kultureller Texte beeinflusst den

sociálním prostředí. Vzhledem k charakteru předkládané práce by bylo příliš ambiciózní, a především poněkud zrádné, pokoušet se o adekvátní odbornou diskurzivní analýzu, jejíž zdárné provedení vyžaduje důkladný jazykovědný rozbor a odpovídající kontextualizaci rozsáhlé pramenné základny,²⁹⁹ opírající se v první řadě o kvalifikované metodické dovednosti. Domnívám se však, že i kratší případová studie na základě rozboru a kontextualizace³⁰⁰ vhodně zvoleného souboru textů by mohla přinést užitečné dílčí poznatky a podněty pro možnou další rozsáhlejší analýzu v rámci tematizace konfrontace konzervativní šlechty s fenoménem nacionalismu. Domnívám se, že před- a porevoluční spisy hraběte Leo Thuna věnované národnostní otázce v Rakousku, rovněž s přihlédnutím k často zdůrazňovanému rozporuplnému chování guberniálního prezidenta v roce 1848 k českému hnutí v kontrastu s jeho předchozím horlivým vlasteneckým angažmá v době předbřeznové, by mohly poskytnout badateli vhodný materiál k tematizaci předestřené problematiky. Leo Thun a jeho role v revoluci 1848/49 představuje jeden z vypovídajících symbolů rozchodu české šlechty s liberálním národním hnutím.

Čeští národovci nesli velmi těžce své zklamání z aristokratického laxního přístupu ve věci „národního zájmu“, a to

Verlauf publizistischer, aber auch literarischen Traditionen und Rezeptionen, weshalb Kommunikationsmonopole, die in der Regel nicht institutionell gebunden sind, sondern als virtuelle Diskursgemeinschaften verstanden werden müssen, einer besonderen Aufmerksamkeit bedürfen. Aufgrund des hohen Grades an Relevanz, Verbindlichkeit und Kohärenzpotential hinsichtlich der Strukturierung sozialer Sinnwelten besitzen diese Kommunikationsmonopole identitätssichernde Funktion, indem sie einen Interpretationsvorrat bereitstellen, der auf Tradierung des kulturellen Wissensvorrates referiert, aber auch geprägt ist durch das soziokulturelle Milieu.“ (Tamtéž.)

²⁹⁹ Steffen Höhne definuje diskurz z heuristického hlediska jako „die Menge aller in einem gemeinsamen Aussage-, Kommunikations-, Funktions- oder Zweckzusammenhang stehenden Texte (...), die durch explizite oder implizite, text- oder kontextsemantisch erschließbare Verweisungen aufeinander Bezug nehmen und so einen durch Zeitraum, Areal, Gesellschaftsausschnitt und Texttypik eingegrenzten, intertextuellen Zusammenhang bilden.“ Tamtéž, 21.

zejména u dřívějšího horlivého zastánce práv slovanských národů, již zmiňovaného Leo Thuna, jenž si předchozím období získal svými publikovanými brožurami, o současném stavu české literatury a o postavení Slováků v Uhrách,³⁰¹ velký obdiv a popularitu v řadách emancipujících se slovanských hnutí. Čeští vlastenci ve čtyřicátých letech nešetřili chválou a dmuli se pýchou za svého aristokratického zastánce: „Jest to jakoby světlo shůry, opěvující křivolakou a mračny zavalenou stezku života; i milo jest poutníku, když vidí, že není na své stezce samotný.“³⁰² Se stejným nadšením vítalo i na jaře 1848 již o mnoho ambicióznější a sebevědomější české hnutí nového prezidenta Českého gubernia: „Lva nám poslal náš dobrý král v čelo, Svatých práv i řádů ctitele, Lva, ježž naše veškerenstvo chtělo, dávných křivd a zvyků mstitele. (...) Díky vřelé, díky vzdejme králi (...). Slávu dobude si i náš Lev!“³⁰³ Hrabě Rudolf Stadion představil svého nástupce jako muže „jehož jméno v Čechách proslulé jest, jenž na vyvinování politických okolností své vlasti za posledních let živé účastenství bral, za dalšího pobytí svého v Čechách s přáním a nedostatky vlasti své se seznámil a důvěru národu požívá.“³⁰⁴ Stadion dle svých vlastních slov přenechává „vedení řízení muži (...), jehož jméno, povaha a inteligence jisté rukojemství podává, že naději v něho kladené jistě dostojí.“³⁰⁵

Jak vyplývá z mnohých úryvků Thunovy rodinné korespondence, nový guberniální prezident při zprávě o svém

³⁰¹ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung* (Prag: Kronenberger und Řiwnač, 1842). Tentýž, *Die Stellung der Slowaken in Ungarn* (Prag: Calve, 1843).

³⁰² Pavel Josef Šafařík Lvu Thunovi, 23. 10. 1841, cit. dle: Ladislav Kubík (ed.), *Česká korespondence se Lvem Thunem*, 116.

³⁰³ Květy, č. 54, 4. 5. 1848, cit. dle: Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 196.

³⁰⁴ Národní noviny, č. 17, 15. 4. 1848, cit. dle: Jan M. Černý (ed.), *Boj za právo I. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848 s výklady historickými* (Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007), 222-223.

³⁰⁵ Tamtéž.

jmenování příliš nesdílel euforické nadšení svých národoveckých příznivců. Podle Christophera Thienen-Adlerflychta považoval Leo Thun převzetí nově svěřeného úřadu od samého počátku za *oběť, kterou postupuje své povinnosti*. „Jen pocit, že je povinován svému panovníkovi a vlasti“ se měl Leo Thunovi stát motivací k uposlechnutí císařovy vůle.³⁰⁶ Sám Leo Thun se v této souvislosti vyjádřil tak, že snad „nikdo, komu je úřednická přísaha svatá“ by v *tomto čase šíleného zmatku* nebyl žádostiv takového postu.³⁰⁷ Jen jako *patník* či *klín proti revoluci* se dle svého vlastního vyjádření cítil Leo Thun těsně před nastoupením svého úřadu.³⁰⁸ Do Prahy však Thun 30. dubna přijíždí pln odhodlání: „Nebesa oslavují můj příjezd bouří a smrtonosným burácením (...), doufám, že tím chtějí ohlásit, že svým hromem zasáhnou každého, kdo se nezachová dle mého přání.“³⁰⁹ V situaci, v níž Thunův předchůdce Stadion předal *veškerou moc v Čechách ulici*, a veřejné mínění bylo pod vlivem *geniálního agitátora* Karla Havlíčka³¹⁰, se Leo Thun svěřil Tomkovi, že „nemíní ve všem hověti rozdráždění lidu pražského.“³¹¹ „Hrabě Leo Thun přišel byl sem s myšlenkami bureaukratickými, které se do nynější doby dokonce nehodí; stálo nás mnoho práce, než si říci dal, kterak zvláště k Národnímu výboru chovati se má, aby hned z počátku neučinil se nemožným. Nyní již ale mám naději, že se s ním dobře podaří a energie jeho skutečně prospěšna bude.“³¹²

³⁰⁶ Christoph Thienen-Adlerflycht, „Graf Leo Thun-Hohenstein als nachjosephinischer Vorkämpfer eines aufgeklärten Konservatismus“, in *Konservative Profile. Ideen und Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock*, hrsg. Ulrich E. Zellenberg (Graz-Stuttgart: Stocker Verlag, 2003), 134.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Leo Thun manželce Caroline, Prag 30. 4. 1848, 4 Uhr, SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Caroline Thun A3 XXII J11.

³¹⁰ Thienen-Adlerflycht, 134.

³¹¹ Cit. dle: Zdeněk V. Tobolka, „Národní výbor r. 1848“, in *Obzor národohospodářský* 10, č. 2 (1905), 170.

³¹² František Palacký Pavlu Josefu Šafaříkovi, 7. 5. 1848, cit. dle: Václav Žáček (ed.), *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbírka dokumentů* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958), 75.

Thunova neochota akceptovat průbojnou samostatnou politiku Národního výboru vyvolala v řadách českých liberálů obrovskou vlnu nevole a pro české liberály, kteří doufali, že stejně jako v době předbřeznové i nyní bude stát Thun po jejich boku, představovala nečekanou ránu, která se stala počátkem prohlubující se nezacelitelné propasti ve vztazích guberniálního prezidenta a českého hnutí.³¹³ Dosavadní česká historiografie nabízí množství publikací, které sledují Thunův zájem o slovanskou otázku i Thunovu guberniální politiku převážně z pozice emancipujícího se a politizujícího se českého hnutí, pro které, pod vlivem zpráv o postupujících vítězích evropských revolucí, přestalo být Thunovo rozprávění o nutném kulturním a mravním rozvoji, nezbytně předcházejícímu slovanské úloze politické, dostačující.

Na tomto místě se tedy automaticky nabízí otázka, jaký byl Thunův vlastní postoj k slovanským národním hnutím a jaká byla motivace jeho zájmu o český jazyk a literaturu? Domnívám se, že vzhledem k Thunovu aristokratickému původu a jeho konzervativnímu smýšlení, které však bylo formováno zvláštními rysy postjosefinské osvícenské výchovy, kladoucí předně důraz na mravně-etický bolzanovský imperativ, tj. morální povinnost

³¹³ „Zpomeňte si, pane hrabě, na dny blaha a nekonečného jásotu (...) celé české země, když jste od JCMsti v čelo naší zemské správy povolán byl. (...) Zpomeňte si, pane hrabě, dále na všechnu tu důvěrnost a vřelost, s jakou jsme Vám v Národním výboru, v městské radě, a kde jen to možné bylo, hleděli Váš těžký ouřad ulehčovat. Zpomeňte si na plnou, netajivou a nepřetvářenou důvěru, s kterou se Vám od vůdců naší národní věci o předběžných poradách k slovanskému, tak hustě osočovanému sjezdu dávaly (...). Zpomeňte si na toto a pomněte vedle toho, jak náhle celý tento svazek obapolné důvěry se přetrhl, jak náhle nejtemnější nedůvěra a zřejmá odpornost vstoupila mezi Vás a ty, kteří nezměnitelní se ve svém smýšlení, úplně sobě vědomí svého šlechtného snažení, ještě málo dříve Vašimi přáteli jmenováni byli. Pak se nedivte nad zřejmým a neklamným odporem, který nalézáte u svých krajanů, ani nad velikou bolestí, kterou taková odplata takové důvěry zanechati musila v srdcích nás všech!“ Viz. Odpověď na „Otevřený list“ pana hraběte Lva Thuna strany Pražských událostí za dnů svatodušních r. 1848, cit. dle: Jan M. Černý, *Boj za právo I. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848 s výklady historickými* (Praha: Karolinum, 2007), 735-736.

jednotlivce aktivně přispívat k všeobecnému prospěchu celku, mohla být Thunova motivace v jeho zájmu o slovanskou otázku docela jiná, nežli motivace vášnivých obránců české řeči i pozdějších iniciátorů liberálního petičního hnutí. Usuzuji, že právě rozkrytí Thunovy motivace v jeho zájmu o českou otázku by mohla být zásadního charakteru pro tematizaci Thunovy role za revoluce 1848/49. Podrobnější kontextuální rozbor Thunových předbřeznových i porevolučních spisů by dle mého názoru mohl přinést mnohé podněty na cestě k rozklíčování této otázky.

Achim Landwehr navrhuje rozčlenění metodického postupu diskurzivní analýzy na rozbor *kontextuální, výpovědní a textový*.³¹⁴ V rámci předkládané případové studie na základě rozboru Thunových spisů a publikovaných brožur bude pro potřeby kontextualizace uplatněn první z dílčích kroků analýzy diskurzu, tj. *kontextuální analýza*, v níž půjde o vystižení kontextu 1. *situativního*, 2. *mediálního*, 3. *institucionálního* a 4. *historického*, tj. půjde 1. o identifikaci osoby autora, jeho zázemí a sociálního statutu, 2. o mediální formu prezentace zkoumaného textu, představující jednak zprostředkovatele informace, ale jednak také zdroj identifikačních a konstrukčních vzorců, které „ovlivňují nebo produkují způsoby vnímání prostoru, času a objektů“, 3. o podmínky, ve kterých daný text vzniká, tj. jaké politické a sociální instuce se přímo či nepřímo podílejí na jejich vzniku, 4. o zohlednění socioekonomického, politického a kulturního kontextu doby vzniku textu.³¹⁵

První kontextuální okruh, tj. rozkrytí autorových ideových zdrojů a principů na základě identifikace jeho sociálního zázemí a statutu, bude uplatněn v rámci kapitoly *Leo Thun jako Bolzanův odchovanec a konzervativní aristokrat*, zbylé tři, tj. především

³¹⁴ Viz. Achim Andwehr, *Historische Diskursanalyse*, 100-131.

³¹⁵ Viz. Tamtéž, 107-109.

historická sociopolitická kontextualizace a pokus o rozkrytí identifikace a příslušnosti autora ke konkrétním zájmovým uskupením, jejichž se stává (ať již vědomě či nevědomě) mluvčím, při konkrétním rozboru Thunovy brožury „Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ z roku 1842. Chceme-li nahlédnout hlouběji do Thunova vlastního chápání národnostní otázky a jeho možných modifikací v kontextu probíhající sociopolitické transformace habsburské monarchie na přelomu první a druhé poloviny 19. století, pak se dle mého názoru nelze omezit pouze na Thunovu publikovanou prvotinu, nýbrž je třeba věnovat pozornost komplexnějšímu souboru textů před- i porevolučního období. Jeden z těchto neopominutelných spisů představuje nevydaný Thunův rukopis „Niederschrift für die böhmische Sprache“, koncipovaný na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století.³¹⁶

Sepsání pro jazyk český aneb Bůh a pro Boha vlast. (1829-1833) Thunovy úvahy o problematice dvojjazyčnosti českých zemí

Jiří Rak, jenž v první polovině devadesátých let vydal Thunův dosud nepublikovaný rukopis „Niederschrift für die böhmische Sprache“ (1829-1833),³¹⁷ vyslovil v souvislosti s Thunovým *stejně tak radikálním jako fantastickým* řešením problematiky dvojjazyčnosti, tj. spříznění českého a německého etnika na základě přijetí českého jazyka ze strany německy mluvícího obyvatelstva, své přesvědčení, že „Thunovy názory (...) potvrzují dosud nepublikovanou tezi Františka Kutnara o neexistenci jazykově neutrálního zemského patriotismu“ a „jasně prokazují, že

³¹⁶ Originál uložen v SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun, A3 XXI B 8.

³¹⁷ Tento spis vydal Jiří Rak jako přílohu svého článku: Jiří Rak, „Politische Aspekte der Sprachenfrage in Vormärzböhmen. (Am Beispiel Leo Graf v. Thun)“, in *Germanoslavica* 1 (6), č. 1-2 (1994): 23-36 + příloha 37-59.

Lev Thun, kterého nelze rozhodně považovat za fanatického přívržence „jungmannovského“ směru (...), při důkladném promýšlení české otázky byl neúprosnou logikou věci doveden k požadavku jednojazyčnosti.³¹⁸ Plně souhlasím s Jiřím Rakem v tom směru, že tato skutečně pozoruhodná Thunova dedukce, kterou však již v pozdějším období nikdy neopakoval,³¹⁹ svědčí o Thunově *hlubokém promýšlení aktuálních problémů*, stejně jako v tom, že tento rukopis ve svém celku umožňuje *detailní nahlédnutí do [Thunových] národně politických závěrů*.³²⁰ Je rovněž nesporné, že Thunovo pojetí národnostní otázky lze chápat jako *další doklad janusovské tváře moderního nacionalismu*, neboť Thun, „i když si je vědom nebezpečí „blinde Intoleranz“, přesto [nacionalismus] vidí jako integrální součást vytváření moderní demokratické společnosti.“³²¹ Avšak při zohlednění celkového kontextu vývoje Thunova pojetí národnostní otázky usuzuji, že samotný Thunův závěr o jednojazyčnosti jakožto jediném možném řešení národnostní otázky v Čechách nelze na základě jeho vytržení z širšího kontextu chápat jako doklad *neexistence jazykově neutrálního zemského patriotismu*, neboť dle mého názoru taková interpretace plně nezohledňuje jednak otázku, co konkrétně Thuna k jeho radikálnímu závěru vede a jednak také otázku, co konkrétního jazyk sám o sobě pro Thuna představuje. Domnívám se, že interpretace Thunova národnostního stanoviska na základě jedné vyhrocené teze, kterou nadto dle mého názoru nelze chápat izolovaně, a kterou koncipoval ve své mladické radikalitě, je velmi zrádná a v tomto smyslu může svádět k unáhleným závěrům.

318 Jiří Rak, „Názory Lva Thuna na řešení problému české dvojjazyčnosti“, in *Slavogermanica II. Čechy a Sasko v proměnách dějin*, ed. Kristina Kaiserová (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1993), 149.

319 Naopak v roce 1841 dochází k přesvědčení, že se jedná o „kein Hinderniss“. Viz. Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung* (Prag: Kronenberger und Riwnač, 1842), 54.

320 Jiří Rak, „Názory Lva Thuna“, 147.

321 Tamtéž, 149.

Thunův spis o problematice dvojjazyčnosti českých zemí osobně považuji za velmi zásadní při jakýchkoli pokusech o hlubší pochopení Thunova pojetí národnostní otázky, avšak rovněž jsem přesvědčena o tom, že chceme-li uvažovat v širších souvislostech, a na tomto základě dospět k obecnějším závěrům, pak je nezbytně nutné zabývat se nejen Thunovými nevydanými prvotinami, nýbrž také s jeho pozdějšími publikovanými brožurami, ať již z doby před – či porevoluční. Již na samotném Thunově vývodu o problematice dvojjazyčnosti lze přesvědčivě prokázat, že Thun své názory přirozeně v době svého fyzického i intelektuálního zrání modifikoval, opětovně přepracovával a původní radikální teze zmírňoval smířlivějšími formulacemi. Jakkoli je Thun na přelomu dvacátých a třicátých let přesvědčen, že jediným možným východiskem národnostního rozkolu je sjednocení českého a německého etnika na základě jednojazyčnosti,³²² v roce 1841 dospívá Leo Thun k prohlášení, že dvojjazyčnost sama o sobě není *žádnou překážkou*: „Nikoli rozdílnost jazyků je tedy tím, co zabraňuje kontaktům rozličných národů, nýbrž spíše [je tím] odlišnost úrovně vzdělání.“³²³

Čteme-li pozorněji samotný „Niederschrift für die böhmische Sprache“, zjistíme, že témže základě ve své podstatě spočívá i samotný Thunův vyzdvihovaný požadavek jednojazyčnosti. Existence dvou jazyků v jednom národě má podle Leo Thuna nepříznivé důsledky především proto, že se stává *dělicí linií* nejen geografickou, nýbrž převším sociální, tj. *na základě skutečného nebo předpokládaného vzdělání*.³²⁴ „Kdo rozumí jen české řeči,

322 Leo Thun, *Niederschrift für die böhmische Sprache*, cit. dle Rakova přepisu v příloze článku: Tentýž, „Politische Aspekte der Sprachenfrage in Vormärzböhmen“, 54-55.

323 Leo Thun, Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung, 54.

324 Leo Thun, *Niederschrift für die böhmische Sprache*, cit. dle přepisu: Jiří Rak, 37.

přísluší k vrstvě nevzdělaných, kdo si naproti tomu činí nárok na vzdělání, ten užívá zpravidla téměř výlučně jazyka německého, a českého ne tak docela či vůbec ne, nebo [jej] přece jen neovládá zcela dokonale.“³²⁵ Tato okolnost již sama o sobě vytváří podle Leo Thuna *ten nejnepříznivější vliv na lid*, jeho vzdělání a mravní charakter. V širším kontextu dle Thunova mínění mohou nabývat negativní dopady dvojjazyčnosti *v rozličných oblastech téže země až na politické důležitosti*.³²⁶ Národnostní otázka se tedy v Thunových úvahách slévá v jedno s otázkou sociální a přidatně také politickou. Právě zdůraznění této úzké provázanosti negativních důsledků nedostatečného vzdělání s nacionálními poměry v Čechách považují za nejzásadnější východisko pro hlubší pochopení Thunova pojetí národnostní otázky.

Leo Thun považuje jazyk za jakýsi *duchovní produkt národa*, který si pro sebe každý národ „sám vytvořil, sám rozvíjel, a proto je s národním životem neoddělitelně provázán“ a přesně odpovídá povaze a charakteru toho či onoho lidu.³²⁷ Tento jazyk však Leo Thunovi není pouhým předmětem emociální adorace, nýbrž především účelným prostředkem, který umožňuje zprostředkovat nevzdělaným českým vrstvám potřebné poznatky k jejich mravnímu a intelektuálnímu růstu v jim srozumitelném jazyce. „Považovat jazyk za účel, je směšné, avšak užívat ho jako prostředek, je podle mého pevného přesvědčení jediná cesta, kterou může být dosaženo to, že se Čechy ve vztahu k ostatnímu světu stanou tím, čím kdysi bývaly.“³²⁸ Leo Thun spatřuje v jakési umírněné podobě nacionalismu, kterou označuje jako *jistý stupeň národní hrdosti, nezbytnou podmínku národní síly*, neboť kde tento *ušlechtilý národní cit* zcela chybí, tam se stává lid

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Tamtéž, 50.

³²⁸ Tamtéž, 58.

pouhým *soustrojím materiálních sil*. Jedině láska k vlasti může podle Thuna podnítit *každého jednotlivce*, aby se spojil s ostatními ve společném zájmu prosazování prospěšného záměru, působícího pro *blaho celku*.³²⁹

Co se týče samotného Thunova požadavku jednojazyčnosti,³³⁰ pak se domnívám, že přílišné vyzdvihování tohoto vyhoceného řešení a jeho vytržení z kontextu spisu, by mohlo vést k nebezpečí dezinterpretace celého pojednání, neboť je třeba v první řadě zdůraznit, že Thun se emocionálně neidentifikuje ani s jedním ze zemských jazyků, naopak i v rámci vznesení tohoto radikálního požadavku zůstává velmi důsledně *böhmisch*.³³¹ Thun neusiluje o *etnickou* čechizaci Němců v pravém slova smyslu, takový požadavek je pro něho nesmyslný již z toho důvodu, že Němce nepovažuje za cizí etnikum, nýbrž za lidi „s českým srdcem”.³³² Thun výslovně uvádí, že neusiluje o vymýcení německého jazyka, tento jazyk však pro tyto počestné Němce –

³²⁹ Tamtéž, 51.

³³⁰ „Für Böhmen selbst wäre die Vereinigung zu einer Sprache immer noch als ein sehr wünschenswertes Ereignis anzusehen, indem dadurch jener bei dem Erstehen zweier Sprachen, wie gezeigt, zwar auch erreichbare, glückliche Zustand vaterländischen Gemeingeistes noch mehr befestigt und gesichert würde, zugleich aber das Bestehen zweier Sprachen, auch wenn der beste Geist das ganze Volk beseelt, für die Regierung eines der Verwaltung noch nicht weiter teilbaren Landes, eine Unannehmlichkeit, und bei Ausübung umfassender Volksvertretung ein Stein des Anstoßes gibt.“ Tamtéž, 55.

³³¹ Také co se týče pojmosloví, užívá Thun v souvislosti s označením „Čechy – český“ výrazy „Böhmen-böhmisch“.

³³² Z hlediska mé vlastní interpretace se může jevit problematicky část, v níž Thun praví: „Ich zweifle nicht, daß dieses, wennauch nicht unter den jetzigen Umständen, so doch dann sich ereignen wird, (...), das Gefühl böhmischer Nationalität auch unter diesem Teile (Thun má na mysli nejen české Němce ve vnitrozemí, nýbrž také potomky přichozích Němců do pohraničí) der Bevölkerung Böhmens erregt, und das Andenken, daß sie von einem andern, als dem českischen Volke abstammen, aus dem Gedächtnisse des gemeinen Mannes, oder doch aus einem Herzen verschwunden sein wird.“, s. 56. Tento odstavec představuje v rámci celého spisu jediný případ, kdy Thun užije pojmu „čechisch“ a v tomto případě je navíc jeho užití poněkud zavádějící. Avšak Thun vzápětí dodává: „Man wende mir nicht etwa ein, ich habe selbst den Wechsel der Sprache als nachteilig für das Volk erwiesen, denn ich sprach nur von dem Falle, wenn die verdrängte Sprache national war, das ist aber die deutsche Sprache nicht für die, welche im Herzen ganz zu Böhmen umgewandelt würden.“ Tamtéž, 56.

nyní Čechy (*Böhmen*) přirozeně stane jazykem cizím.³³³ Thun v závěru neopomene varovat před radikalitou případných radikálních „čechizátorů“. ³³⁴

Bohemistické pojetí Thunova pojednání vyplává konečně velmi zřetelně i ze závěrečné formulace celého spisu, v níž Thun vyzývá *přívržence germanizace Čech(ů)*, stejně jako *vroucí obránce české řeči*, že nejvlastnějším principem jejich jednání musí být v první řadě *přísně nestranná spravedlnost*.³³⁵

³³³ „Es soll nur die böhmische Sprache insoweit allgemein in Böhmen verbreitet werden, daß ihre Kenntnis keinem Böhmen mangle, und in allen Ständen des böhmischen Landes als die einzige Volkssprache lebe. Dabei könnte aber immer die Kenntnis der deutschen Sprache in mancher Beziehung noch allgemeiner verbreitet sein, als jetzt. Möge der deutschen Sprache immerhin jede Zunge mächtig sein, wenn sie nur jedem Herzen fremd ist. Kurz in der böhmische Sprache wachse das Lind auf, als in seiner Sprache, die deutsche lerne es als eine *fremde*. Tamtéž, 54-55.

³³⁴ „Bei dem allen bewahre man sich vor Unduldsamkeit, und vor blindem Eifer, wodurch man die Gemüter entzweien müßte, statt sie zu vereinigen. Läßt sich aber jemand in dem Wahne, böhmische Sprache und Literatur zu befördern, zu solcher Ungerechtigkeit fortreißen, und sieht vielleicht alles, was noch nicht böhmisch ist, feindselig an, so vermengt nicht diesem entgegen, wodurch ihr jenes nur vermehren würdet; vermeidet es, durch unvorsichtliche Worte als: „wir Deutschen, unsere deutsche Literatur u. s. w.“, welche wohl meist nicht mehr bedeuten sollen, als: „wir, die wir deutsch reden u. s. w.“, aber nur zu leicht mißverstanden werden können, noch mehr zu reizen, sondern zeigt im Gegenteil, daß ihr für denselben Zweck begeistert seid, wenngleich die Erfüllung anderer Pflichten es auch nicht erlaubt, ausschließend für ihn zu wirken. Müßte so ein überspannter Kopf nicht beschämt und verhöhnt werden, wenn er z.B. unter den Gründern der Matica česká auch die genannt fände, die er so gerne für Feinde des Volkes erkennen möchte, um sich nicht gestehen zu müssen, daß sein sektirender Geist ihn zum Hasse gegen sie verleitet hat? Und wenn er so versöhnt und gebessert würde, und warum sollte er es nicht werden, da sein Fehler nur auf einem Irrtum beruht; wieviel Kenntnisse, wieviel Eifer würden dafür für die gute Sache gewonnen, die ihr jetzt im Gegenteile mehr Schaden als nutzen bringen!“ Tamtéž, 57-58.

³³⁵ „Möchten sie aber wenigstens die Anhänger der Germanisierung Böhmens davon überzeugen, dass die entgegengesetzte Ansicht auf durchaus tadellosem und edlem Grunde beruhen kann, und ebenso den warmen Verteidigern der böhmischen Sprache beweisen, dass die, welche an ihren Bemühungen keinen Teil nehmen, dazu nicht durch Gleichgültigkeit gegen das Wohl des Vaterlandes, sondern durch ganz entgegengesetzte, höhere Rücksichten sich veranlasst und verpflichtet glauben können, beiden Teilen aber dartun, dass das Argument: „Wer böhmisches Brot isst, soll auch böhmisch reden“, gerade soviel und so wenig beweist, als das „die Bauernsprache passt nicht für Gebildete“, sondern dass man seine Handlungsreife streng auf Gerechtigkeit gründen müsse, für sie die herrschende werden kann.“ Tamtéž, 59.

Při jakýchkoli snahách o interpretaci predestinovaného Thunova spisu o problematice dvojjazyčnosti (a rovněž při záměru o širší kontextualizaci Thunova pojetí národnostní otázky) je dle mého názoru první řadě nezbytné zohlednit skutečnost, že český jazyk pro Thuna nepředstavuje uctíváný předmět emocionální národní adorace, nýbrž, jak sám zdůrazňuje, je mu především *prostředkem* porozumění a komunikace, na jehož základě skrze vzdělání lze dospět k všeobecnému povznesení společenského celku. Přeneseně vzato, český jazyk, resp. jeho podpora a šíření do vyšších vrstev společnosti je Thunovi vhodným nástrojem řešení sociální (a současně i politické) otázky. Z tohoto důvodu se domnívám, že na Thunovu prvotinu nelze nahlížet jako na doklad *neexistence jazykově neutrálního zemského patriotismu*, nýbrž spíše jako na ojedinělý případ vyhozeného (tj. do přílišných důsledků promyšleného) bohemismu, který lze na základě zohlednění skutečnosti, že Thun tuto tezi již v budoucnu nikdy neopakoval a naopak se proti ní spíše vymezoval, přičítat Thunovu mladému věku³³⁶ i samotné době vzniku spisu, tj. teprve nezřetelnému počátku postupně se radikalizující české národní emancipace, jejíž představitelé do té doby ještě neprojevovali výraznějšího zájmu o politické otázky a teprve počínali promýšlet způsoby artikulace svého cílevědomějšího národního zájmu.³³⁷

Provázanost národnostní, sociální a politické otázky v Thunových spisech považuji za velmi zásadní rovněž pro pochopení Thunova postoje k českému národnímu hnutí. Chceme-li pochopit myšlenkové pozadí těchto Thunových postojů, pak je

³³⁶ Thun sepsal své pojednání mezi svými 18-22 lety.

³³⁷ Jiří Štaif se v této souvislosti vyslovil v tom smyslu, že vzhledem k nedostatku dobových ohlasů na revoluční vlnu 1830-32 zůstává „otázkou, zda vůbec či jakým způsobem přispěla tato vlna ke zvýšení občanského sebevědomí této stále ještě poměrně málo početné sociální skupiny“. Viz. Jiří Štaif, *Obezřetná elita*, 31.

třeba věnovat krátce pozornost Thunovu rodinnému zázemí a ideovým principům, které měly vliv na formování jeho osobnosti.

Leo Thun jako Bolzanův odchovanec a konzervativní aristokrat

Leo Thun vyrůstal v prostředí, které díky osvícenému působení jeho otce, hraběte Františka Antonína, vykazovalo všechny znaky ideální společnosti. Thunovské děčínské panství je vzorem dokonalého *státu ve státě*, v němž pán všemi dostupnými prostředky usiluje o obecné blaho svých poddaných, tj. nejenže své poddané chrání za pomoci propracovaného systému sociální péče před materiální bídou a nouzí, ale též usiluje o jejich mravní a intelektuální povznesení, jež se ve svém konečném důsledku zároveň stává vhodným preventivním prostředkem a nástrojem umožňujícím poddanému, aby na základě nabytých znalostí a dovedností sám nacházel způsoby svépomoci.³³⁸ V atmosféře hlubokých společenských proměn, v době, kdy si aristokraté začínají uvědomovat neudržitelnost archaických tradic a tradičního způsobu vykonávání „panství nad poddanými“, se za současného postupného zavádění výkupu z roboty stává mravní působení na poddané a jejich výchova k samostatnosti a soběstačnosti zároveň *výchovou ke svobodě*.³³⁹

Na základě josefínských mravně-etických principů šlechta v atmosféře nastupující industrializace a kapitalismu reviduje svou úlohu ve společnosti a na zcela novém základě racionálně odůvodní zbylému světu svou nezastupitelnou roli při vytváření stabilního řádu, tj. především aristokratickou nepostradatelnost při reorganizaci dosavadních poměrů a nastolování nových podmínek, které dopomohou neunáhlenému rozvážnému pokroku společnosti

³³⁸ Viz. Christoph Thienen Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 40-107.

³³⁹ Tamtéž, 89-107.

jako celku.³⁴⁰ Ve chvíli, kdy již vzdělání není jen výsadou úzké skupiny elit, a kdy úsilí o všeobecný prospěch státu a jeho společnosti vyžaduje, aby alespoň elementárním základům byly podrobeny i ty nejnižší vrstvy obyvatelstva, se šlechta jako intelektuální elita, která nadto disponuje materiálními zdroji, umožňujícími jí realizaci velkolepých plánů, staví do popředí realizace osvícenských reformních projektů, které jsou po svém vzorovém odzkoušení na omezeném území jednotlivých šlechtických panství, aplikovány na celkovém rozsahu území rakouských dědičných zemí.³⁴¹ Šlechta se stává nositelem osvícenského zemského patriotismu, mecenášem kultury a vzdělanosti, vlasteneckých literárněvědných i průmyslových spolků a ve svém odporu proti josefínské centralizaci zároveň představitelem „národního“ zájmu.³⁴²

Josefinismem vytyčený cíl *vzájemného spolupůsobení státních a společenských institucí* představoval ústřední princip provázanosti těchto sfér až do chvíle, kdy roku 1809 symbolicky vyškrtl císař František z svolání osvobozeneckých válek slovo *vlast* a nahradil ho slovem *císař*.³⁴³ Tento politický obrat vyvolal v řadách aristokratických *buditelů lidu* silnou vlnu odporu proti neomezené absolutistické státní moci. Nesouhlas politicky paralyzované šlechty s novými poměry se však spíše nežli v rovině faktické frondy projevoval jakousi *tichou opozicí* a rezignativním odporem, spočívajícím v opouštění pozic ve státní sféře a v *útěku do idylly* vlastních panství.³⁴⁴ Lokální správa se v systému absolutistického státu stala pro šlechtu záchytným bodem k udržení

³⁴⁰ Tamtéž, 108-130.

³⁴¹ Tamtéž, 39-52. Eduard Winter, *Der Josefinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Oesterreichs 1740-1848* (Brünn-München-Wien: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1943), 235-255.

³⁴² Christoph Thienen-Adlerflycht, „Feudale Konservative als Vorkämpfer einer postfeudalen civil society“, 15-20.

³⁴³ Tamtéž, 19.

³⁴⁴ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 52-62.

jejích společensko-mocenských pozic. Sociální vliv šlechty v tomto prostředí byl umocněn jejím úspěšným prováděním správní i hospodářské politiky a zejména též zaváděním opatření sociálního zabezpečení poddaných, které ještě více utužovalo pocit sounáležitosti a oddanosti poddaných k jejich vrchnosti.³⁴⁵

Alexis de Tocqueville spatřuje právě v lokální sféře největší sílu a *tajemství moci* aristokracie: „Kdybych já chtěl ve své zemi zničit mocnou aristokracii, vůbec bych se nesnažil odstranit její zástupce z blízkosti trůnu, vůbec bych se nesnažil napadat ji pro její nejnápadnější výsady, vůbec bych v první řadě neusiloval upírat jí její velké legislativní pravomoci, ale vzdálil bych ji od obydlí chudých, zabránil bych jí ovlivňovat každodenní zájmy občanů. Spíše bych jí dovolil, aby se podílela na přípravě obecných státních zákonů, než aby řídila politiku města, s menší lítostí bych jí přenechal řízení velkých záležitostí společnosti než vyřizování malých. Ponechal bych jí nejvelkolepější znaky její velikosti, ale vytrhl bych z jejích rukou srdce lidu, v němž je skutečný zdroj moci.“³⁴⁶ Aristokratické působení na *srdce lidu* bylo nadto ještě umocněno jejím proklamováním morálních povinností jednotlivce v rámci společenského celku v duchu křesťanské lásky k bližnímu. *Obecné blaho* se stalo ústředním krédem každodenního života děčínského panství, které za spolupůsobení litoměřického biskupství, *bašty rakouského reformního katolicismu*, motivovalo poddané i jejich vrchnost k uskutečňování celoživotního cíle osobního sebezdokonalování,³⁴⁷ jenž však jest možný jen v rámci aktivního společenského angažmá, usilujícího o konečné naplnění Bolzanem vytyčeného *nejvyššího mravního zákona – obecného blaha*. Podle Bolzanovy nauky o tomto nejvyšším mravním principu

³⁴⁵ Tamtéž, 104-107.

³⁴⁶ Alexis de Tocqueville, *Starý režim a Revoluce*, 15.

³⁴⁷ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 19-21, 63-77 a 88, 161-165.

„je možné, aby – ne-li každý jednotlivec, tedy určitě svazek mnoha lidí – pozvedl celý národ na vyšší stupeň dokonalosti.“³⁴⁸ Bolzano je přesvědčen, že dějiny lidstva jsou příběhem *stálého pokroku lidského pokolení*, o „věčně trvajících cestě vpřed, jež zanikne teprve s vymřením lidstva samotného“. Tato *cesta vpřed* se ovšem neodvíjí „kterýmkoli směrem, nýbrž jen za třemi nejdůležitějšími věcmi, moudrostí, ctností a blažeností.“³⁴⁹ Bolzano tuto myšlenku však formuluje jako závaznou jen pro *celou dobu bytí* lidského pokolení a nepopírá proto „kroky zpět v jednotlivých dobách a v jednotlivých zemích.“³⁵⁰

Podle Bolzana je však v době, kdy *zrak všude naráží jen na samé zvrácenosti* nutné „uchovat ve svém srdci naději, že svým úsilím, jakkoli bezvýznamné snad je samo o sobě, s boží pomocí přece jen nějak přispějí k tomu, aby jednou nastaly lepší časy.“³⁵¹

Tento idealistický pohled na společnost a z něj vyplývající morální povinnosti jednotlivce nelze opominout při jakémkoli dalším promýšlení zásad Thunova postoje ke slovanským národním hnutím. V mezi svými patnácti a šestnácti lety si Leo Thun poznamenal do svého deníku: „Věřím (...), že mě Bůh stvořil proto, aby jednou skrze mne vytrhl mou drahou vlast alespoň z části z toho neštěstí, ve kterém sténá již více jak 200 let.“³⁵² Thun sám

³⁴⁸ Bernard Bolzano, *O nejlepším státě. Myšlenky přítele lidstva o nejúčelnějším uspořádání občanské společnosti* (Praha: Mladá fronta, 1981), 125.

³⁴⁹ Bernard Bolzano, *O pokroku a dobročinnosti* (Praha: Vyšehrad, 1951), 65.

³⁵⁰ Tamtéž, 67.

³⁵¹ „Neboť je-li pravda, že se vždy a všude dá dosáhnout spojením více lidí zlepšení poměrů, které prospěje celku, nemáme za žádného, byť sebemenšího stavu veřejných záležitostí důvod k zoufalství. A tak můžeme každý ve svém srdci živit jiskru naděje, že se možná vše ještělepší; tak záleží jen na nás samých, zda obrácením své pozornosti na oněch několik dobrých lidí, kteří tu a tam v zemi žijí, rozdmýcháme tuto jiskru brzy v jasně plápolající plamen; tak v sobě smíme živit, zejména když nás nebe obdařilo dary, jež jsou nutné k činnosti vyšších stavů, oprávněnou naději, že i my sami budeme moci, a sice velmi výrazně, přispět k záchraně naší vlasti.“ Viz. Bernard Bolzano, *O nejlepším státě*, 125.

³⁵² Zápis z 20. 3. 1827, cit. dle : Walter Loos, „Graf Leo Thun u. Hohenstein in seiner Stellung zur Nationalitätenfrage“ (dizertační práce, Prag: Deutsche

sobě klade otázku, co jest příčinou úpadku mocných států a jejich národů: „Z jakého důvodu zanikla perská říše? Kvůli změkčilosti svých obyvatel. Z jakého důvodu Řecko? Kvůli rozkošnictví a hojnosti. Proč velký Řím? Kvůli mravní zkaženosti. Co zapříčinilo zkázu celých Čech? Také morální úpadek? Nikoli. Ctnost přebývala v srdci českého lidu až do konce. Jen hanebný podvod ze strany cizích vládců, klam, jenž zbavoval svobody, zapříčinil to, že šlechta potlačila svého národního ducha a zabránil zažehnutí stále ještě nerozníceného žáru. Podvodem, krádeží a kořistnictvím byla vysílena má ubohá vlast. Ale snad přece jen ne navždy. Šťastný jest ten, kdo po právu vysvobodí svou vlast z jejích nesnází.“³⁵³

Leo Thun po celý svůj život výslovně zdůrazňoval, že se cítí býti Čechem a nikoli Němcem,³⁵⁴ však zároveň nikoli Čechem ve smyslu čistě etnickém (*Tscheche*), nýbrž teritoriálním (*Böhme*).³⁵⁵

Stejně jako drtivá většina české šlechty se Leo Thun v zcela supranacionálním smyslu cítí být jedním z obyvatel české země, kterou na sice základě vyústění dějinného vývoje obývají dva národy hovořící rozdílnými jazyky, avšak tyto dva národy spojují v

Universität, 1945), 26. Originál deníku uložen v: SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI B1.

³⁵³ Zápis z 10. 9. 1826, cit. dle: Tamtéž, 21.

³⁵⁴ Např. v dopise z 15. 7. 1841 určenému Alexisi de Tocqueville Leo Thun vyzdvihuje Tocquevillem opomíjenou německou vzdělanost se slovy: „Domnívám se, že mají právo toto požadovat, přestože – jak sám víte – nemám německé srdce“. Cit. dle: Doubravka Olšáková a Hana Fořtová, *Leo Thun. Alexis de Tocqueville. Korespondence 1835-1856* (Praha: Oikomenh), 185.

³⁵⁵ Jeden z dokladů Thunova horoucího zemského vlastenectví představuje i následující úryvek pocházející z období patnáctého roku mladého hraběte: „Proč zpravidla většina lidí považuje Habsburky za znamenité osoby a císaře? Protože se prostě lidé jen příliš laskavě a užitečně pletou. Rudolf byl prospěšný Němcům, protože dal do pořádku rozvrácenou říši. Kdo však popřemýšlí také o jeho chamtivosti, se kterou si přivlastnil Otakarovu říši a ještě o jeho jednání po smrti Otakara, kdo bude sledovat, jak (Rudolf) nechal své vlastní i cizí oddíly, aby vydrancovali český lid, jak Ota Brandenburský vyplenil a prohlédal všechny kostely a dokonce i hroby, jak českého krále, svého svěřence spolu s jeho matkou uvěznil, ten řekne, i pokud by byl sám Němec, že Rudolf nebyl žádný výtečník. (...) Kdyby Otakar přijal císařskou korunu, pak by to pravděpodobně s námi Čechy dopadlo úplně jinak. Nemohlo by snad Rakousko zůstat stejně tak dobře českým králům, jako zůstalo Habsburkům?“ Zápis v Thunově deníku z 6. 12. 1826, cit. dle: Walter Loos, 24.

jedno jejich *česká srdce*. Podle Bernarda Bolzana má „každý člověk považovat za svou vlast zemi, od níž přijal *nejvíce dobrodiní*, a které je naopak s to prokázat *nejvíce služeb*“.³⁵⁶

Leo Thun nahlíží na svou vlast jako na kompaktní státně společenský celek v rámci rakouského státu. Na rozdíl od svého otce, jenž dal ve své *tiché opozici* proti metternichovskému režimu přednost výhradně osvícenským patriotickým a mecenášským aktivitám a působení v soukromé sféře vlastního panství, se Leo Thun rozhodl spojit ve svém budoucím povolání funkce, které by mu umožnily působit oboustranně na sféru státu i společnosti a překonat tak *hlubokou propast*, jež mezi nimi vyvstala následkem absolutistické politiky metternichovského státu.³⁵⁷ Leo Thun svěřený státní úřad chápe jako nikoli *pouhou úřednickou službu*, nýbrž jako „jakýkoli druh činnosti, jež může mít vliv na poměry ve vlasti či spíše ještě národa, mých krajanů.“³⁵⁸ Se záměrem stát se *opravdovým státníkem* se rozhodl „vybrat si na začátku své kariéry cestu, která člověka dovede, jak jen to je možné, přes všechna odvětví vlády, aby o nich získal co nejúplnější znalost a aby se setkal s velkým počtem lidí, kteří jsou všude zaměstnáni“.³⁵⁹

³⁵⁶ „Jen ten se smí právem honosit láskou ke své vlasti, kdo je zcela prodchnut přáním, aby jeho země byla rok od roku dokonalejší; kdo si to nejen nečinně přeje, nýbrž kdo pracuje, jak jen mu to užší okruh jeho působnosti dovoluje, usilovně k tomu, aby byli jeho spoluobčané každým rokem moudřejší, lepší a šťastnější; kdo pečlivě sleduje, zda v tomto trojím ohledu pokročili, zůstali stát na místě, nebo jdou dokonce zpátky; kterého každá známka pokroku naplňuje radostí, nejinak než jeho vlastní zisk, a v němž každý krok zpět vyvolává zděšení.“ Viz. Bolzano, *O nejlepším státě*, 142.

³⁵⁷ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz*, 62.

³⁵⁸ Tamtéž, 139.

³⁵⁹ Viz. Thunův dopis Alexisi de Tocqueville z 2. 10. 1837, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Leo Thun. Alexis de Tocqueville*, 159-161. „Vždy jsem si přál získat znalost obou částí, odvětví justice i toho odvětví, které nazýváme politickou správou, neboť se mi zdá, že se nemůže považovat za státníka nikdo (což je mou ctížádostí, nikoli stát se gubernérem či ministrem), kdo nedisponuje jasnou a správnou znalostí všech odvětví vlády. (...) Rád se nechám zaměstnat v jiných provinciích po tu dobu, kdy bude mým hlavním cílem se něčemu přiučit a vzdělat se, chci však strávit hlavní část činného období svého života v Čechách, nejen proto, že miluji český národ coby svůj národ, ale též proto, že zde mám styky a jiné prostředky, jak působit vlivně na druhé, které

Leo Thun se rozhodl působit ve společnosti, kterou vnímá jako *veskrze aristokratickou*³⁶⁰ a jako příslušník privilegované společenské vrstvy přirozeně uvažuje v limitech, které jeho mentalitě vytyčuje rodem a původem definovaný sociální status, jehož určení nadto Thun považuje za Bohem uskutečněný záměr.³⁶¹ Zvláštní rysy Thunovy výchovy však hluboce ovlivnily i jeho osvícenské chápání role aristokracie ve společnosti. Sám Bernard Bolzano v atmosféře všeobecného volání po občanské rovnosti zvolá: „Blaze státu, který bude mít takovou rodovou šlechtu! Vždyť co žádám, je něco tak lidského, tak blahodárného, tak vzdáleného všeho nebezpečí, že by bylo prostě nerozumné, kdyby se někdo domníval, že je to třeba zakázat.“³⁶² Bolzano je pevně přesvědčen, že „i v nejlepším státě bude (...) nutné přihlížet poněkud k tomu, z jakých předků se kdo narodil, neboť nelze popřít, že se sklony k rozmanitým dobrým a bohužel i zlým vlastnostem dědí. K tomu tedy má a musí přihlížet výchova. Avšak jenom výchova!“³⁶³

Leo Thun je pevně přesvědčen o nanahraditelné a nezastupitelné roli šlechty ve společnosti. V opozici proti liberálnímu požadavku rovnosti a zrušení feudálních výsad a privilegií zdůrazňuje Leo Thun, že „úpadek aristokracie by (...)

bych nikde jinde neměl.“ Thunův dopis Alexis de Tocqueville z 8. 11. 1839, cit. dle: Tamtéž, 171-173.

³⁶⁰ Viz. již v první části práce citované Thunovo memorandum „Die Ereignisse in Galizien und das Patrimonialverhältnis in Österreich“, přepis v příloze knihy: Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 285-293.

³⁶¹ K Thunovým ideovým principům: Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz* 161-165.

³⁶² Bernard Bolzano, *O nejlepším státě*, 45.

³⁶³ „Připomeňte tisíckrát synovi velikého muže otcovy zásluhy, naznačte mu tisíckrát, že doufáte, že i on bude jednat stejně! Jenom to nepokládejte za předem jisté! Jen mu nedávejte v ničem přednost, jen mu neposkytujte nic, co si zasluhuje teprve ten, kdo podal přesvědčivé důkazy svých skvělých vlastností. Nedávejte mu ani větší příjmy, ani netrpte, aby jeho hlas a přímluva měly větší vliv a větší váhu než hlas a přímluva kohokoli jiného, kdo se – až na nízký původ – nachází ve stejných poměrech! Netrpte, aby jen pro tento původ zastával ve státě místo, z něhož by se musel odstranit někdo jiný, kdo sice není téhož původu, ale svým jednáním a chováním poskytuje více naděje, že toto místo čestně zastane!“ Tamtéž.

posloužil pouze k posílení ústřední moci, neboť materiální a morální podmínky nižších tříd, včetně třetího stavu, jsou stále takové, že bude po dlouhou dobu nemožné, aby v nich vzklíčilo semínko spásonosné opozice. Vzdělaní členové aristokracie jsou jako jediní schopni omezit vládní vůli; nechtěl bych tedy, aby byla zničena aristokracie, chtěl bych však její lepší organizovanost, aby mohla být zemi užitečnější.“³⁶⁴

V reakci na Tocquevillovu vizi nezbytného prosazení rovnosti společenských podmínek širokých vrstev, při jejímž prosazování se vedoucí pozice aristokracie stane jen jakýmsi *přechodným stavem*, v rámci něhož se *bývalý pán* chopí role *vůdce nového věku rovnosti*,³⁶⁵ Leo Thun svému dopisovateli předestírá svou vlastní představu této zásadní společenské proměny: „Pevně věřím, že cílem lidského rodu není nic menšího nežli zdokonalování, a jsem hluboce přesvědčen, že dějiny k němu musejí lidstvo čím dál více směřovat; nemohu tedy věřit, že by byl určen celému světu jeden stav společnosti, jehož nutným důsledkem by bylo učinit nezaujatou lásku k pravdě čím dál vzácnější (...), z osobního zájmu vytvořit jedinou pohnutku lidské činnosti (...), a zmenšit počet lidí vynikající povahy (...).“³⁶⁶ Leo Thun připouští, že současné uspořádání nemusí být celospolečensky prospěšné: „Aristokratická podoba společnosti podle mého názoru zamezuje intelektuálnímu, a konce i morálnímu rozvoji nižších stavů; co se týče stavů těšících se přízni, umožňuje jim rozvoj a vzbuzuje v nich určité zářivé kvality, nikoli však ty vznešené kvality, které jsou hodny obdivu.“ Avšak ani všeobecná rovnost dle jeho názoru, přes všechny klady,

³⁶⁴ Viz. Thunův dopis Alexis de Tocqueville z 8. 11. 1839, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Leo Thun. Alexis de Tocqueville*, 177.

³⁶⁵ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, „Graf Leo Thun als nachjosephinischer Vorkämpfer eines aufgeklärten Konservativismus“, in *Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 2003): 115-116.

³⁶⁶ Thunův dopis Alexis de Tocqueville z 15. 7. 1841, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Leo Thun. Alexis de Tocqueville*, 183.

které přináší, nemusí nutně pozdvihnout společenský celek na vyšší intelektuální úroveň: „Rovnost podmínek umožňuje rozvoj všem a kromě toho tlačí všechny k průměrnosti, samozřejmě nikoli nad míru, nespátřuji však nic, co by mohlo zamezit těm, kdo jsou vybaveni dostatečnou silou, aby směřovali k větší dokonalosti. Celkový počet lidí vynikajících ve všech ohledech bude tedy, alespoň jak se domnívám, větší ve společnosti demokratické, než jaký byl ve společnosti pod vlivem aristokracie, přesto bude celkové vzezření společnosti méně oslnivé, neboť velká masa lidu již nebude zbavena možnosti soutěže, takže bude těžší vyniknout.“ Co je však pro Thuna nejzásadnější, ještě nenastala vhodná doba k prosazení tak zásadní společenské transformace, neboť „bude ještě zapotřebí dlouhého toku času, než k tomu dojde, (...), než rovnost učiní velké pokroky v kterékoli části země,“ avšak poté to „jistě bude vypadat jinak.“³⁶⁷

Thunova brožura „Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ (1842) v kontextu nacionalizace a politizace veřejného diskurzu

V roce 1839 vyslovil Leo Thun ve svém dopise Alexisi de Tocqueville své pevné přesvědčení, že „slovanské národy [se] začaly probouzet, aby hrály v intelektuálním a politickém světě velkou roli (...).“³⁶⁸ Vzestup nacionálních antagonismů ve třicátých letech 19. století podnítil Leo Thuna k jeho hlubšímu zájmu o národnostní problematiku, která v českém dvojjazyčném prostředí nabývala o to větší důležitosti. Leo Thun se počal učit česky, navazoval styky v českém vlasteneckém prostředí a koncipoval své první samostatné úvahy.³⁶⁹ „Vidím zřetelně, že česká literatura, která činí každý rok velké pokroky, je pro mou vlast klíčovou

³⁶⁷ Tamtéž, 185.

³⁶⁸ Tamtéž, 189.

³⁶⁹ Thunovu korespondenci s českými vlastenci vydal: Ladislav Kubík (ed.), *Česká korespondence se Lvem Thunem* (Praha: Horizont, 1970).

záležitostí. (...) Šťastnou okolností se já sám stále těším z více či méně úzkého styku s dosti velkým počtem vybraných mužů, což je pro mě příležitostí utvořit si názor na mnoho důležitých otázek, například na systém vzdělávání nebo na slovanskou národnost, jejíž zjevný rozvoj mně stále více dokazuje její zásadní důležitost, přestože ji přehlíží či o ní neví vláda ani vysoká šlechta. Moji přátelé jsou však všichni profesori, literáti atd., a já cítím, že nejvíc mi je zapotřebí styk s těmi, kdo podrobně znají fungování vlády a její působení a kdo jsou zkušení v záležitostech správy.“³⁷⁰

Obecně se soudí, že Thunovy publikované brožury se „svým obsahem v ničem podstatném neodlišují od dalších podobných spisů, které byly v Čechách vydávány – ozvlášťuje je pouze hraběcí titul jejich autora, což byl fakt, který ve vlastenecké společnosti Čech vzbudil pochopitelný rozruch.“³⁷¹ Doposud se nikdo důkladněji, až na několik dílčích studií, jež však tuto problematiku reflektují výhradně z českých vlasteneckých pozic či s jistým ideologickým zabarvením,³⁷² nezabýval otázkou, z jakého důvodu a v jakém kontextu Leo Thun svou svou první tištěnou brožuru „Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“ sepisoval. Domnívám se, že tato otázka může být zásadního charakteru i pro pochopení Thunovy role v revoluci

³⁷⁰ Viz. Thunův dopis Alexisi de Tocqueville z 2. 10. 1837, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Leo Thun. Alexis de Tocqueville*, 159.

³⁷¹ Jiří Rak, „Názory Lva Thuna“, 146.

³⁷² Viz. např. Václav Žáček, „Recepce a odmítání austroslovanských názorů Lva Thuna vyslovených v jeho brožurě o české literatuře a její ohlas mezi slovanskými národy“, in *Slavia* 49 (1980): 57-76. Miroslav Novák, „Austroslavismus, příspěvek k jeho pojetí v době předbřeznové“, in *Sborník archivních prací* 6 (1956): 26-48. Zdeněk Šamberger, „Austroslavismus ve světle snah feudální reakce. Poznámky k jeho třídnímu charakteru a pojetí“, in *Slovanské historické studie* 16 (1988): 49-81. Jan Novotný, *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848* (Praha: SNPL, 1959), 161-173. Frank Wollmann, *Slavismy a antislavismy za jara národů* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1968), 45-72.

1848/49 a proto jsem se rozhodla se s ní zabývat poněkud obšírněji.

Leo Thun koncipoval svůj spis o současném stavu a významu české literatury v období prudké eskalace nacionálních sentimentů a stále intenzivnější radikalizace a politizace jednotlivých národních hnutí, které se jako programově *homogenní* celky identifikovaly na základě vymezení diferencujících kritérií vůči sobě nepřátelským uskupením.³⁷³ Nacionalismus a hrozící politická radikalizace národních hnutí představovala pro mnohonárodnostní Rakousko závažný problém.³⁷⁴ „Rakousko je zcela imaginární pojem, kterým nelze označit žádnou zemi ani národ. Je to pouze konvenční označení pro komplex navzájem ostře oddělených národů. Rakouský císařský stát vytvářejí společně Italové, Němci, Slované, Maďaři, ale Rakousko, Rakušané, rakouský národ neexistují, ani neexistovaly, snad s výjimkou malého území okolo Vídně. (...) Rozdílné národy jednoho a téhož státu nepojí žádné vzájemné sympatie, žádné vzpomínky na staletí svornosti a velikosti, žádné historické svazky (...)“.³⁷⁵

Doktrína nacionalismu a liberalismu byla povzbuzena ke konci třicátých, a zejména v průběhu čtyřicátých let, zvýšenou mobilitou širších vrstev obyvatelstva a vybudováním lepší komunikační sítě v důsledku převratné reformy dopravy – *zrychlením poštovní dopravy a stavbou velkých drah*.³⁷⁶ Podle Jana Heidlera se tento nový fenomén musel zákonitě projevit v první řadě politicky – „umožněním laciného a rychlého styku s cizinou byly politické snahy stavů a měšťanstva, zprvu nesmělé, vzpruženy.“³⁷⁷ *Čilý styk*

³⁷³ Viz. Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs“, 3-9.

³⁷⁴ Viz. např. Eduard Winter, *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790-1868* (Berlin: Akademie Verlag, 1968), 134-150.

³⁷⁵ Viktor von Andrian-Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft*, 8-9.

³⁷⁶ Jan Heidler, *Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových*, 27.

³⁷⁷ Tamtéž, 27.

duchů, zprostředkovaný zahraničními liberálními periodiky, jenž současně podnítil i emancipaci nižších sociálních vrstev,³⁷⁸ zpochybnil legitimitu metternichovského absolutistického režimu. „Dřívější čínská zed' kolem habsburských států a zemí byla prolomena, přestal zvláštní, osamocený, vírem politického ruchu ciziny téměř nedotčený život jejich národů, (...)“.³⁷⁹ Do prostředí rakouského zkostnatělého politického režimu se tak i přes cenzurní dohled prostřednictvím vynalézavých pašovatelů³⁸⁰ dostaly zprávy o inovativních reformách západního světa, v němž „všude rašily nové, bohaté tvůrčí síly a měnily feudální a byrokratická státní zřízení v moderní zřízení lidová a národní.“ Pod dojmem těchto zpráv „národové císařství byli lákáni a strhováni osvobozující energií a nadšením svých sousedů. Nalézali vyšší smysl života, po němž dávno toužili v dusném, bezradostném ovzduší svých vlastí. Nemohli již klidně a nehybně snášeti osudu sevření v stará, vetchá a nemožná pouta policejního systému.“³⁸¹ Zintenzivňující se debaty ve veřejném prostoru hrály ústřední roli při „vytváření, prosazování a dalším předávání nových nacionálně integrativních konceptů“, společný jazyk se stal napříště určujícím identifikátorem pro jednotlivá, sobě navzájem nepřátelská národní uskupení.³⁸² Vzestup nacionalismu ve svém konečném důsledku přivodil nezvratnou *restrukturalizaci kolektivních vazeb*, v jejímž rámci byla

³⁷⁸ Tamtéž, 27

³⁷⁹ Tamtéž, 64.

³⁸⁰ Jitka Lněničková uvádí, že „zakázané knihy mělo na skladě každé lepší knihkupectví, jen byly prodávány za poněkud vyšší cenu. Čím větší zájem měl stát na tom, aby se konkrétní tiskovina v Rakousku neobjevila, tím byla cena knihy vyšší. Pašování zakázaných knih do Rakouska bylo dobrodružné. Nezavadné spisy v arších byly například baleny do archů spisů zakázaných, které pak byly deklarovány jako zkažené tisky používané na obaly. Knihy byly přenášeny přes zelenou hranici, vozili je formani nebo lodníci po Labi mezi jiným zbožím ap. Podle soudobých policejních údajů připadalo asi 200 pašeráků všeho druhu na 1 celníka. Zákaz jakékoliv knihy pak znamenal tu nejlepší reklamu podobně jako místo vydání v Německu.“ Viz. Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové*, 47-48.

³⁸¹ Jan Heidler, 65.

³⁸² Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs“, 17.

aristokratická nadnárodní kultura nahrazena občanskou, a za novou *skupinovou solidaritu* bylo napříště považováno vědomí individuální příslušnosti zástupců rozličných společenských vrstev ke kolektivnímu národnímu celku.³⁸³

Tradiční vládnoucí vrstvy habsburské monarchie byly tímto dramatickým vývojem přirozeně hluboce znepokojeny. Kníže Metternich podnikal proti tomuto novému nebezpečí, v němž spatřoval zdroj ohrožení celé habsburské monarchie, různé kroky *kdekoli a jakkoli mohl*.³⁸⁴ Ve své zprávě určené petersburskému dvoru vyslovil Metternich své pevné odhodlání a přesvědčení, že *všechny tyto nacionalismy, teutonismy stejně jako maďarismy a slavismy*, „jsou revoluční a musejí být potlačeny konzervativními silami, [a to] v záměrném protikladu k liberálním západním velmocem.“³⁸⁵ V té době však již i Metternichovo nejbližší okolí rozpoznalo úskalí kancléřova restriktivního přístupu, v rámci něhož Metternich „se stařeckou umíněností bránil reformám, které by mohli revoluci odníti půdu.“³⁸⁶

Metternichův blízký spolupracovník Carl Ernst Jarcke, jenž proslul v předchozím období jako zarputilý odpůrce červencové revoluce a první redaktor křesťanského interkonfesionálně laděného konzervativního listu „*Berliner Politisches Wochenblatt*“, ³⁸⁷ varoval kancléře ve svém memorandu „*Ueber das Verhältniß der Staatsgewalt zum geistigen Leben der Nation*“ před *strnulou a nehybnou vládní politikou*.³⁸⁸ Jarcke důrazně upozorňoval Metternicha na to, že vláda se musí pokoušet o vlivné

³⁸³ Tamtéž, 3.

³⁸⁴ Eduard Winter, *Frühliberalismus in der Donaumonarchie*, 134.

³⁸⁵ Tamtéž, 136.

³⁸⁶ Jan Heidler, 77.

³⁸⁷ Viz. Hans-Christof Kraus, „Carl Ernst Jarcke und der katholische Konservatismus im Vormärz“, in *Historisches Jahrbuch* 110, hrsg. Laetitia Boehm et al. (Freiburg - München: Verlag Karl Alber, 1990): 409-445. Pozn. po roce 1848 spolupracoval Jarcke s Leo Thunem na univerzitní reformě a uzavření konkordátu s Římem. Viz. Tamtéž, 413.

³⁸⁸ Tamtéž, 413.

nenásilné působení na veřejné mínění, které v současnosti již nabylo takového významu, že ho nelze jednoduše přehlížet a snažit se ho *zakazovat*.³⁸⁹ Přestože Jarcke ve svých úvahách ostře kritizoval *národní domýšlivost* a národnostní ideologie pro něj představovala *most od knížecí vlády k říši suverenity lidu*, symbolizující *moderní revoluční státnictví*, neodmítal ideu nacionalismu jako celek, neboť se domníval, že jí náleží „její právo také v rámci křesťanského způsobu nazírání světa.“³⁹⁰ Národnostní princip však pro Jarckeho představuje pouze *partikulární* a *akcidentální* prvek podřízený *univerzální* a *substanciální* ideji křesťanství.³⁹¹ Carl Ernst Jarcke jako mluvčí předbřeznového katolického konzervatismu v Rakousku chápe habsburskou

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ Tamtéž, 438. „Die Nationalität erklärt sich einfach aus dem Factum, dass jedes Volk, welches wirklich eine Kindheit und Jugend gehabt hat, nothwendig aus einer Familie hervorgegangen ist.“ „Nationalität ist (...) Familienähnlichkeit, und Vaterlandsliebe, ihrem Hauptbestandtheile nach, erweiterte Familienliebe der Glieder eines Volkes unter sich. Ausserhalb des Christenthums ist sie das Höchste und Letzte, was der Mensch kennt, und identisch mit der Religion.“ Tamtéž, 438-439.

³⁹¹ „Der Christ aber kennt (...) über dem irdischen, ein anderes, ein höheres Vaterland. Und wie er, um des Glaubens willen, jeden Augenblick bereit sein muss, Leben, Familie und Vaterland dahinzugeben, so kann er auch, wenn zwischen seiner Nationalität und dem Glauben ideo der Lebensordnung der allgemeinen Kirche ein Zwiespalt entsteht, auch nicht den mindesten Zweifel hegen, welches von beiden zu opfern ist. – Die Geschichte beweist, - und nur die rationalistische Schiefheit und Oberflächlichkeit unserer Deutschthümer konnte verkennen, dass allenthalben das Christenthum nicht nur verklärend und läuternd, sondern auch umgestaltend auf das Volksthum der germanischen Stämme wirkte. Zuvörderst wurde die alte, starre heidnische Gentilität gebrochen, die in dem Menschen anderen Stammes kaum noch das Geschöpf desselben Gottes anerkennt. Fortan standen alle Nationen der Christenheit innerhalb der grossen, neuen Familie der allgemeinen Kirche. Sie sind nicht mehr Feinde im Sinne der Alten, der Christ erkennt in dem Christen seinen Bruder, beide sollen sich lieben als Theile desselben mystischen Leibes. Barbar ist für ihn nur noch der Ungläubige, und auch dieser hat den Beruf, in die Stadt des Gottes einzugehen (...) Einst wird der Tag kommen, wo es nur Einen Hirten und Eine Herde giebt: Das Volksthum der einzelnen Stämme kann also keine in Ewigkeit sondernde Scheidewand bilden.“ Tamtéž, 439. „Das Christenthum hat seit seinem Eintritte in die Geschichte eben diese Geschichte qualitativ verändert, auf eine neue, höhere Stufe gehoben, die den heidnischen, absolutistischen Geltungsanspruch stammes- oder volksmässiger Trennung unter den Menschen aufgehoben hat zugunsten des einen, höheren Vaterlandes, dem alle Menschen angehören sollen, wie auch alle vor Gott gleich sind.“ Tamtéž, 439-440.

nadnárodní říši jako pozemské ztělesnění křesťanského univerzalizmu, *pokračování Svaté říše*, sjednocující pod vládou rakouského císaře *souhrn národností*.³⁹² V Jarckeho pojetí je politický univerzalizmus myslitelný jen ve své původní *křesťanské* formě, *úzkoprsý* nacionalismus a *blednoucí* kosmopolitismus odsuzuje jako projevy moderní sekularizace.³⁹³

Rovněž Leo Thun je ochoten přiznat jakési umírněnější podobě nacionalismu jisté pozitivní hodnoty, spočívající v její sjednocující ideji vyzývající *jednotlivce* k účasti a zasazení se o *blaho celku*.³⁹⁴ Avšak, jak ve své brožuře o současném stavu české literatury výslovně zdůrazňuje, „národy a jazyky jsou samy o sobě bezvýznamnými věcmi“, které mohou působit *blahodárně* pouze jako *forma* vyjádření *lidských pocitů a myšlenek*, která lidstvu poslouží k tomu, aby ho učinila *výkonnějším, lepším a moudřejším*.³⁹⁵ V opozici proti umíněným kosmopolitům, zarytě přesvědčeným o tom, že existence rozličných národností musí být nezbytně zdrojem nacionálních třenic a rozporuplných zájmů, vyzdvihuje Leo Thun božským Stvořitelem uskutečněné „rozlišení lidského pokolení do různých národů [jako] jeden z nejmocnějších prostředků, [s jehož pomocí lze] vychovávat jednotlivce k pravé lásce k bližnímu³⁹⁶ a podporovat záležitosti celku“. ³⁹⁷ Alexis de

³⁹² Tamtéž, 440.

³⁹³ Tamtéž, 440.

³⁹⁴ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 59.

³⁹⁵ Tamtéž, 89.

³⁹⁶ „Wohl ist allgemeine Menschenliebe die erhabenste Triebfelder, die unsere Tätigkeit leiten kann. (...) Allein des Menschen Herz ist zu eng, seine Einsicht zu beschränkt, als dass er sich von ihr ganz beherrschen lassen könne. Darum hat der weise Schöpfer noch andere Gefühle in seine Seele gelegt, die, nicht weniger Edel, ihn antreiben, nach einem näheren Ziele zu streben, zu dessen Erreichung er die Mittel leichter findet. So die Liebe zu seinen Stammverwandten, so die in noch engeren Kreisen wirkende Liebe zu seinen Blutsverwandten Mancher, dem es an Geistesgrösse fehlt, um mit klarem Bewusstsein nach Beglückung des ganzen Menschengeschlechtes zu streben, wird durch jene Gefühle angetrieben, in einem beschiedener Wirkungskreise Glück und Segen zu verbreiten; und auch der edelste Menschenfreund findet oft in ihnen Kraft zu liebevoller Thätigkeit, wo das Gefühl allgemeiner Menschenliebe allein für ihn nicht geschützt hätte, gegen

Tocqueville, sledujíc vývoj poměrů na americkém kontinentu, usoudil, že „národy, jimž chybí samosprávná síla náboženství [nejsou] připraveny na svobodu“.³⁹⁸ Tocqueville si nedokázal představit zdárné fungování státu a společnosti v podmínkách slábnoucí křesťanské víry a morálky: „Přestane-li v náboženství stejně jako v politice platit jakýkoli princip autority, člověka se rychle zmocňuje úzkost z vyhlídek na ničím neomezenou nezávislost. Neustálé proměny všech okolních věcí jej vzrušují, znepokojují a vyčerpávají (...). Já osobně mám silné pochybnosti o tom, zda člověk vůbec může unést úplnou náboženskou nezávislost a zároveň naprostou politickou svobodu. Přikláním se k názoru, že chybí-li mu víra, musí být podřízen; má-li být svoboděn, musí věřit.“³⁹⁹

Leo Thun si je však kromě pozitivních hodnot lásky k bližnímu a ke společné vlasti vědom rovněž zrádnosti emotivně vyhroceného nacionalismu, pod jehož vlivem může lid podlehnout nezkrotným vášním a radikalitě: „Je to jen cit, který jako láska rodinná velice jest způsobný k tomu, by se slil se sobectvím a hrdostí, slouže

die Erbfeinde seines Geschlechtes, die ein jeder von uns in eigenen Busen trägt: Eigennutz und Trägheit.“ Tamtéž, 57. „Gleich einem Erzieher, der in dem Kinde die Liebem die es seinen Aeltern und Geschwistern vor allen Andern zuwendet ersticken wollte, um allgemeine Menschenliebe allein dem jungen Herzen zu gestattet: ebenso verkehrt handelt, wer dem mehr entwickelten Menschen die innigere Liebe zu seinem Volke rauben will, und dadurch auf Veredlung der Charakter hinzuwirken glaubt.“ Tamtéž, 57-58.

³⁹⁷ „Aber nicht nur für die Erziehung ist die Sonderung der einzelnen Völker nothwendig, sondern auch an sich fördert sie wesentlich die Angelegenheiten des Ganzen. So wie das Gedeihen eines Volkes die Verschiedenheit der Individuen, aus welchen es besteht, augenscheinlich erheischt, damit, je nach ihren Anlagen und Neigungen, der Eine diesem, der Andere jenem Geschäfte sich zuwende, der Eine diesen, der Andere jenen Gedanken durchführe, dieses oder jenes Interesse vertrete: ebenso ist für eine allseitige Entwicklung der Angelegenheiten des Menschengeschlechtes die Verschiedenheit der Völker unverlässlich. Was an einem Volke Eigentümliches ist, was seinen eigenthümlichen Charakter ausmacht, das ist auch bestimmt, der Menschheit einen eigenthümlichen Dienst zu leisten.“ Tamtéž, 58.

³⁹⁸ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, „Feudale Konservative als Vorkämpfer einer postfeudalen civil society“, 24.

³⁹⁹ Viz. Robert Nisbet, *Konservatismus. Sen a realita* (Praha: Občanský institut, 1993), 89.

vadám těmto ve svědomí jednotlivých lidí jen za pláštík, který ale neméně jest způsobný, aby charaktery svědomité vynesl na vysoký stupeň obětovné činnosti; cit, který jako každý jiný působí zdárně a záhubně podle směru, jaký mu dají charaktery jednotlivých osob a okolnosti zevnější.“⁴⁰⁰ Z toho důvodu Leo Thun v roce 1841 vyzývá své *krajany*, aby věnovali patřičnou pozornost slovanské otázce ve své vlasti, a vyzdvihuje *nesmírnou důležitost* rozvoje českého národa nejen pro *stát, ke kterému náležíme*, nýbrž i pro *řešení [celo]evropských otázek*. Thun přesvědčuje adresáty své výzvy o tom, že ačkoli „toto snažení není všemi, kteří mu slouží, chápáno stejným způsobem, než jak jsme se zde pokusili vyložit, a tu a tam zohavuje jeho ušlechtilou tvář nepraktické zveličování, úzkoprsý partajní duch, malicherná choulostivost, pošetilé chvalořečení, přesto nenechte pykat dobrou věc za slabost lidského charakteru! Chceš-li uchránit jinochovo okolí od pošetilsti nezralého rozumu a překypujícího citu, pak k sobě přidruž to, co je v jeho snažení ušlechtilé a dobré: čím více to v něm povzbudíš, tím více se naučí sám zastydět za své poblouznění, a tím více získáš jeho důvěru a tím [také] moc k jeho vedení.“⁴⁰¹

Leo Thun si všímá, jaký vliv má emancipující se český vzor na ostatní slovanské národy: v Uhrách se budí v odporu proti tlaku nucené maďarizace Slováci, vývoj na severu císařství inspiruje i Slované jižní, čítající ve svém celku 7 milionovou masu.⁴⁰² Podle Thuna je nepochybné, že se „v těchto poměrech slovanských

⁴⁰⁰ Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám*, 22.

⁴⁰¹ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 90-91.

⁴⁰² Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 61-63. „Während sich dieses unter den Slawenstämmen in Norden des österreichischen Kaiserstaates zutrug, machten sich unter den südlichen Slawen noch auffallende Erscheinungen bemerkbar (...) In dem königliche Illyrien, und den daran gränzenden Ländern Dalmatien, Kroatien, Slawonien, dem südlichen Ungarn, Bosnien, Serbien und Montenegro, wohnt ein mächtiger Slawenstamm mehr als 7 Millionen Menschen (...).“ Tamtéž, 63.

národů připravují zásadní změny“.⁴⁰³ Thun pozoruje slovanský *opětovný nástup* do pole politického dění v kontextu eskalujících nacionálních antagonismů⁴⁰⁴ a dospívá k přesvědčení, že je třeba vážně uvažovat o důsledcích těchto událostí pro *blaho celku* i budoucnost příštích generací⁴⁰⁵: „Je zapotřebí, abychom (...) nezapomněli, jak nejistý je náš pohled do budoucnosti.“⁴⁰⁶

Jak je patrné již z Thunovy nepublikované prvotiny o problematice dvojjazyčnosti, nespatřuje Thun zásadní problematičnost ve vzestupu nacionalismu jako takovém, nýbrž především v jeho doprovodných sociálních jevech. Slované jsou tedy v Thunových očích ve své většině slabší sociální složkou společnosti, jejíž radikalizace by mohla mít dalekosáhlé důsledky. V tomto smyslu lze souhlasit s Miroslavem Novákem v tom, že největší hrozbu pro Leo Thuna představuje nebezpečí, že bez dostatečného množství příslušníků inteligence v řadách slovanských národních hnutí se tato uskupení mohou proměnit v radikální „revoluční hnutí rolnictva a vznikajícího proletariátu“.⁴⁰⁷ V polovině čtyřicátých let Leo Thun sleduje s obavami stále převládající *velkou nerovnost v rozložení* [hmotných] *statků* ve společnosti, která je mu jasným dokladem toho, „jak moc jsou vzdáleny též vzdělané státy Evropy od účelného zřízení občanské

⁴⁰³ Tamtéž, 71.

⁴⁰⁴ „Bei seinem Wiederauftreten findet es die politische Gestalt Europa's gewaltig verändert. Mächtige Staaten und Staatenbunde sind entstanden, und insgesamt mit einander in so engen Verkehr gerathen, dass ganz Europa in die Schranken tritt, ehe an einem Punkte das Schwert nur aus der Scheide gezogen werden kann.“ Tamtéž, 60.

⁴⁰⁵ „Wohl ziemt es dem Menschen, über die entferntesten Folgen seiner Handlungen nachzudenken; insbesondere bei der Entscheidung von Fragen, die das Wohl und Wehe ganzer Völker berühren, verlangt der Einfluss unserer Handlungsweise auf künftige Geschlechter, in so weit er der menschlicher Berechnung unterliegt, die Ernstem Berücksichtigung.“ Tamtéž, 53.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ Miroslav Novák, „Austroslavismus, příspěvek k jeho pojetí v době předbřeznové“, 28.

společnosti".⁴⁰⁸ Leo Thun považuje za *jeden z největších úkolů politiky* svého věku naléhavě nutné prosazení nezbytných opatření v této věci, tj. takových zákonů, které by napomohly předejít hrozbě *náhlého svržení současného řádu*. Do té doby, než budou zavedena nutná celostátní *všeobecná opatření*, považuje Leo Thun za nejlepší a nejvhodnější řešení současného stavu *osobní působení mnohých jedinců i duchu křesťanské bratrské lásky*, neboť není možno dosáhnout patřičných výsledků dříve, nežli se „lidstvo ve svém celku strane lepším a moudřejším, než je doposud“. ⁴⁰⁹

Leo Thun, jak vyplývá z mnohých již citovaných Thunových prohlášení, se jako aristokrat považoval především za elitu intelektuální. Jako příslušník této vzdělané elitní vrstvy cítil pod vlivem Bolzanových zásad morální povinnost přispět k šíření vzdělanosti celku a tak do budoucna garantovat podmínky kontinuálního mravního pokroku lidstva. V tomto pojetí pro Leo Thuna vzdělanost národa „nespočívá ani tak ve větším či menším počtu vynikajících jedinců, kteří vzešli z jednoho národa, jako spíše v tom, že mezi všemi [jeho] stavy (...) jsou rozšířeny znalosti a dovednosti všech způsobů“ do té míry, do jaké je možné dosáhnout

⁴⁰⁸ „Denn es unterliegt keinem Zweifel, daß die große Ungleichheit in der Vertheilung der Güter größtentheils die Wirkung von Gesetzen und politischen Einrichtungen ist. Dies zu ändern, ohne durch ein plötzliches Umwerfen der bestehenden Ordnung noch viel größere Übel herbeizuführen, ist eine der größten Aufgaben der Politik in unserm Zeitalter, und das Bedürfniß darnach bringt eben die sonderbaren Erscheinungen hervor, die man zumal in Frankreich und auch in England beobachtet, z. B. den Saint-Simonismus und anderes. So viel ist aber sicher, daß sich nichts in der Beziehung ausrichten läßt, ehe nicht die Menschen im Ganzen besser und weiser werden, als sie es bis jetzt sind: die Armen christlich-gebildeter, und die Reichen mehr von der Betrübniß durchdrungen, so viel reicher zu sein als die große Menge. Persönliches Wirken vieler Einzelnen im Geiste christlicher Bruderliebe zu den Armen ist also ohne Zweifel die beste, die dringend nothwendige Vorbereitung für das Gelingen allgemeiner Maßregeln, die ein großer Staatsmann zur Hebung der niedern Volksclassen auszudenken von der Vorsehung berufen sein mag oder vielmehr die von verschiedenen Personen nach und nach ausgedacht sich allmählich in den Gesetzgebungen Geltung verschaffen dürften...“. Z Thunova dopisu sestře Juže. Cit. dle: Joseph Alexander Helfert, Graf Leo Thun im kaiserlichen Justiz- und Verwaltungsdienste 1840-1845 (Wien: Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1892), 166.

⁴⁰⁹ Tamtéž.

co nejvyššího stupně vzdělání v rámci daných poměrů.⁴¹⁰ Toto vzdělání, zprostředkované celku za pomoci intelektuální výměny mezi vzdělanými a nevzdělanými vrstvami národa, spočívající na *přísně vědeckých základech*,⁴¹¹ je Thunovi prostředkem k *zušlechtění lidského charakteru* a jeho mravnímu pokroku. Podporou českého jazyka a literatury a jeho šíření do vyšších vrstev společnosti dojde podle Thunova přesvědčení k postupnému všeobecnému růstu vzdělanosti a blaženosti celého národa.⁴¹² *Klidným a pevným krokem* budou Slované směřovat stále kupředu a každý jedinec, *aby se vyznamenal*, bude usilovat jen o to, *co je pro něho skutečně užitečné* v tu chvíli, kdy touží napodobit *způsoby vyšších stavů*.⁴¹³

Leo Thun připisuje Čechům (*Böhmen*) *historickou úlohu* v navázání kontaktů mezi Slovany a ostatními národy Evropy, *obzvláště se sousedními Němci*, a ve zprostředkování západního vzdělání zaostalejším slovanským národům.⁴¹⁴ Aby se však zdárně mohli chopit tohoto vytyčeného úkolu, „musí si především osvojit

⁴¹⁰ Leo Thun, *Niederschrift für die böhmische Sprache*, cit. dle přepisu: Jiří Rak, 37-38.

⁴¹¹ „Diese Bildung muß allerdings auf streng wissenschaftlichen Grundlagen Bergen, welche sich aber ihrer Natur nach bei den meisten Ständen, wenigstens bei den unmittelbar gemeinnützigsten, nicht in den ausübenden Subjekten vorfinden können; zur Erreichung der wahren Volksbildung ist es daher notwendig, daß diejenigen, welche sich die fortgesetzten Forschungen in allen Gebieten des menschlichen Wissens und Könnens angelegen sein lassen, die Ergebnisse ihres bloß spekulierenden Fleißes, den mehr ausübenden Gelehrten mitteilen, von welchen sie wieder in stets faßlicherer Darstellung und spezieller Anwendung verbreitet werden, bis sie zu der niedrigsten Volksklasse herabgelangt sind, welche davon nützlichen Gebrauch machen kann. So muß durch das neuaufgestellte System des Metaphysikers der philosophische Theolog auf eine neue ergreifende Anwendbarkeit der unerschöpflichen Religionswahrheiten auf Tugend und Glückseligkeit geführt werden, vor sie nach und nach durch die Deutung des Predigers auf eine besondere Gelegenheit zur größeren Tugend auch des allgemeinen Landmanns beitragen kann. So leiten die Kreise des Mathematikers auf die Erfindung eines Gewindes, das nur durch Versuche in allen Zweigen mechanischer Gewerbe bis zu dem Grade von Brauchbarkeit ausgebildet werden kann, in welchem es in den Händen jedes gemeinen Hanwerkers nützlich wird.“ Tamtéž, 38.

⁴¹² Tamtéž, 38.

⁴¹³ Tamtéž, 58.

⁴¹⁴ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 68.

vymoženosti naší doby. Stejně jako jednotlivý člověk by nikdy sám nedosáhl něčeho užitečného, kdyby předtím od ostatních nezískal své dosavadní vědomosti, nýbrž musel stále znovu objevovat to, co již dávno bylo známo; tak také není možné očekávat něco od žádného národa dříve, než svolí k tomu, že se přiučí od těch, kteří ho na poli dějin kultury předstihli (...). Výsledky toho, čeho již intelektuálové [těchto] národů dosáhli, musí do sebe přijmout semínka, ze kterých skrze svěží sílu probouzejícího se národního citu, stejně jako z prvně obdělané země, vyrosté požehnaná sklizeň.⁴¹⁵ Leo Thun pro svůj vytyčený cíl hledá dle svých vlastních slov takové prostředky, „které jsou dostupné komukoli, všechny ty, kterými je možno dát na vědomí, že je česká národnost ctěna“ a které v první řadě zabrání tomu, aby nejnižší vrstvy společnosti byly uchráněny „před mylnou představou, že se od nich chce vzdělanější část jejich krajanů oddělit a přidružit se k Němcům“.⁴¹⁶ Z tohoto důvodu Thun již na počátku třicátých let vyzývá především vyšší vrstvy: „Proto mluv česky, kdo můžeš, a sice tak čistě, jak je to jen možné, proto zanechej zohyzďování českých názvů německou ortografií (...).“⁴¹⁷ Avšak v obecné rovině je podle Thuna při předávání poznatků a informací vhodné volit vždy ten jazyk, který je pro danou problematiku *nejrozumitelnější*.⁴¹⁸

Josef Jungmann ohodnotil Thunův spis nadšenými pochvalnými slovy: „Nalezl jsem v něm myšlenky nové, hluboké, pravdivé, vlastenské, mírné a nejen národu českému, ale i celé monarchii slavné, užitečné a nanejvýš potřebné i opět jiné z mého citu jakoby vyňaté, toliko sličněji, rozvedeněji, než jsem já je kdy

⁴¹⁵ Tamtéž, 67-68.

⁴¹⁶ Leo Thun, *Niederschrift für die böhmische Sprache*, cit. dle přepisu: Jiří Rak, „Politische Aspekte der Sprachenfrage in Vormärzböhmen“, 57.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Thun výslovně zdůrazňuje, že při předávání potřebných poznatků je lhostejné, za „sei es *in der* Form, in die der Gedanke zuerst gekleidet war, sei es in einer andern, die ihn an einem anderen Orte verständlicher macht.“ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 54.

v srdci choval, pronešené. Celá věc zrale promyšlena, mistrovsky vystavena, činnost osob uvedených, k[u] p[říkladu] Dobrovského dle pravdy vyobrazena. Že mou takou snahu o zachování našeho výborného jazyka ráčili jste na vyšší poněkud, než zasluhovala, stupeň postavit, to já vroucí V[aší] hr[aběcí] Milosti lásce k slovu českému připisuji, (...).“⁴¹⁹

Na tomto místě se ukazuje velmi zásadní rozpor mezi Thunovým a Jungmannovým chápáním předmětu českého jazyka. Jakkoli se snad Thunova brožura na první pohled jeví jako jedna z klasických soudobých obran české řeči, ve skutečnosti není *mistrovsky vystaveným* dílem vlastence Jungmannova typu, nýbrž spíše velmi zdařilým dílem konzervativně uvažujícího politika, jenž nahlíží na stát a společnost jako na organický celek a snaží se nalézt pozitivní řešení pro všechna zúčastněná zájmová uskupení. Ústředním pojmem všech Thunových úvah o slovanské otázce je *spravedlnost*.⁴²⁰ Thun ve své aristokratické společenské úloze spatřuje morální odpovědnost i jakousi *rytířskou povinnost*⁴²¹ zastat se práv utlačovaných slovanských národů, zcela v duchu Bolzanovy představy horoucího vlastence: „Jsou-li jeho spoluobčané uráženi, zachází-li se s lidmi jako s dobyt看em, vzplane při takovém pohledu hněvem. „To nestrpím!“ zvolá, „prokletý zlosyne! Chci být tvým žalobcem a trýzněná nevinność musí být pomstěna!“ Tak svolá a stovky lidí zburcované jeho křikem se

⁴¹⁹ Josef Jungmann Lvu Thunovi, 29. 11. 1841, cit. dle: Ladislav Kubík (ed.), *Česká korespondence se Lvem Thunem*, 112-113.

⁴²⁰ „Gerechtigkeit sei der heilige Wahlspruch der Völker, deren erster Kaiser sie zum Wahlspruche seines Reiches erhoben hat; in ihr lerne jedes Volk und jeder einzelne Unterthan dieses Reiches die Bedingung der Einheit und Macht verehren, auf welcher die Sicherheit der Existenz eines jeden gegründet ist!“, Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 89.

⁴²¹ Tuto formulaci použil Thunův bratranec hrabě Josef Matyáš ve své brožuře: Joseph Matthias Thun-Hohenstein, *Der Slawismus in Böhmen* (Prag: Wilh. Engelmann, 1845), 17.

s ním spojí a porušená spravedlnost v zemi tak bude opět obnovena.“⁴²²

Prosazení jazykové integrační ideologie nacionalismu s sebou neslo velmi závažné důsledky pro všechna společenská uskupení, jež nesplňovala kritéria pro začlenění do národního společenství a přes svůj (na jedné straně v rámci národního celku) sjednocující charakter tak působila jako mocný dezintegrační faktor, který představoval významný zdroj destabilizačních etnických rozmíšek a národnostního střetávání v rámci habsburské monarchie.⁴²³ Národ se stal společenstvím osob různorodých společenských vrstev, které však národní zájem spojoval v sobě rovné *občany*, usilující společně o blaho své vlasti. Šlechta, chápající sebe sama jako nadnárodní a exkluzivní společenskou složku, byla postavena do silného konfrontačního pole se svým dosavadním sociálním statutem i národní sebeidentifikací.⁴²⁴

Čeští konzervativní šlechtici, kteří se ve své primárně zdůrazňované dynastické loajalitě cítili úzce svázáni s příštími osudy rakouského státu a jeho legitimními institucemi, ve snaze o zachování starého řádu a společenské stability usilovali o prosazení takového alternativního integračního modelu, jenž by v rámci českých zemí zajistil *neutralizaci dezintegračních a destruktivních tendencí nacionálního diskurzu*.⁴²⁵ Na základě zdůrazňování rovnoprávnosti obou zemských kmenů předkládala česká šlechta veřejnosti model supranacionálního bohemistického diskurzu: „My všichni jsme děti jedné matky, jakkoli od rozdílných otců, my všichni jsme Češi [Böhmen] – nikoli nucené trpění [druhého], láska buď svazkem, jenž nás spojuje, (...)“.⁴²⁶ Hrabě Josef Matyáš Thun

⁴²² Bernard Bolzano, *O nejlepším státě*, 142.

⁴²³ Viz. Steffen Höhne, „Ethische Diskurse in den böhmischen Ländern“, 306-310.

⁴²⁴ Viz. Rita Krueger, *Czech, German & Noble*, 216.

⁴²⁵ Steffen Höhne, „Bohemismus Diskurs zwischen 1800 und 1848/49“, 20.

⁴²⁶ Joseph Matthias Thun-Hohenstein, *Der Slawismus in Böhmen*, 6. „Wir wollen Böhmen sein, und Böhmen bleiben – das wünschen die Čechen wie die

vyjádřil národnostní stanovisko většiny české šlechty slovy, že se necítí býti Čechem ani Němcem, *sondern nur ein Böhme*, horoucím vlastencem, jenž se v zápase dvou českých národností ze své *rytířské povinnosti* staví *na stranu slabších*.⁴²⁷ Jazykově orientovaným národním hnutím nemohlo být přirozeně programové prohlášení aristokratického bohemismu v polovině čtyřicátých let již ničím více než zašlou doktrínou a nedostačujícím vyjádřením stavovské lásky k českému národu, natož aby ho přijala za program svého stále ambicióznějšího úsilí. „Toto vyjádření by snad pohoršení způsobilo mnohému, komu přirozený běh věcí jest hlemejždím chodem. (...) Podobné vyjádření četli jsme před nedávným časem v jednom článku časopisu „*Deutsche Vierteljahrschrift*“, (...). Tam jevílo se dle slovního znění, dle kontextu co dokonalý nesmysl; hrabě Josef Matyáš Thun dodal mu v brožurce své vysokého významu.“⁴²⁸

Leo Thunem navrhovaný kulturní austroslavismus, založený na respektování a podpoře kulturní a jazykové svéráznosti slovanských národů, představoval v očích konzervativní šlechty možnost, jak udržet v mezích stále bujněji *rašící* a *neukázněný* nacionalismus a posílit tak i do budoucna vazebné pouto emancipujících se Slovanů k rakouské říši.⁴²⁹ Leo Thun, adresujíc rakouské vládě svou výzvu o vzájemné prospěšnosti rakousko-slovanské symbiózy, zdůrazňuje, že v současném proměňujícím se světě stále více spočívá „moc státu (...) v rozvoji jeho sil, především duševních sil jeho národů. (...) Také v politice se pomalu učíme řídit každý stát podle jeho vlastních poměrů. Jsou státy,

Deutschen im Lande, und Böhmen sind die Deutschen wie die Čechen.“ Tamtéž, 11.

⁴²⁷ Tamtéž, 17.

⁴²⁸ Jakub Malý, „Odpověď Čecha na spisek hraběte Josefa Matyáše Thuna „*Der Slavismus in Böhmen*“, in Tentýž, *Výbor drobných spisů I.* (Praha: I. L. Köber, 1872): 7.

⁴²⁹ Rita Krueger, *Czech, German & Noble*, 200.

jejichž existence a síla spočívá v uchování nacionální jednoty jejich obyvatelstva: pro rakouskou monarchii není třeba jiného zákona. Opětovně prohlašujeme, veřejně, že zásadou rakouské vlády je nepřekážet rozličným národům, jimž vládne, v jejich svobodném rozvoji. Věříme, že rakouská vláda je právem povolána k tomu, aby před očima Evropy realizovala tuto opravdu liberální zásadu.“⁴³⁰

Nejen Thun však upozorňoval vídeňskou vládu na to, že přínosný potenciál rakouských národů by mohl být pro monarchii dvojsečnou zbraní v případě, že bude své národy přehlížet a potlačovat jejich *duševní rozvoj*. Viktor Andrian naléhavě vyzýval k tomu, aby byla překonána izolovanost jednotlivých národů, které v procesu své konsolidace od sebe *odstrkávají všechno cizí* a rozmáhají se ve své vznětlivosti,⁴³¹ na bázi *všeobecných vazebných prostředků*, zajišťujících budoucí setrvání rakouského státu.⁴³² Andrian chladně konstatuje, že jsou dávno pryč časy, kdy Rakousko vládlo spícím národům, *velkým dětem*, které uspávalo bajkou o „*absolutním štěstí*“ a *idylické spokojenosti Rakušanů*. „Tato doba je pryč, aniž by si snad někdo přál její návrat – copak by někdo opětovně toužil po dětském věku, imbecilitě?“⁴³³

Opoziční stavové měli od počátku čtyřicátých let před očima stále intenzivnější obraz Velké francouzské revoluce a Andrian varoval rakouskou vládu před nerozumným napodobováním vzoru

⁴³⁰ Leo Thun, Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur, 81-82.

⁴³¹ Viktor von Andrian Werburg, Oesterreich und dessen Zukunft, 22.

⁴³² „Es wäre Zeit, daß die Erfahrung ihre Früchte trüge – es wäre Zeit, daß die Regierungen, durch die Geschichte belehrt, endlich einsehen lernten, daß ein kräftiger, beständig reger Gemeingeist, welcher jeden Bürger mit dem Staate verkörpert, und um die Interessen, Ansichten und Bestrebungen sämtlicher Individualitäten das Band einer gemeinschaftlichen Farbe zieht, ihr bester ihr verlässlichster Bundesgenosse sey – daß aber die Regierungsmaschine allein, ohne die thätige, kräftige Mitwirkung jedes Einzelnen aus dessen inneren Ueberzeugung, nie mehr hervorbringen wird, als ein negatives, passives Staatsleben, dessen stärkstes Bindungsmittel due vis inertiae ist, und welches daher bei dem nächsten leisen Anstoße in Stücke gehen wird und muß. Tamtéž, 12.

⁴³³ Tamtéž, 21.

předchůdce popraveného krále, Ludvíka XV., jenž svou „nepochopitelnou vládou dočista rozvolnil morální svazky své říše“. ⁴³⁴ Ve chvíli, kdy „jméno Francouz ztratilo na významu“, podle Andriana hluboce poklesla sebeúcta a sebedůvěra králových poddaných, kteří v tomto stavu nebyli schopni dosáhnout ani zahraničního uznání. ⁴³⁵ Kdyby tento *rozkladný proces* dále pokračoval, došlo by podle Andriana *nevyhnutelně k roztržtění francouzského národa na atomy*. Avšak brzy nastupivší *reakce*, vyvolaná dle Andriana nikoli primárně rozvratem finančních a hospodářských poměrů Francie ⁴³⁶, nýbrž v především *odporem a rozhořčením ponižovaného sebevědomí zneuznané francouzské národnosti* proti předcházejícímu absolutistickému úsilí o její potlačení, vyvolala ve svém konečném důsledku celoevropské pozdvižení. ⁴³⁷ S pohledem na „probouzející se“ Němce naléhá Andrian na rakouskou vládu, aby nepodcenila sílu svých národů a aktivně vyšla vstříc jejich požadavkům, ⁴³⁸ neboť zanedlouho budou

⁴³⁴ Tamtéž, 14-15.

⁴³⁵ Tamtéž.

⁴³⁶ „wäre der Körper gesund gewesen, so hätte er wohl noch ein größeres Deficit ertragen können“

⁴³⁷ Tamtéž, 14-16. „Jeder Einzelne stand auf, weil er die Schmach nicht ertragen konnte, ein werth – und kraftloses Individuum zu seyn, während er nur um sich zu blicken brauchte, um die Elemente eines geachteten und gefürchteten Ganzen zu erkennen. Und als dann die Mächte von ganz Europa aufbrachten, um die Kühnheit der Leute zu züchtigen, welche von Marseille bis Strassburg Eins seyn, Einen Willen, Einen Namen haben wollten, da versuchten sie keck die Kraft dieses neuerrungenen Namens, ihres Wiedererlangten Gemeingeistes – und siehe da! Armeen wuchsen aus der Erde, Bauernknechte und Epiciers schlugen Europas erfahrenste Feldherrn und beste Soldaten – und warum? weil sie im Vertrauen auf sich, auf ihre Nation, auf Ihr Land fochten, und wussten dass dieses in ihrem Rücken aufgestanden wäre, hätte sie die Uebermacht ihrer Feinde besiegt.“ Tamtéž.

⁴³⁸ „Nicht wage gehaltlose Reden, wie sie in dem offiziellen Zeitungen vorkommen, und von da Wohl auch die öffentliche Meinung übergehen, müssen wir befragen, Wenn wir uns über die Bedingungen der Fortdauer ansprechen sollten, welche ein Staat, ein Volk in sich trägt, sondern wir müssen ihn, seine Institutionen, seine Bestandteile, sein Grundprinzip und seine Basis, und die Geschichte seiner letzteren und letzten Peripetien erforschen, um zu einem Resultate zu gelangen. Und das haben wir mit Oesterreich gethan, wir haben ihm gewissenhaft und vorurtheils das Skalpiermesser angelegt, und haben es gesehen, aller stabilen Grundlagen entbehrend, auf keinem durchdachten,

na rakouském kolbišti proti sobě stát čtyři vzrostlá a vyzbrojená národní, navzájem sobě nepřátelská, uskupení.⁴³⁹

V této atmosféře přesvědčoval Leo Thun rakouskou vládu i samotné Slovaný o prospěšnosti jejich vzájemné symbiózy, zajišťující Rakousku stabilitu a silné mocenské postavení⁴⁴⁰ a Slovanům na druhé straně ochranu⁴⁴¹ a svobodný rozvoj jejich

Fortdauer verheissenden Regierungsprinzipie beruhend, nach Aussen in der öffentlichen Meinung Europa's und in seinem Einflusse gesunken, dagegen aber an allen seinen Grenzen fremden feindlichen Einflüssen blossgegeben – nach Innen ein Gemengsel feindlicher, und zum vollen Bewusstsein erwachter Nationalitäten, welche durch kein gemeinsames Band, durch keine Lebenskräftige Institutionen zusammengehalten werden – eine leblose Regierungsmaschine, ohne Geist, und folglich ohne Kraft. (...) Jedoch bedarf es dazu keiner palliativen, halben Massregeln, sondern energischer durchgreifender Reformen – es muss mit der Vergangenheit gebrochen werden, ein neuer Geist muss an ihre Stelle treten, von denen Heil und Rettung kommen soll.“ Tamtéž, 174-176.

⁴³⁹ Tamtéž, 22-23. „Die Sympathien der deutschen Stämme haben sich mit verdoppelter Gewalt, welche bald alles Widerstandes spotten wird, ihren Brüdern im Norden und Westen zuwendet – aber es hat sich in diesem Scheidungsprozesse auch nicht von fern etwas gezeigt, was einem Erwachen eines österreichischen Nationalgefühles, eines den ganzen Staat umfassenden Gemeinsinnes ähnlich gesehen hätte – und es konnte dieses auch nicht seyn, weil die Regierung – vielleicht zu ihrem Verderben – es unterliess, hierzu einen Anstoss, einen Stützpunkt zu geben. Sie wollte die Kräfte nicht wecken, welche sie noch schlummernd glaubte – dafür wandten sich diese von sich ab – im Staate aber ist es wie in der Religion: wer nicht für mich ist, ist wider mich. (...) Und so ist dieser Dekompositionsprozess seinen Weg gegangen, und hat sein gegenwärtiges Stadium erreicht, in welchem Abhülfe und Gegenmittel vielleicht – jedoch nur vielleicht – noch möglich sind – eine kurze Zeit noch, und es werden sich, wenn der jetzige Augenblick versäumt wird, in Oesterreich vier gewachsene, gerüstete Nationalitäten feindlich gegenüber stehen und unter sich nun mehr ein gemeinsames Band haben, das der Abneigung und des Widerstandes gegen die Regierung, im Falle diese das verweigern sollte, was eine jede von ihnen im Gefühle ihrer Kraft fordern wird – oder der immer steigenden, immer dringender Anforderungen an dieselbe, wenn sie ihren ersten gutwillig nachgeben würde. Die endliche Krisis dieses krankhaften Zustandes kann dann weder entfernt, noch zweifelhaft seyn.“ Tamtéž.

⁴⁴⁰ Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur*, 81-82.

⁴⁴¹ „Von mächtigen Nachbarstaaten umgeben, wäre keiner dieser Stämme für sich allein im Stande, seine politische Existenz zu vertheidigen; ja der Wunsch nach jener Sicherheit eines friedlichen Zustandes, die das nächste Ziel der bürgerlichen Gesellschaft ist, muss jedem besonnenen Bewohner des österreichischen Staatsgebietes das Bedürfniss nach einer Regierung fühlbar machen, die den übrigen Mächten Europa's gewachsen sei. (...) Dass Bedürfniss allseitiger Sicherheit ist also das Band, welches die verschiedenen Völker der österreichischen Monarchie untrennbar zusammenhält. So bilden sie einen Staat, der nach Aussen an Macht und Würde nur seines Gleichen finden kann, während nach Innen ein gewaltiger Strom gleich einer Pulsader ihn zu

duševních sil v rámci rakouského státu.⁴⁴² Thun apeluje přívržence germanizační politiky i samotné Němce, aby se neobávali slovanské hegemonie a nebezpečí ruského panslavismu,⁴⁴³ aby nebránili Slovanům v jejich úsilí o kulturní a intelektuální vzestup. Naopak vymezuje Němcům jejich *svatou povinnost*, spočívající v *radostném a přátelském* vykročení ku podpoře slovanských národů, jež by mohla rovněž významně napomoci k překonání historických antagonismů mezi oběma etnickými uskupeními.⁴⁴⁴ Thunův austroslavismus je však programem *výhradně kulturním*.

Oproti Andrianovi, jenž je ve svém stavovském reformním programu ochoten přiznat měšťanům i sedlákům zastoupení na dolnorakouském sněmu, byť pod taktovkou přetrvávající vůdčí role aristokracie,⁴⁴⁵ usilovali čeští stavové v rámci svého opozičního

selbstständigen materiellen Leben befähigt, und in welchem gleichwohl die Individualität keines Stämmes gefährdet, sondern vielmehr auf naturgemäße geistige Entwicklung eines jeden gesichert, durch dieses eigenthümliche Verhältniss aber dem Ganzen auch ein selbstständiges intellectuelles Leben verbürgt ist.“ Tamtéž, 85.

⁴⁴² Tamtéž, 80.

⁴⁴³ Tamtéž, 71-72. Leo Thun předesílá, zřejmě i samotným Slovanům, obraz toho, co by slovanským národům přivodilo *sjednocení pod ruským žezlem*: „Sjednocení všech Slovanů pod jednou vládou by nevyhnutelně přivodilo nebezpečí smutných kolizí, z čehož vyplývá, že pro bezpečnost existence jednotlivých slovanských národů je nevyhnutelně žádoucí jejich rozdělení pod rozličné vlády (...). Zvláště sjednocení pod ruským žezlem hlásané některými pokroky, by bylo dvaceti pěti milionům Slovanů, žijícím dosud mimo jeho dosah, neméně zhoubné jako závislost na Německu. (...) Uniformita všech částí říše je zásadou ruské vlády. A tomuto principu by měly slovanské národy, jejichž dějiny jsou staré jako dějiny jiných evropských národů, obětovat své dosavadní poměry? Měly by jej povýšit na zásadu vlády nad státem, který by se prostíral od Gdaňska až po Dubrovník a od českých lesů po špičku Kamčatky? *Jednotlivci* by to snad mohli považovat za možné, dokonce si přát, pokud by je šálila obava, že jakákoli jiná kombinace může ohrozit nacionální existenci jejich národa. Kdo však tvrdí, že slovanské národy spějí k tomuto cíli, nebo ti, kdo řídí jejich hnutí, buď nevědí nic o jejich potřebách a přáních nebo z vlastních pohnutek tvrdí něco, čemu sami nevěří.“ Tamtéž, 78-79.

⁴⁴⁴ Tamtéž, 70.

⁴⁴⁵ „Der Bauer wie der Bürger, der Bürger wie der Adel haben gegenwärtig ein Recht auf gleiche Vertretung am Landtage (...), und wir Essen es den österreichischen Ständen lebhaften Dank, daß sie, die Nothwendigkeit ihrer Reorganisation einsehend, sich an der Spitze dieser Bewegung gestellt haben.“ Cit. dle : Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 66. K předbřeznové činnosti dolnorakouských stavů a jejich odlišnému náhledu na reformu reprezentativního systému, odrážející se v odlišných poměrech českých a

programu spíše o posílení vlastních pozic a znovuzískání svých historických práv, garantovaných Ferdinandovým Obnoveným zřízením zemským.⁴⁴⁶ Dožadovali se navrácení rozhodovacích pravomocí o zemských daňových a finančních otázkách, usilovali o reálnou zákonodárnou a politickou moc *rádců trůnu* a vzhledem k existenci patrimoniální správy považovali své postuláty za vyjádření vůle nikoli pouze svého stavu, nýbrž rovněž svého poddaného lidu.⁴⁴⁷ Jen málokterí stavové byli ochotni ustoupit dále než za dílčí změnu sněmovního zastoupení, která brala v potaz nutnost rozšíření zemské reprezentace o zástupce městského stavu. Jen ti „nejradikálnější“ z nich, jmenovitě Wilhelm Wurmbrand⁴⁴⁸ a Friedrich Deym, byli ochotni uvažovat v době předbřeznové o jakémsi „celospolečenském“ zastoupení měšťanských i venkovských vrstev; většina českých stavů považovala za nejliberálnější maximum reformy zastupitelského systému nanejvýš sněmovní participaci zástupců sedmi privilegovaných královských měst, ne-li pouze reprezentaci měšťanských držitelů velkostatku.⁴⁴⁹

Postoj českého hnutí, které zatím marně vyčkávalo, že bude vyzváno k přistoupení na účasti při rozhodování o politických otázkách země,⁴⁵⁰ vyjádřil ve svém naléhavém memorandu *O proměnách ústavy zemské* z roku 1846 František Palacký, když vyzval české stavy k nutné aktivitě v nedořešených ústavních

dolnorakouských zemí, tj. především v rozdílné ekonomické síle šlechtických velkostatků: Viz. Tamtéž, 61-66.

⁴⁴⁶ Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 66-67.

⁴⁴⁷ Tamtéž, 67-69.

⁴⁴⁸ Wurmbrand prohlásil stavy „orgány národa“ a se slovy: „Die Nation scheint mir nicht vertreten.“, usiloval o prosazení participace zástupců měšťanského i selského stavu. Stavy se měly stát „přirozenými zástupci“ poddaných sedláků až do chvíle konečného zrušení poddanství. Hrabě Wurmbrandt české stavy varoval, že dosavadní zastupitelský systém, „dieser Übelstand macht das ganze Gebäude, die Verfassung zusammenstürzen, und er allein würde hinreichen, um (...) den Wunsch nach einer andern Einrichtung zu rechtfertigen.“ Viz. Tamtéž, 73-74.

⁴⁴⁹ Tamtéž, 71-72.

⁴⁵⁰ Tamtéž, 75-76.

otázkách. Palacký zdůrazňuje, že feudalismus jako výraz *uzurpace a egoismu* a do Čech zavlečený germánský element, neztotožnitelný s principy praslovanské demokratické ústavy, byl již v předchozím období nahrazen rakouským *centralismem*.⁴⁵¹ Moc habsburského centralismu počala následně nahlodávat moc *veřejného mínění* a tento vývoj v současné době dokonává i *nový mocenský faktor světových dějin, princip národnosti*.⁴⁵² Palacký přesvědčuje české stavy, „že samostatné další trvání a živý další vývoj feudálního tělesa stavovského vůči těmto novodobým mocnostem se (...) jeví naprosto nemožným, že tedy čeští páni stavové, chtějí-li vůbec dospěti k trvalé platnosti, musejí se opřít o jeden u oněch tří principů, totiž o ústřední moc státní proti veřejnému mínění, nebo o toto proti oné, nebo o zásadu národnosti, která proti oběma těmto pólům se podává jako jaksi indiferentní (...).“⁴⁵³ Čeští stavové však na tuto výzvu nezareagovali a naopak na jaře 1848 pověřili Palackého vypracováním veřejného prohlášení českých stavů, jež by se vyslovalo pro budoucí zachování právní kontinuity zemských stavů a jejich spolupůsobení při prosazování nových ústavních pořádků.⁴⁵⁴ Palackým vypracovaný a stavům k podpisu předložený dokument⁴⁵⁵ však nebyl garancí

⁴⁵¹ Tamtéž, 76.

⁴⁵² Tamtéž, 76-77.

⁴⁵³ Cit. dle: Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové 1792-1848*, 273.

⁴⁵⁴ Viz. Ralph Melville, „Der böhmische Ständelandtag im Vormärz und in der Revolution“, in *Auflösung historischer Konflikte im Donauraum. Festschrift für Ferenz Glatz zum 70. Geburtstag*, hrsg. Arnold Suppan (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011): 539.

⁴⁵⁵ „Eine verunglückte Erklärung“ z 2. dubna 1848, Viz. František Palacký, *Spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky*, ed. Bohuš Rieger (Praha: Bursík & Kohout, 1898), 15-16.

Originál otištěn v: František Palacký, *Gedenkblätter. Auswahl von Denkschriften* (Prag: F. Tempsky, 1874), 147-148.

„Da die auf den 30. März l. J. angesagte ständische Versammlung nicht abgehalten werden konnte, und das es zu Erhaltung der Ruhe und Ordnung im Lande dringend nothwendig erscheint, dass die öffentliche Meinung hinsichtlich der wahren Stimmung und Gesinnung der böhmischen Stände den wichtigsten Fragen des Augenblicks gegenüber weder im Zweifel gelassen noch weniger aber irre geleitet wurde: so haben wir, die Gefertigten, den Entschluss gefasst, in

stavovské *právní kontinuity*, nýbrž představoval postulát *revolučních důsledků*.⁴⁵⁶

Ferdinandův konstituční příslib z 15. března se stal Palackému impulsem pro sepsání *Výkladu prostonárodního* z 17. března 1848, nazvaného prostě *Co jest konstituce?*⁴⁵⁷: „Lid náš český, bohu díky! již není tak sprostý a nerozumný, aby neuměl podle výkladu tohoto pochopiti a uvážiti spravedlivě všecku důležitost veliké proměny této“.⁴⁵⁸ František Palacký byl pevně přesvědčen, že v nových konstitučních podmínkách jest nadále nemožno zachovat dosavadní stavovské zemské zřízení a ve svém

Ermangelung eines anderen legalen Organs, vorläufig in unserem eigenen Namen die freiwillige Erklärung, von aller Welt hiemit abzugehen, dass, unserer Ansicht nach,

1. die von wail. Kaiser Ferdinand II. im J. 1627 erlassene erneute Landesordnung durch das von Sr. Maj. unserm allergnädigsten Kaiser und König Ferdinand V. am 15. März l. J. in Wien kundgemachte Constitutionspatent virtuell aufgehoben worden ist, daher auch aufgehört hat, ein Staatsgrundgesetz für Böhmen zu bilden;
2. dass folglich auch alle auf jene Landesordnung sich stützenden ständischen Institutionen, Privilegien und Vorrechte von nun an als erloschen zu betrachten sind;
3. das an die Stelle der bisherigen ständischen Institutionen eine auf wahre Volksrepräsentation gegründete zeitgemässe Landesverfassung eingeführt werden muss;
4. dass wir, weit entfernt, die Bildung einer solchen Volksrepräsentation auf breiter Grundlage hindern zu wollen, dieselbe vielmehr, so viel an uns ist, auf's bereitwilligste zu fördern entschlossen sind;
5. dass eben desshalb keine wie immer geartete Fraction des Volkes für sich allein, sondern nur das gesammte auf einem Landtage durch frei gewählte Vertreter repräsentirte Volk berufen ist, den giltigen Vorschlag zu einer zeitgemässen Constitution zu entwerfen und zu berathen, und
6. dass daher vor allem die Regierung angegangen werden muss, ein auf zeitgemässe Volksrepräsentation gegründetes provisorisches Wahlgesetz so bald als möglich zu erlassen.

Wir laden alle unsere bisherigen Mitstände ein, dieser unserer offenen Erklärung durch Mitfertigung derselben beizutreten. Prag, den 2. April 1848.

⁴⁵⁶ Ralph Melville, „Der böhmische Stadelandtag“, 540.

⁴⁵⁷ Zveřejněno v Pražských novinách 19. března 1848. „Konstituce (aneb po česku: ústava zemská) jest takové právo a zřízení zemské, podle kteréhož panovník aneb mocnář jakýkoli neustanovuje zákony zemské sám toliko s ministry a úředníky svými, ale povinen jest ve všech důležitějších věcech, týkajících se všeobecného práva i pořádku v zemi, slyšeti nejprv žádost a vůli celého národu a šetřiti jí. Kratšími slovy může se říci, že kde panuje konstituce, tam moc zákonodárná spočívá v rukou netoliko panovníka i úředníkův jeho výhradně, ale v rukou panovníka i národu společně.“ Viz. František Palacký, *Spisy drobné I.*, 9.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

*Navrženém prohlášení stavů z 2. dubna 1848*⁴⁵⁹ zformuloval požadavky *době přiměřené*, opírajícím se o argument, že „obnovené zemské zřízení vydané r. 1627 někdy císařem Ferdinandem II. podstatou zrušeno jest konstitučním patentem prohlášeným ve Vídni dne 15. března t. r. od J. V. našeho nejmilostivějšího císaře a krále Ferdinanda V., že tudy také přestalo býti státním základním zákonem pro Čechy“.⁴⁶⁰ O této chvíli je tedy podle Palackého možno „všeliká stavovská zřízení, privileje a zvláštní práva na onom zřízení zemském založená, od nynějška pokládati (...) za přestálá“.⁴⁶¹ Podle Palackého je nutno vytvořit v nově nastolených konstitučních podmínkách takový *prozatimní zákon volební* a takovou *ústavu zemskou*, jež by byla *založena na skutečné reprezentaci národa*, tj. českého národa, jenž by byl *na sněmu svobodně volenými zástupci reprezentovaný* a oprávněný *učiniti platný návrh na ústavu (konstituci) době přiměřenou* a o něm se raditi.⁴⁶² „Čilým hnutím duchů, které po vyhlášení ústavy zachvátilo všechen Český národ, nemohli zůstat ani stavové tenkrát ještě privilegovaní. Mezi nimi mnoho a rozmanitě rokováno jest o tom, kterak by se postaviti a zachovati měli na dále vůči událostem denním. I mne mnozí požádali, abych jim své mínění pověděl. Domluviv se s nimi tudíž sestavil jsem pro ně následující náčrtek prohlášení a předložil jsem jej předsedovi Českého muzea, hraběti Josefu Mat. Thunovi, který dotud snaže se po popularitě zvláště byl se blýskal vulgárním liberalismem. Než jakmile jej přečetl, ihned prohlásil velmi rozhodně: „To nepodepíšu!“⁴⁶³

⁴⁵⁹ Tamtéž, 15-16.

⁴⁶⁰ Tamtéž, 16.

⁴⁶¹ Tamtéž.

⁴⁶² Tamtéž.

⁴⁶³ Tamtéž, 15.

Zemští stavové, kteří pochopitelně nemohli podepsat dokument, jenž by podkopával základy jejich vlastní existence, ve svém stále více rezignativním odporu vůči národnímu liberalismu dospěli do stavu naprosté izolace a tento povážlivý stav kompikovalo nejen stavovské nedorozumění se samotnými českými liberály, ale též politická paralyzace šlechty ze strany vídeňské vlády.⁴⁶⁴ Poslední možnost předrevolučního srozměnění stavovského a liberálního tábora, v předvečer revoluce uzavřený kompromis opírající se o rozšíření sněmovního zastoupení o zástupce městského stavu, potvrzený ve formě panovníkem stvrzeného Kabinetního listu z 8. dubna 1848, nový guberniální prezident Leo Thun striktně odmítl jako příliš radikální ústupek svého slabého předchůdce Rudolfa Stadionu ve prospěch revoluce.⁴⁶⁵ Leo Thun byl tváří v tvář revoluci 1848/49 konfrontován v první řadě se skutečností, že dřívější *zvelebovatelé jazyka českého* přetavili jeho *kulturní* austroslavismus v austroslavismus *politický*.⁴⁶⁶ Přesvědčen o politické nezralosti zradikalizovaného českého hnutí, spoléhal nový guberniální prezident především na podporu zemských stavů⁴⁶⁷, jejich rychlému seskupení v nově vzniknuvší rakouskou konzervativní „stranu“⁴⁶⁸ a na ideové působení konzervativního tiskového orgánu.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ Ralph Melville, „Der böhmische Landtag im Vormärz und in der Revolution“, 547.

⁴⁶⁵ Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 278.

⁴⁶⁶ Viz. Václav Žáček, „Recepce a odmítání austroslovanských názorů Lva Thuna vyslovených v jeho brožuře o české literatuře a její ohlas mezi slovanskými národy“, in *Slavia* 49, (1980): 63. (57-76).

⁴⁶⁷ Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 279.

⁴⁶⁸ Tamtéž, 193.

⁴⁶⁹ Tamtéž, 202. „Das wichtigste scheint mir jetzt, dass sich sobald als möglich eine entschiedene konservative Partei, gestützt auf die Aristokratie der ganzen Monarchie, wenigstens der Teile, deren Verband noch nicht in Frage gestellt ist, mit unabhängigen, d. i. auf selbstständigen Geldmitteln beruhenden Organe der Presse in allen Provinzen zusammenfinde und offen auftrete. Nur das könnte, wie mir scheint, noch die Monarchie zusammenhalten und uns davor bewahren, von dem Kampfe der Nationalitäten auseinandergerissen und zugleich ganz und gar von dem schalen modernen Konstitutionalismus in denselben Gang der Dinge

Šlechta měla být v Thunově pojetí ještě po dlouhou dobu, dokud nenastanou *jiné poměry*, vůdčí složkou rakouské společnosti v životě ekonomickém, intelektuálním i (po navrácení požadovaných práv) politickém. Pod vlivem idealistických postjosefinských etických principů je Leo Thun pevně přesvědčen o nenahraditelné *veřejně prospěšné* úloze šlechty ve společnosti, jejím nenahraditelném poslání v šíření vzdělanosti mezi obecný lid, který jednou dospěje v rámci postupného rozvážného celospolečenského pokroku k takovému stupni *duševního vyvinutí*, že bude možno připustit politickou participaci i dosud nezkušených a nedostatečně vzdělaných vrstev společnosti.

Leo Thun v roce 1839 sice předpovídá Slovanům v *intelektuálním a politickém světě velkou roli*,⁴⁷⁰ avšak cesta k naplnění této velké historické úlohy je v Thunově pojetí dlouhou cestou osobního mravního a intelektuálního rozvoje, cestou, na jejímž konci nabydou Slované na občanské vyspělosti i politické rozvážnosti. V roce 1849 kladl Leo Thun zradikalizovaným národním hnutím, usilujícím o okamžitou politickou participaci, na srdce, že „politika jest výsledek všestranného vyvinutí života občanského. Nikdo nemůže míti vplyvu trvanlivého a vydatného v politice, leč jestli ho má v životě, vynikaje ctnostmi občanskými, moudrostí nevšední, bohatstvím a. p., anebo několika těmito okolnostmi pospolu. Platí-li toto o jednotlivých věcech, platí to tím více o národech, kteří nejsou nic jiného nežli množství jednotlivých

fortgerissen zu werden, den wir in Frankreich vor Augen haben. Nur das könnte uns vielleicht noch mehr englischen Verhältnissen entgegenführen. Hört einmal die Möglichkeit einer leitenden Regierung auf, so kann nichts mehr helfen als das Gegengewicht organisierter Parteien, und namenlich die Presse ist ein erbärmliches Ding, wenn sie sich nur in den Händen einer Partei befindet, wie es auch bei uns jetzt leider ist und bei dem urplötzlichen Sprung von einem Extrem in das andere notwendig sein musste.“ Z Thunova dopisu otci, cit. dle: Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 193-194.

⁴⁷⁰ Viz. Thunův dopis Alexisi de Tocqueville z 15. 7. 1841, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková (eds.), *Lev Thun. Alexis de Tocqueville (Korespondence 1835-1856)*, 189.

lidí dohromady. Slované v Rakousku, anebo jen v Čechách budou určovati politiku tou měrou, jako vynikati budou v každém ohledu občanském".⁴⁷¹ „Když budou Slované v každém stavu, v každém povolání, v každé politické straně nejstatečnějšími – tehda pronikne v celém životě ráz slovanský, pak vtisknou Slované i také politice ráz trvalý, blažící a národní. Život pak bude míti barvu slovanskou, slovanskými vynálezy zbohatne průmysl, slovanskými výmysly věda, slovanskými ústavami společnost občanská (...). Takovým způsobem mohou přijíti k moci politické, ale jediné takovým. Každá moc dobytá způsobem jiným byla by jen na oko, a brzo by mizela.“⁴⁷² V revoluci 1848/49 nastupivší české národní elitě nespatořoval Leo Thun vhodného politického spojence zřejmě ve stejném smyslu jako když Viktor Andrian, sledujíc dění v Uhrách, prohlásil, že uherští radikálové *jsou a zůstanou politickými dětmi*.⁴⁷³

Leo Thun a revoluce 1848/49. Úvahy a strategie konzervativního šlechtice v konfrontaci s fenoménem revoluce a nastupující občanské společnosti

Thunova idealistická představa o pozvolné a umírněné emancipaci slovanských národů utrpěla tváří v tvář v revoluci vážnou ránu.⁴⁷⁴ Revoluce 1848/49 byla hraběti ztělesněním

⁴⁷¹ Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech*, 59.

⁴⁷² Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám*, 59-60

⁴⁷³ Ágnes Deák, „...der letzte Oesterreicher zu seyn?!“ – Viktor Franz Freiherr von Andrian-Werbung, „ein gemäßigt liberal-konservativer Politiker“, in *Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock* (Graz-Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 2003): 55. /43-66.)

⁴⁷⁴ „Byl to sen! Sen můj toliko o svornosti Slovanů. Probudil jsem se; sněm v Kroměříži byl rozpuštěn, Slované nadávali Němcům a Němci Slovanům, jen jedny české noviny byly na živu, a kdo jiné chtěl založiti nebo psáti, vystaven byl na pranýř jakožto zrádce věci národní, národ český zdál se jakoby zakrnl v nic více nežli v jedinkou stranu, postonáváje všemi vadami ouzkosrdečného, svárliového stranictví a vydán jsa na všechny outoky, které takovou stranu vinně i nevinně zasahují. Na vládu a na každého Slovana, který se jí blížil, uvalovalo se

nejhlubší morální pokleslosti zradikalizovaných vůdců národních hnutí: „Odvahy není skoro nikde jinde než u těch, kteří nevědí, oč se vlastně vede boj. Vůdci objevují se většinou jako bludice, a mizí, jakmile jim zahrozí nebezpečství osobní. Marně bys mezi nimi hledal mohutné charaktery starších revolucí, kteří upřímným nadšením, sami sebe obětující, vynucovali sobě úctu protivníků jako přátel. Že však možné bylo, převrátiti polovici Evropy s tak málem opravdivé síly, patrným jest důkazem, jak všeobecná vada, společná všem státům dotknutým, rozšířila nespokojenost s poměry dosavadními, udusíc tím všude samočinnou snahu vzdorovati nebezpečstvím násilného převratu.“⁴⁷⁵ Podle Thuna bylo *přirozeným* následkem poměrů doby předbřeznové, že především Slované v revoluci 1848/49 nejvíce vynikli.⁴⁷⁶ „Vševládná moc státní“, jež nezaručila slovanským národům stejná práva jako vyspělejším Němcům a nevytvořila dostatečně příhodné podmínky pro svobodný kulturní rozvoj Slovanů, přispěla podle Thuna hlavní měrou ke konečnému revolučnímu vyústění,⁴⁷⁷ ve

podezření, že jest nepřitelem národa, a nikdo, ač nechtěl-li propadnouti týž osud, nesměl se opovážiti mluvit k lidu českému jinak, nežli slovy oné strany. Zdálo se mi o šlechetné, svobodné svornosti Slovanů; v skutečnosti našel jsem bídnou, otrockou karikaturu z ní.“ Viz. Leo Thun, *Úvahy*, 93-94.

⁴⁷⁵ Tamtéž, 11.

⁴⁷⁶ „Vláda rakouská, pracujíc ke zněmčení svých zemí, ustrojila jazyku německému pole rozsáhlejší; tím ale zajisté nerozmnožila vplyv, jež jazyk tento měl vykonávati způsobem přirozeným, nýbrž ochromila spíše vnitřní sílu jeho, jíž měl pomáhati ku pravému vzdělání. (...) Avšak komu státní moc propůjčí lesk nějaký, byť i záhubný, tomu lichotí alespoň a zaslepuje ho, komu však klade okovy, toho naplní hořkostí, podlamujíc zároveň sílu jeho. Takový byl osud Slovanů v říši Rakouské. Všude byli netoliko v porovnání k národům ostatním od vlády zanedbáváni, ba větším dílem se jim odepřela i působnost za zákonitou uznaná, kterou vláda podávala jiným. Odepření svobodné činnosti, které tížilo na všech, zabránilo Slovanům, aby činili pro sebe to, co pro jiné činila vláda. Jiní národové, jmenovitě Němci, nalezali nad to za hranicemi rakouskými podporu pro svůj život národní ve svobodném vyvinování svého kmene, Slované rakouští ale viděli své soukmenovce za hranicemi rakouskými alespoň tak utištěné a vši volné síly zbavené, jako byli sami.“ Tamtéž, 27-28.

⁴⁷⁷ „Že v revoluci vyniknouti musel živel národní a v Rakousku zvláště živel slovanský, následovalo docela přirozeně z poměrů těchto; rovněž následoval z toho způsob, jakým se to stalo. Politika národnosti německé i maďarské hrozila roztrhnouti Rakousko na dvě polovice. V obojí polovici pak bývalo by veta po Sloanech. Nepřátelé Rakouska byli také nepřátelé jejich. (...) Rakousko by r.

kterém „hned první den, jak revoluce počala, posavadní zvelebovatelé jazyka českého již stáli jako strana ozbrojená k zápasu politickému se všemi výhodami stranické organizace, majíc své vůdce, svá hesla, své prostředníky na venku, své rychle rozšířené noviny, (...).“⁴⁷⁸

Leo Thun s velkými obavami pozoroval, jak nacionalistická hesla stále více pronikají do politických programů slovanských národních hnutí a jak vůdci národní „strany“ v Čechách usilují o uzurpaci politické moci a radikální eliminaci všeho původem neslovanského a nečeského. Nejen čeští Němci, ale i česká šlechta byla v revoluci 1848/49 shledána cizorodým nenárodním prvkem, postrádající prapůvod v odvěké demokratické ústavě slovanské. Leo Thun proti propagátorům antifeudalismu a demokratické rovnosti ve společnosti všemi prostředky hájil práva a pozice svého stavu, jehož zachování považoval za záruku návratu společenské stability a pořádku: „Připouštíme, že feudální šlechta není původu slovanského, připouštíme, že aristokracie nenalézá se v počátcích státních výtvorů původu čistě slovanského, kteréž nám dějepis posud ukazoval; nic méně pravda jest, že všude, kde občanské poměry dozrály k vyššímu vyvinutí, aristokratické živly z nich vyrůstají, tj. že lidé nezůstávají sobě rovní v mohovitosti, v znamenitosti a v moci, a že ti, kdo vynikají mohovitostí, znamenitostí a mocí, pracují k tomu, aby tyto výhody přešly také na jejich děti.“⁴⁷⁹ Šlechta, jež se v revoluci 1848/49 stala integrální součástí nové nastupující občanské společnosti, byla nucena

1848 jistě alespoň na nějaký čas bylo přestalo, kdy se Slované v Čechách, v Uhřích a v Chorvatsku v předešlých desetiletích byli podali zněmčení, zmaďaření, k čemuž tehda pudila vláda, ba kdyby se mu jen byli neopírali, nýbrž lhostejně se byli dívali tu na německé, tam na maďarské hnutí. Nedá se zapřít, že Slovanství r. 1848 zachovalo říši rakouskou, a že by bez něho nebylo k tomu vystačilo smýšlení monarchické, které ve všech krajinách Rakouska proniká nesmírnou většinu lidu a jmenovitě obyvatelstva venkovského.“ Tamtéž, 28.

⁴⁷⁸ Tamtéž, 30.

⁴⁷⁹ Tamtéž, 86.

akceptovat skutečnost, že její privilegovaný sociální status a z něj vyplývající společenské uznání se v nově nastolených podmínkách stalo napříště spíše z tradice přetrvávající zvyklostí nežli právně vymahatelnou záležitostí: „Jedná-li se o to, by zničena byla nadpraví, kterých šlechta užívala do roku 1848? Jsou zničena a nikdo se posud nezdvihnul, aby je chtěl obnovovati.“⁴⁸⁰

Leo Thun proslul v době předbřeznové jako horlivý obhájce slovanské rovnoprávnosti v Rakousku. Ve chvíli, kdy tato rovnoprávnost mezi rakouskými národy nastala, došlo podle Thuna ke zmatení pojmů a Slované namísto rovnoprávnosti usilovali o útlak nepřátelských Němců a radikální úsilí o likvidaci všeho germánského.⁴⁸¹ Thun ve snaze zabránit těmto tendencím zdůrazňuje, že „rovnoprávnost jest podle mínění našeho vše, co poskytnouti měla moc státní, ovšem ale nemůže býti Slovanům cílem všech snah. Cílem jejich musí býti, aby se rozmohli k té vážnosti a důležitosti v dějinách člověčenstva, které druzí národové Evropejští již dosáhli. Rovnoprávnost jest nevyhnutelnou k tomu výminkou, ale nic více než výminkou.“⁴⁸² Podle Thuna se Slovanům musí v první řadě „jednati o věc o pravou, vnitřní sílu životní, nikoliv pak o nějakou marnou podobu“.⁴⁸³ Slované se prý „nemají proč stydět, jestliže stojí posud za Němci, tím méně pak, že mají

⁴⁸⁰ Tamtéž, 87.

⁴⁸¹ „Toho dne povolila ale státní moc všechno, čeho se na ní žádati mohlo k vůli prospěchu národnímu: totiž rovnoprávnost. I odpadlo tím to, co posavade bylo příčinou opoziční strany národní. Trvání její od této doby jest choroba, na které postonávají Čechy i Rakousko, a ze které dříve nevyjdou, pokud vůbec nebude uznáno, žeť to, na čem se zakládá vyšinutí národní, jest příliš duševní, příliš svobodné, aby snést mohlo vazby ouzkosrdečného stranictví.“ Tamtéž, 30-31.

⁴⁸² Tamtéž, 31.

⁴⁸³ Tamtéž, 31-32. „Důkladné zmocnění vnitřní jest ale jediný prostředek, jenž přivést může národ k důležitosti v dějinách světa. Pokud za jinými zůstává co do vnitřní síly a vzdělanosti, potud se mu může prostředky strojenými na čas nějaký dodati podoba stejné důležitosti, nikoliv ale podstata. Bažení po podobě takové hnusí se národu tak, jako na člověku jednotlivém, a vždy mu jest na zkázu.“ Tamtéž, 32.

příčinu, aby sobě stav tento zatajovali.“⁴⁸⁴ „Pokud ale Slované, co do vnitřní síly a vzdělanosti zůstávají budou pod Němci, potud musí tito více platiti v životě jak občanském, tak politickém; toto jest tak nezvratné, jako matematická nutnost, že libra na jedné váze nevyváží cent na druhé. Není tedy většího nerozumu, jako když se proto, že Slovanům konečně udělena byla rovnoprávnost, žádá, aby bez prodlení ve všem všudy postaveni byli v rovnost faktickou.“⁴⁸⁵ Leo Thun výslovně zdůrazňuje, že nově proklamovaná rovnoprávnost platí především pro *poměry právní*.⁴⁸⁶ Zejména co se týče rovnoprávnosti jazykové, apeluje Thun na přívržence radikální čechizace veřejného prostoru, že v tomto případě je nutno postupovat uvážlivě a s rozumem uplatňovat *zásadu přiměřenosti*.⁴⁸⁷ Thun se v první řadě snaží zabránit radikálnímu

⁴⁸⁴ Tamtéž, 34. „Naopak mají věru všechny příčiny, aby se k němu zjevně a hlasitě znali; nebo dokud nenavyknou tomu, dotud jim nebude lze dosíci moci a moudrosti, která je jediné může povznést ponenáhlu na stejný stupeň, a bohda také povznese. Přednost, kterou se soupeř honosí, přestane být urážkou pro toho, kdo uznáváje ji upřímně se vynasnažuje, aby předstihlého dohonil. (...) Němci řídili osady Evropy v dobách světodějného vyvinování státu i církve; za posledních století, které vesměs byly pro Slovaný nad míru nepříznivé, rozvíli Němci síly své na všechny strany v životě občanském, i dosáhli ve všech jeho haluzích výšky takové, ku kteréž se Slované nikdy a nikdež vyšinouti ještě nemohli; utvořili literaturu, která v rozsáhlosti své jsouc nepřehledná pravou hlubokou učenosť rozplozue na každém poli vědění lidského v takové ohromné míře, že vedle toho téměř mizí, co všechny literatury slovanské v některých odvětvích prokázati mohou zdařilého, jakoukoliv cenu to samo sebou má.“ Tamtéž, 32-34.

⁴⁸⁵ Tamtéž, 34.

⁴⁸⁶ „Zásada tato nezavírá v sobě nic více nežli pravidlo, že žádnému národu, jakožto národu, nepřísluší nějaká přednost přede druhým, anebo ať díím zřetelněji, že se pro to, náleží-li někdo k jistému národu, nic mu nesmí odeprati anebo zakazovati, čeho by pohlédávati mohl jakožto práva, kdyby náležel k jinému národu. Jak důležitá jest zásada tato, poznali Slované v Rakousku z vlastní zkušenosti.“ Tamtéž, 36. „Především budiž dána každému člověku i každému národu stejná svoboda, by se o svých silách vyvínoval, kdekoli se nezvrhuje v rušení práva jiných, neboť i také tato svoboda jest právo jejich, nech ji užívají moudře nebo zpozdile.“ Tamtéž, 49.

⁴⁸⁷ „Když ale zákon stejně chrání každý jazyk, žádného nepředepisujíc, jakéž pravidlo rozhodne, kterého jazyka se má užívat? V tom se podle rozumu mysliti nedá žádné jiné pravidlo, leč pravidlo přiměřenosti. Člověk mluví, aby myšlenky své sdělil s jinými, i proto má užívat řeči, která nejlépe slouží k oučelu tomu. Každý nepodjatý člověk bude tedy, pokud může, voliti řeč tu, kterou slova jeho nejsnáze naleznou průchod k rozumu a k mysli posluchačů. Tohoť ovšem žádá vlastní jeho prospěch; jestli však mluvití povinen, tehdaž má také poslouchající

úsilí o okamžité počestění univerzitního vzdělávání a je pevně přesvědčen o tom, že „kdyby se však kvůli matnému výkladu toho, v čem rovnoprávnost záleží, naléhalo, aby se vedle každé katedry německé zarazila katedra česká, nebo aby se hledíc pouze k počtu obyvatelstva jedním rázem založila celá gymnázia a univerzitní fakulty v jazyku českém, dodá se tím sice věci národní lesku okamžikového, který oslepí oko neznalce, rok po roce ale bude rudnouti, ba na čem více záleží, pravá vzdělanost se náramně zdrží, ano posune nazpět. Přejde k tomu, že budou se muset dosazovati učitelé neschopní, pouze pro to, že jsou zběhlí v jazyku, kdežto přec každá česká katedra požaduje učitele ještě statnějšího, nežli německá, ona mu literatura k nepřirovnání méně pomoci poskytuje.“⁴⁸⁸ Podle Thuna jest „pro duševní vyšinutí Slovanů v Čechách (...) tedy nejvýš důležité, aby se mužům, kteří v jakém oboru koli něco řádného učiniti dovedou po česku, dala k tomu příležitost. Neméně však záleží Čechům samým v tom, aby si ve všech ostatních věcech zatím hleděli vědeckého svého vzdělání v přednáškách německých.“⁴⁸⁹ Leo Thun výslovně zdůrazňuje, že pro

právo žádati, aby se v tomto neužívalo jazyka jemu nesrozumitelného. Kdo ale vůbec nemá práva žádati, aby se k němu mluvilo, u toho také nemůže býti žádná řeč o právu, by jazyk směl ustanovovati. 39-40: Obchodník vyvěsí svůj štít anebo použije tištěných návěští, aby dosáhl odbytu na své zboží. Prospívá-li k jeho oučelu, aby to udělal v obojím jazyku zemském, a neudělá-li toho, je zpozdilec; neudělá-li to přes svou újmu, naschvál z pouhé nechuti k některému jazyku, zasluhuje podle našeho zdání mimo to ještě opravdivé pohanění za své nesnášenlivé strunařství, - ale rovnoprávnosti po tom nic není, neboť žádný vůbec nemá práva žádati od kupce, aby měl štít nějaký, anebo aby zboží své vychvaloval.“ Tamtéž, 39.

⁴⁸⁸ Tamtéž, 47. „Jeden příklad neschopného učitele českého připraví národu mnohem více škody a hanby, nežli by mu připravit mohlo samo opomenutí muže způsobilého. Ba nad to by takovýto převrácený žehravý výklad zásady rovnoprávnosti, který všude baží jen po stejnotě zevnitřní podoby, musel vésti v důsledcích svých k tomu, aby se zrušily německé ústavy vzdělávací, kde se pro nedostatek prostředků vedle nich nemohou zřídit české jediné kvůli tomu, aby německé nebyly samotny.“ Tamtéž, 47-48.

⁴⁸⁹ Tamtéž, 46-47. „Snažení Slovanů nemůže směřovati nikam jinam, než aby vedle vzdělanosti německé vyvinuli vzdělanost slovanskou. Nesmějí bořiti vzdělanost německou, nýbrž v míru musí žíti s Němci, a přivlastniti sobě to, co jest všelidské v plodech vzdělanosti našeho věku, a tím kojiti síly své vlastní, tak

Slovany není „nic nebezpečnější než šílený kvap, a kterým krátkozrací lidé ženou se nedočkavě po plané politické moci, této modle duchů světáckých. Nebo snaha taková musí vésti k válce, k té válce, která, byť se zdařila i sebe lépe, vždy bude zkázou slovanské národnosti. Důvěra v sebe, že postupem času dojdou pokojných vítězství, a v přítomné přípravní době moudrá mírnost, toť jest, čeho šetřiti mají. V mysli své nech zachovají povědomí vlastní síly, nedbajíce tuze stavěti ji hned na odiv. Proto za nejnebezpečnější škůdce věci národní považujeme ty, kdo z ní udělati chtějí věc politické strany.“⁴⁹⁰ Thun nepopírá, že národní „strana taková brzy dosáhnouti může znamenité moci“, avšak „jen moci takové, která prospívá toliko vůdcům strany samé a novinám jejich, moci, která každé vládě veliké požadavky klásti umí, ale sama vlády vykonávati nedovede; moci, kterou se může všeho zkaziti a zmařiti, ale nic trvalého vystavěti.“⁴⁹¹ Proti fantazírujícím radikálům Košuthova typu vyzdvihuje Leo Thun naléhavou potřebu

asi jako mládenec mnoho cizího do sebe přijímá, ale duševně je živ, předce samosobně jedná, když vstupuje co muž do života.“ Tamtéž, 71-72.

⁴⁹⁰ Tamtéž, 73. „Arciť nelze popírati, že se nejbližší cíl stran národních nezřídka vztahuje k potřebám skutečně politickým. Místo co by potřebám těm ale vyhovovali, škodí jim převelice, právě tím, že z nich dělají otázky národní. Matou je a činí je nerozřešitelnými, protože opomítajíce v suverénní své pohrdavosti všemi skutečnými poměry státními, přikládají za jediné měřítko sympatie národní, kdežto by přec zapotřebí bylo, aby se stejný ohled měl ke všem potřebám života občanského.“ Tamtéž, 23-24.

⁴⁹¹ Tamtéž, 74. „Cíl strany výhradně národní nemůže býti jiný, nežli aby podporována naučenými masami zmocnila se vševlády státní buď v Čechách toliko anebo ve veškeré říši, a pak z ní kořistila ve smyslu svém. Nepodaří-li se to, rozsely se docela marně různice a vášně, a marně nakvašeno bylo snažení národní jedem kyselosti, kterouž věčná opozice zploditi musí. Podaří-li se možná jest Slovanům krátkou dobu skvělosti, která však podobati se může jen té, již Maďarové prošli v Uhřích za posledního desetiletí, i brzy musí vzíti za své jako tato, válkou domácí a proklínanou porážkou těch, kteří se příliš záhy měli za vítěze. 74. Nejprvnější následek národní strany politické musí býti politická demoralizace strany, a s ní národu samého. To se státi musí již z té příčiny, že národní strana ve státu míchaného obyvatelstva (...) musí zůstatí stranou věčně opoziční. Vláda takového státu, ač nechce-li býti absolutní, nemůže se nikdy postaviti na stranu jednoho národu, nýbrž musí se snažiti, aby s nestrannou spravedlivostí stála nade všemi. Z té příčiny nemůže žádná strana národní přijíti k vládě, i musí tedy, chce-li býti politickou stranou, ustavičně setrvat v opozici, (...)“ Tamtéž, 95.

„hojnosti vážených charakterů politických“, kterým „vlastní přesvědčení jest světější nade všecko“.⁴⁹² Slované si podle Thuna musejí v první řadě uvědomit, že národní strana nikdy nemůže v Rakousku vládnout, neboť by se tím v podmínkách mnohonárodnostního státu narušila zásada politické rovnováhy a stability: „Jako Slované v Čechách i v Rakousku nechtějí, aby vládu vedli výhradně Němci, právě pak Němci v Rakousku a v Čechách nikdy nedopustí, aby vládli nad ním jen Slované. Žádná strana národní tedy již zvítěziti nemůže, leč aby se tím vzbudila nová válka. Podíl však ve vládě mají míti Slované v Čechách i v Rakousku, a sice pořád větší, čím více se duševně budou vyvinovati; i budou jej míti, jak mile se rozdělí podle rozličnosti náhledů politických, které v každém národu býti musí, a přidruží se k politickým stranám, které se vždy a všude, kdekolivěk pravá svoboda vládne, utvořují a drží sobě rovnováhu.“

Leo Thun s nelibostí a velkými obavami sleduje, jakého vlivu nabyl vliv Havlíčkových Národních novin na českou veřejnost.⁴⁹³ Ve snaze „veřejné mínění uchrániti zásad jednostranných nyní v čase krize, která nejbližšími svými následky bude pravidlem pro delší budoucnost,“⁴⁹⁴ koncipuje Leo Thun již na podzim 1848 své úvahy o nutnosti a důležitosti založení konzervativního klubu a jeho vlastního tiskového orgánu.⁴⁹⁵ Podobně jako Josef Jireček,

⁴⁹² Tamtéž, 81. „Co mi prospěje věděti o někom, že sebe lépe smýšlí, sebe přesnější náhledy, ba i dobrou vůli má, nemohu-li se spolehnouti, že vždy bude jednati jen podle svého přesvědčení. Naprosto nemožné jest předvídati, kam zabloudí člověk, jak mile se dal jednou pohnouti čímkoli – buď i v dobrém oumyslu – aby zastával anebo podporoval náhledy, nesrovnávající se s jeho vlastními.“

⁴⁹³ O svém vztahu k Havlíčkovi napsal Leo Thun v prosinci 1848 otci: „Hawliček (...) ist mir persönlich feind, schon deshalb, weil ich als Gubernialpräsident einen Erlaß Stadions, der anordnete, daß man die Gemeinden vermögen soll, seine Zeitung aus dem Gemeindevermögen zu abonnieren, widerrief. Das ist ganz einfach.“ Cit. dle: Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen*, 203.

⁴⁹⁴ Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech*, 48.

⁴⁹⁵ SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 118, C 119, C 121.

předestírajíc v květnu 1848 Thunovi svůj návrh vládních novin, zdůrazňuje, že „svobodné vyvinování všeho života, svoboda ve všem“ jako „podstatný základ konstitučního státu“ nemůže být chápáno jako svoboda *nezřízená*,⁴⁹⁶ chápe Leo Thun nabyté konstituční svobody jako *Freiheit aber nicht ohne Ordnung*.⁴⁹⁷ V podmínkách, kdy se ukazovalo, že „nikdo více již nemůže odpovědět na otázku *Ist Österreich deutsch* tak, jak ji zodpověděl ještě před pár lety Schusselka“⁴⁹⁸ a kdy Slované byli uznáni jako „důležitý element přestavby Rakouska, ba celé Evropy“,⁴⁹⁹ považoval Thun zejména v českém prostředí za nanejvýš nutné, aby byla v jeho vlasti dodržována zásada rovnoprávnosti bez zvyhodňování té či oné strany.⁵⁰⁰ Proti hegemonnímu působení

⁴⁹⁶ „Vláda konstituční musí být podpora a obrana pravé svobody. Síla vlády, ač má-li tohoto cíle dojíti, musí se zakládati na důvěře a na přesvědčení občanů. Proto se musí odříci vši tajivosti, kroky její nesmí být ukrývány před veřejností, vždy musí stát před očima národu tak, aby národ viděl, že důvěru důvěrou spláceti může. Příčiny, pohnutky a záměry svých kroků rovněž nesmí tajiti, aby veřejné mínění přesvědčením sobě naklonila. Míněním, s ním se nesrovnávajícím nesmí odporovati jinak, leč rozumným vážným vyvracením a důvodným osvědčením, že upřímně a na zřeteli má obecné dobré.“ Viz. Jirečkův koncept vládních novin vytvořený na žádost guberniálního prezidenta Leo Thuna z 19. 5. 1848, LA PNP, fond Josef Jireček.

⁴⁹⁷ Aufruf des Grafen Leo Thun zur Gründung eines politischen konservativen Clubs (Spätherbst 1848), SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 119.

⁴⁹⁸ Aufsatz des Grafen Leo Thun über die Nothwendigkeit der Gründung von konservativen Zeitungen Zwecks Anbahnung der Schaffung eines Centrumministeriums, 3. 12. 1848, SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 121.

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ Stejně jako v „Úvahách o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám“ Thun ovšem zdůrazňuje, že nejde o rovnoprávnost *faktickou*: „Die allseitige Durchführung des Grundsatzes der Gleichberechtigung kann bei freier Bewegung der Individuen u. Gemeinden gar nicht mehr ausbleiben, wenn die Slawen nur sich nicht selbst im Wege stehen, wenn sie nicht mit leidenschaftlicher Ungeduld erzwingen wollen, was nur das Resultat allmählicher innerer Ausbildung u. friedlicher Eroberungen auf dem Gebiete geistigen Lebens sein kann. Faktische Gleichstellung mit den Deutschen ist eine Unmöglichkeit so lange die Slawen nicht für geistige Entwicklung der Menschheit gleiche Verdienste wie die Deutsche aufzuweisen, eher nicht auch sie eine Weltliteratur geschaffen haben. Je eher sie aber diesem Ziele würden, desto mehr muß sie ihre faktische Gleichstellung in der Welt und in den von ihnen allein oder vorherrschend bewohnten Ländern ihr Übergewicht von selbst realisieren. Beschleunigen können sie den Gang der Dinge nur dadurch daß sie die Errungenschaften dieses Jahres mit jener Mäßigung benützen, wenigstens für ein Jahr eine unabhängige

Národních novin⁵⁰¹ na českém venkově prosazuje Thun myšlenku založení *dobrych českých selských novin*, tato však nemůže být zdárně uskutečněna do chvíle, kdy se *vzdělaní přátelé české literatury* nezorganizují do *spolehlivé strany*.⁵⁰² Ve snaze zabránit hrozbě *dvou revolucí*, z nichž první podle Thuna usiluje a zničení Rakouska a rozervání územní celistvosti rakouské monarchie a druhá o svržení královské moci a zničení monarchismu v celé Evropě,⁵⁰³ predestírá Leo Thun svůj návrh ustavení konzervativního *politického klubu v anglickém slova smyslu*, který by politicky sjednotil muže disponující patřičným vzděláním a *nezávislým společenským postavením*, vyznávající politické zásady současného rakouského ministeria.⁵⁰⁴ Členem Thunova

Existenz gesichert sein dafür ließen sich aber wohl die Mittel aufbringen, wenn einmal eine verlässliche Redaktion gefunden wäre!" Tamtéž.

⁵⁰¹ „Die Nár. Nov. sind eigentlich mit Konsequenz nur ein Organ nationalen Bestrebungen in seinen politischen Grundsätzen ist es nicht sowohl demokratisch als vielmehr radikal, insofern es sich um leidenschaftliche Anfeindung nicht nur aller aristokratischen Elemente des bisherigen Staatslebens, sondern auch aller Autorität der Regierung. Über diese Negation hinaus ist aber das Blatt in politischen Grundsätzen schwankend u. sehr klar in Darstellung der vaterländischen Ereignisse einseitig (...), in nationalökonomischen Fragen ohne alle Sachkenntniß, in staatsrechtlichen mit erwischen Grundsatzlosigkeit.“ Tamtéž.

⁵⁰² „Von vielen Seiten wird eine gute böhmische Bauernzeitung als das dringendste Bedürfniß angesehen. Allein die Verbreitung einer solchen kann nicht gelingen, ehe nicht unter den Gebildeten Freunden der böhmischen Literatur eine verlässliche Parthei organisiert ist u. dazu kann nur ein Blatt dienen, das sich auf gleiche Höfe wie die Nár. Nov. Stellt, deßhalb übrigens auch dem Bauer nicht ganz unzugänglich zu sein braucht.“ Tamtéž.

⁵⁰³ Gedanken des Grafen Leo Thun über die Nothwendigkeit der Schaffung eines conservativen Blattes (Spätherbst 1848), SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 118. „Wer von unseren Lesern nun solcher Gefahr entgegen, u. in der allgemeinen Verwirrung in der wir uns eben jetzt finden klar sehen will, der muss vor allem zwei Revolutionen unterscheiden, welche vor unseren Augen betrieben werden. Die eine ist dahei gerichtet, Österreich zu vernichten u. das Gebieth der österreichischen Monarchie zu zerreißen, das Ziel der anderen ist, ganz Europa die königliche Gewalt, die monarchistische Staatsverfassung zu vernichten, alle Throne umzustoßen u. die Kaiser, Könige und Fürsten zu verjagen, (...).“ Tamtéž.

⁵⁰⁴ „Die bei weitem überwiegende Mehrzahl der Männer von Bildung u. unabhängiger geselliger Stellung in Prag gehören derjenigen politischen Gesinnung an die Freiheit aber nicht ohne Ordnung aufrichtig will, u. bekennen sich zu jenen politischen Grundsätzen, die in dem Programm des jetzigen Ministeriums ihren Ausdruck gefunden haben. Unter diesen Männer sind wohl manche, die uns was immer für Ursachen mit Politik nichts zu thun haben, und

konzervativního klubu se mohl stát jen muž mravně počestný a konzervativně smýšlející, jenž současně nevyznával politická kréda konzervativcům opoziční, a rovněž nebyl členem žádného jiného klubu ve francouzském slova smyslu.⁵⁰⁵ V každém jiném ohledu uplatňuje Leo Thun zásadu *liberálnosti*, tj. členem se může stát jak Čech či Němec, tak měšťan či aristokrat.⁵⁰⁶ Leo Thun počítal s ustavením konzervativního tiskového orgánu tohoto klubu k 1. lednu 1849,⁵⁰⁷ avšak po Thunově neúspěšném pokusu o ustavení vládního tisku za revoluce 1848,⁵⁰⁸ vyšel další Thunem vedený deník teprve k 9. 7. 1850.⁵⁰⁹ Stejně jako předchozí Tomkem redigovaný *Pokrok*, odpovídal *Vídenský Denník* graficky podobě Havlíčkových Národních novin.⁵¹⁰ Leo Thun, jenž si již jako rakouský ministr kultu a vyučování ku pomoci přizval Václava

sich vor dem öffentlichen Leben möglichst ferne halten wollen; viele aber fühlen, dass in einem freien Staate wahre Vaterlandsliebe nicht gestattet, sind deshalb bereit, das was die als die gute Sache erkennen, nach ihren Kräften zu fördern u. zu vertheidigen, u. fühlen das Bedürfniss wegen politischen Verkehr mit Gleichgesinnten. " Viz. Aufruf des Grafen Leo Thun zur Gründung eines politischen conservativen Clubs (Spätherbst 1848), SOA Litoměřice, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein, pozůstalost Leo Thun A3 XXI C 119.

⁵⁰⁵ „1. Bedingung der Aufnahme ist: Ehrenhaftigkeit des Charakters u. obige politische Gesinnung u. Farbe. 2. Wer noch einer Aufnahme gegen Grundcharakter des Vereines verdrießt, d(er): a, einer Thesen entgegenstehenden politischen Parthei Vorschub leistet, b, in einer der Beziehungen in denen der Clubb neutral ist, sich gegen andere Personen durch Wort oder That als Parteimann benimmt, c, oder sich einem Clubb in französischem Sinne des Wortes (z. B. Deutsche Verein, Slovanská Lípa) anschließt.“ Tamtéž.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

⁵⁰⁷ „Um politische Regsamkeit zu erweisen, veranstalten die Mitglieder sogleich eine Subskripzion zu dem nöthigen Fond für eine deutsche u. eine böhmische Zeitung. – Dieser Fond werde von einer eigenen Comitee verwaltet, welcher auf die Überwachung der Richtung der Blätter u. der Art obliegt, daß sie die Redaktur anstellen und entfernen können können, welche aber so lange sie angestellt sind, die Redaktion selbstständig leiten. – Die Blätter haben mit 1. Januar 1849 zu erscheinen.“ Do té doby Thun počítal s využitím Prager Zeitung, které vedl Leopold Hasner.

⁵⁰⁸ Viz. Oskar Butter, „Rozbor čtyř zachovaných čísel Tomkova „Pokroku“, in *Duch novin* 3, č. 7-8 (25. Července 1930): 181-201.

⁵⁰⁹ Viz. Miloš Řezník, „V. V. Tomek v české politice (1848-1863)“ (diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze: Fakulta filozofická, 1994), 70.

⁵¹⁰ Tamtéž.

Vladivoje Tomka, Josefa Jirečka, Jana Křititele Votka,⁵¹¹ Josepha Alexandra Helferta a Bachova tajemníka Antona Becka⁵¹², usiloval po ustavení tzv. vládní strany o vytvoření vlivného konzervativního uskupení v Čechách,⁵¹³ jež by jako nová „strana“ podpořila politickou linii artikulovanou na stránkách Vídenského denníku, tj. obhajobu slovanských zájmů v Rakousku,⁵¹⁴ program rozvoje české vzdělanosti,⁵¹⁵ postupné prosazení jazykové rovnoprávnosti⁵¹⁶ a v oblasti náboženských otázek potírání z revoluce zděděného⁵¹⁷ radikálního českého antikatolicismu a antiklerikalismu.⁵¹⁸ *Vídenický deník* však z hlediska čtenářské popularity nemohl být Havlíčkovu ostrovtipu rovným konkurentem a po několikaměsíční fázi postupného zkomírání k 17. lednu 1852 zanikl docela.⁵¹⁹ Výraznějšího úspěchu na poli předchozích marných pokusů o

⁵¹¹ Votek působil v té době též jako vychovatel u hraběte Wurmbranda. Viz. Tamtéž, 69.

⁵¹² Tamtéž, 69-70.

⁵¹³ Tamtéž, 68.

⁵¹⁴ Viz. Miloš Řezník, 69.

⁵¹⁵ Tento program nastínil Thunovi Jireček již v květnu 1848: „Dále musí v zemi, kde politické vzdělání posud slabé jest, k tomu věrně napomáhati, aby lid obecný přišel k pravému náhledu v život konstituční, pak nabyté svobody má užívat, a její nemá zneužívat. Tak dobude vláda zákonům, k jejichž vykonávání podle své v první ovšem zaujaté úlohy ustanovena jest, jistého průchodu, a by odmluvené vážnosti, kterážto jediná může učiniti vládu silnou, národ mocný a svobodu nezvratnou. Cesta, na které toho na mnoze dosáhnouti může, jsou veřejné listy v jejím smyslu vedené – vládní noviny.(...)Vládní noviny mají tedy trojí úkol: klesit oumyslům vlády průchod k obecnstvu, dokud vláda ještě ke skutkům nepřistoupila; objasňovat a hájit skutky její, když jich učinila, důvody vedenými podle rozumu a věci samé, nikdy pak podle vášní. Třetí úkol jejich, právě u nás mnoho vážící, jest učiti lid a vésti jej k pravé zákonité svobodě a pomáhat k přirozenému rozvíjení konstitučního života.“ Viz. Jirečkův koncept vládních novin pro hraběte Thuna z 19. 5. 1848, LA PNP, fond Josef Jireček.

⁵¹⁶ Miloš Řezník, 70. Z české strany však Thunovy pokusy o postupné prosazení rovnoprávnosti českého jazyka ve školství nebyly shledány jako dostatečné. Zejména Palacký „nevěřil v opravdovost jazykových snah Thunových“. Viz. Tentýž, 84.

⁵¹⁷ Viz. Josef Václav Lukášek, Česká evangelická církev v době revoluční r. 1848 (Praha: Českobratrské družstvo, 1937). Sám Leo Thun považoval český antiklerikalismus, tj. to, že především „vzdělané třídy lidu odpadly – alespoň z velké části – od upřímného živého křesťanství“ za jeden z projevů „nemoci společné všem zemím, do kterýchž si revoluce udělala průchod r. 1848“. Viz. Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám*, 12.

⁵¹⁸ Viz. Miloš Řezník, 73.

⁵¹⁹ Tamtéž, 76.

ustavení vlivnějšího konzervativního tisku se Thunovi dostalo až roku 1860 ve formě listu *Vaterland*,⁵²⁰ v jehož provolání rakouští konzervativci proklamovali své pevné odhodlání nadále podstoupovat ve jménu svých politických principů stále tužší boj o zachování starého řádu: „*Dem Geist von 1789 gelte unser Kampf! Wir wollen in allem auf dem Boden der erhaltenen konservativen Prinzipien stehen, wir wollen kämpfen und streiten für die Mächte des Beharrens, in der materiellen und geistigen Weltordnung, für ihre Existenz, ihr Recht, ihre Interesse, weil auf sie die feindlichen Angriffe zumeist gerichtet sind.*“⁵²¹

Srbsko-turecká válka roku 1876 přiměla Thuna k publikování poslední tištěné brožury věnované slovanské otázce a obraně Slovanů před maďarským a německým osočováním z panslavismu.⁵²² Ačkoli od Thunovy první vydané brožury uplynulo 35 let a revoluce 1848/49 proměnila evropskou pevninu v kolbiště vzájemně mezi sebou zápasících národností,⁵²³ dějinný úkol

⁵²⁰ Viz. Antonín Okáč, *Rakouský problém a list Vaterland* (Brno: Musejní spolek, 1970).

⁵²¹ Cit. dle: Johann Christoph Allmayer-Beck, *Der Konservatismus in Österreich* (München: Isar Verlag, 1959), 51.

⁵²² Leo Thun, *Oesterreich, Panslavismus und die Südslaven* (Wien: F. Eipeldauer und Comp, nedatováno).

„Nicht von slavischen, sondern von deutscher Seite ist das Schreckbild des Panslavismus aufgestellt und heraufbeschworen worden. (...) Die wüthendsten Dennuncianten unter unseren deutschen und magyarischen Landsleuten und Reichsgenossen sind Diejenigen, die selbst den Slaven gegenüber das schlechteste Gewissen haben, und sie wissen es sehr wohl, daß das Schreckbild, mit dem sie operieren und agitiren, bisher nur ein Phantom ist, jeder realen Existenzbedingungen entbehrend. (...) Keines der lebensfähigen slavischen Elemente will, noch kann sic hmit den übrigen zu einer Nation verschmelzen, weder sprachlich noch politisch. Wer die slavische Zustände kennt und bei gesunden Verstande ist, weiß es.“ Tamtéž, 2-3.

⁵²³ „Die neuste Form der Zertrümmerung des europäischen Völkerrechtes ist der Nationalitätenschwindel, die Racenpolitik, welche für die Staatenbildung ethnographische Verhältnisse als sei unbedingt und allein berechtigte Grundlage gelten lassen will. (...) Von ihr geblendet, arbeitet bereits – leider noch immer zu wenigen verständlich! – der chauvinistische Magyarismus einerseits und die Deutschthümelei andererseits, tyrannisch nach unten und separatistisch nach oben, an dem Zerfalle der Reiches, während der Panslavismus noch in dem Stadium körperloser Idee sich als offenkundige Negation Oesterreich darstellt.“ Tamtéž, 11-12.

Rakouska pro Thuna zůstal stejný.⁵²⁴ Evropský význam Rakouska a jeho další setrvání spočívá dle Thuna nadále v první řadě v zajištění míru a rovných práv jednotlivých národů.⁵²⁵ „Jakmile Rakousko – tím míníme vládu a obyvatelstvo celé říše, jakkoli nejde o nic více než o jejich katolickou povinnost – uplatní upřímně a směle tento princip ve své vnitřní politice, nemusí se dále již více obávat nebezpečí rusko-panslavistických vlivů.“⁵²⁶ „Nic dalšího není potřeba, než aby [Rakousko] pečovalo o své vnitřní posílení.“⁵²⁷ Na tomto základě se podle Thuna musí zákonitě „roztříštit revoluční nacionální švindl, stejně jako na něm byly překonány dřívější revoluční snahy a ještě další s Boží pomocí budou zlomeny.“⁵²⁸ Rakousko však nesmí potírat radikální nacionalismus *pouhou negací*, nýbrž má ho překonat spíše „opatrováním zdravého zárodku, doposud potlačovaného bujně rostoucím pomýlením“.⁵²⁹ Tento *zdravý zárodek* spočívá dle Thuna v politickém zrovnoprávnění rozličných národů rakouského státu a respektování jejich rozličných nároků a požadavků zcela v duchu křesťanského přikázání *Co nechceš, aby bylo činěno Tobě, nečiň jiným*.⁵³⁰

⁵²⁴ „Oesterreich ist ein Reich eigenthümlicher Art, anders als alle anderen in Europa. Eigenthümlich ist seine thatsächliche Beschaffenheit, seine polyglotte Bevölkerung und seine Zusammensetzung als eigenberechtigten Königreichen und Ländern. Eigenthümlich deren geschichtliche allmälige Gestalt, zu einem Gesamtreiche, nicht auf Eroberung, sondern auf friedlichen Rechtstiteln beruhend und aus dem Bedürfnisse gegenseitigen Schutzes hervorgewachsen. Eigenthümlich die europäische Bedeutung dieses Reiches, sein Bestand ist einer der mächtigsten Stützpunkte des Völkerfriedens und Völkerrechtes.“ Tamtéž, 10-11.

⁵²⁵ Tamtéž, 10-11.

⁵²⁶ Tamtéž, 12.

⁵²⁷ Tamtéž, 12.

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ Tamtéž.

⁵³⁰ Tamtéž.

Závěr

Revoluce 1848/49 se stala v životech kontinentální šlechty zásadním *novým předělem*.⁵³¹ „Jak moc bych si přál Vás znovu vidět a hovořit s Vámi po všech těch zkoušenostech posledních let!“⁵³² Ačkoli snad mnozí aristokraté po dramatickém revolučním zážitku zaveleli ke konečnému *ústupu do lesů*,⁵³³ nemálo bylo také těch, kteří se neváhali chopit nových příležitostí.⁵³⁴ Bertrand M. Buchmann považuje pro období neoabsolutismu Leo Thuna za *nejlepší příklad striktně konzervativního šlechtice*, který neváhal k prosazení svých záměrů využít jakýchkoli nově se naskytnuvších prostředků a možností, *jakkoli pocházely z revoluce 1848*.⁵³⁵ „Co se týče Vašich rozporuplných názorů [v otázkách] štěstí či neštěstí, navrhoval bych střední cestu. Věřím, že smutné dojmy přivádí [člověka] blíže k osobnímu sebezdokonalování než ty radostné, [tedy] za předpokladu, že člověk může být smutný i bez toho, aniž by se skutečně cítil nešťastný“.⁵³⁶

Leo Thun, stejně jako ostatní aristokratičtí konzervativci, byl v revoluci 1848/49 nucen akceptovat skutečnost, že politika se stává doménou příslušníků jednotlivých národních hnutí,

⁵³¹ Viz. Volker Press, „Der Adel im 19. Jahrhundert“, 14.

⁵³² Z Thunova dopisu Alexisi de Tocqueville, 18. 5. 1850, cit. dle: Hana Fořtová a Doubravka Olšáková, „Okouzlen myšlením. Korespondence Lva Thuna s Alexisem de Tocqueville“, in *Dějiny a současnost* 33, č. 1 (2011): 27.

⁵³³ Viz. Christoph Thienen-Adlerflycht, „Feudale Konservative als Vorkämpfer einer postfeudalen civil society“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 19.

⁵³⁴ Viz. Arno J. Mayer, *Adelsmacht und Bürgertum. Die Krise der europäischen Gesellschaften 1848-1914* (München: Verlag C. H. Beck, 1984).

⁵³⁵ Viz. Bertrand Michael Buchmann, „Das Dilemma des Konservatismus in der beginnenden Moderne. Die Zeit des Neoabsolutismus“, in *Konservatismus in Österreich. Stömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfang bis heute*, hg. Robert Rill und Ulrich E. Zellenberg (Graz – Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 1999): 99.

⁵³⁶ Z Thunova dopisu sestře Juže, cit. dle: Joseph Alexander Helfert, *Graf Leo Thun im kaiserlichen Justiz – und Verwaltungsdienste 1840-1845* (Wien: Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1892), 166.

prosazujících primárně individuální zájmy svého národního uskupení. Revoluce 1848/49 se stala mezníkem v *definování pozic politického konzervatismu*⁵³⁷ a jeho programu usilujícího o opětovné pevné ukotvení *nebezpečně se naklánějící lodi*,⁵³⁸ jejíž každé vážnější vychýlení z plánového kurzu mohlo ohrozit samotný základ aristokratické životní existence spočívající v zachování historické kontinuity starého řádu, tj. organického uspořádání společnosti garantovaného a posvěceného Boží vůlí, proti jakýmkoli protichůdným destabilizačním tendencím radikálního liberalismu, nacionalismu či kosmopolitismu.⁵³⁹

“Svaté a neporušitelné jsou mi práva i svobody, které Jeho Milost národům rakouským byla propůjčila; svaté a neporušitelné však take práva i svoboda každého jednotlivce, kterouž před velikým outokem chrániti vláda přede vším povinna jest, svatý a neporušitelný zákonní pořádek, na němž tato ochrana, jakož i možnost spasitelného vyvinutí zřízení konstitučního obzvláště spočívá. Pevně jsem odhodlán, je chrániti, jsa přesvědčen, že právě toho nesčíslná většina krajanů mých ode mne očekává I žádá. Ano všem – všem, kdož naděje své kladou v ústavu a v konstituční zákonodárství, ručím za ochranu vlády; jich volám k srdatosti, činnosti, aby ze zmatků těchto časů vlast naše v síle omládlé znova spořádaná povstala, a mocnost říše Rakouské, aby znovu založena byla na svobodném vyvinutí národů svých”.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Viz. Jiří Georgiev, Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české šlechty po roce 1848, 76.

⁵³⁸ Tamtéž, 50.

⁵³⁹ Tamtéž.

⁵⁴⁰ Thunovo svolání „Mým krajanům“ z 20. 7. 1848, cit. dle: Jan M. Černý, *Boj za právo I.*, 509.

Použité prameny a literatura

Nevydané prameny

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pob. Děčín, RA Thun-Hohenstein

- pozůstalost Leo Thun A3 XXI
- pozůstalost Caroline Thun A3 XXII

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (LA PNP)

- fond Josef Jireček

Vydané prameny

Bernard Bolzano, *O nejlepším státě. Myšlenky přítele lidstva o nejúčelnějším uspořádání občanské společnosti* (Praha: Mladá fronta, 1981).

Bernard Bolzano, *O pokroku a dobročinnosti* (Praha: Vyšehrad, 1951).

Ferdinand Čenský (ed.), *Z dob našeho probuzení. Sbírka přátelských dopisů* (Praha: Fr. A. Urbánek, 1875).

Jan M. Černý (ed.), *Boj za právo I. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848 s výklady historickými* (Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007).

Jiří Korejčík (ed.), *Karel Havlíček Borovský. Dílo I.* (Praha: Československý spisovatel, 1986).

Ladislav Kubík (ed.), *Česká korespondence se Lvem Thunem* (Praha: Horizont, 1970).

Hana Fořtová a Doubravka Olšáková, Lev Thun. Alexis de Tocqueville. Korespondence 1835-1856 (Praha: Oikomenh, 2011).

František Palacký, Gedenklblätter. Auswahl von Denkschriften (Prag: F. Tempsky, 1874).

František Palacký, Spisy drobné I. Spisy a řeči z oboru politiky, ed. Bohuš Rieger (Praha: Bursík & Kohout, 1898).

Dobový tisk a politické brožury

Die Grenzboten

Viktor von Andrian-Werburg, *Oesterreich im Jahre 1843* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1843).

Viktor von Andrian Werburg, *Oesterreich und dessen Zukunft* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1843).

Joseph Matthias Thun-Hohenstein, *Der Slawismus in Böhmen* (Prag: Wilh. Engelmann, 1845).

Leo Thun, Oesterreich, *Panslavismus und die Südslaven* (Wien: F. Eipeldauer und Comp, nedatováno).

Leo Thun, *Die Stellung der Slowaken in Ungarn* (Prag: Calve, 1843).

Leo Thun, *Über den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung* (Prag: Kronenberger und Řiwnač, 1842).

Leo Thun, *Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám* (Praha: J. B. Kalwowsky, 1849).

Literatura

Johann Christoph Allmayer Beck, *Der Konservatismus in Österreich* (München: Isar Verlag, 1959).

Johann Christoph Allmayer Beck, „Die Träger der staatlichen Macht: Adel, Armee und Bürokratie“, in *Militär, Geschichte und politische Bildung. Aus Anlaß des 85. Geburtstages des Autors*, hrsg. Peter Broucek und Erwin A. Schmidl (Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2003): 31-66.

Daniel Bell, *Kulturní rozpory kapitalismu* (Praha: Slon, 1999).

Zdeněk Bezečný, „Sňatky české šlechty v druhé polovině 19. století“, in *Sex a tabu v české kultuře 19. století*, ed. Václav Petrbok (Praha: Academia, 1999): 88-93.

Rudolf Braun, „Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben: Adel im 19. Jahrhundert“, in *Europäischer Adel 1750-1950*, hg. Hans-Ulrich Wehler (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990): 87-95.

Hugh Brogan, *Alexis de Tocqueville. Prorok demokracie ve věku revoluce* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011).

Otto Brunner, *Adeliges Landleben und europäischer Geist. Leben und Werk Wolf Helmhards von Hohberg 1612-1688* (Salzburg: Otto Müller Verlag, 1949).

Bertrand Michael Buchmann, „Das Dilemma des Konservatismus in der beginnenden Moderne. Die Zeit des Neoabsolutismus“, in *Konservatismus in Österreich. Stömungen, Ideen, Personen und Vereinigungen von den Anfang bis heute*, hg. Robert Rill und Ulrich E. Zellenberg (Graz – Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 1999): 89-108.

Dietrich Busse, *Historische Semantik. Analyse eines Programs* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1987).

Oskar Butter, „Rozbor čtyř zachovaných čísel Tomkova „Pokroku“, in *Duch novin* 3, č. 7-8 (25. Července 1930): 181-201.

Ágnes Deák, „...der letzte Oesterreicher zu seyn?!“ – Viktor Franz Freiherr von Andrian-Werbung, „ein gemäßigt liberal-konservativer Politiker“, in *Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock* (Graz-Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 2003): 43-66.

Gerhard Dilcher, „Der alteuropäische Adel – ein verfassungsgeschichtlicher Typus?“, in *Europäischer Adel 1750-1950*, hg. Hans-Ulrich Wehler (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990), 57-86.

Hana Fořtová a Doubravka Olšáková, „Okouzlen myšlením. Korespondence Lva Thuna s Alexisem de Tocqueville“, in *Dějiny a současnost* 33, č. 1 (2011): 24-27.

Francois Furet , *Promýšlet Francouzskou revoluci* (Brno: Atlantis, 1994).

Jiří Georgiev, *Až do těch hrdel a statků? Konzervativní myšlení a otázka samosprávy v politických strategiích české státoprávní šlechty po roce 1848* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011).

Erving Goffman, *Všichni hrajeme divadlo. Sebereprezentace v každodenním životě* (Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1999).

Jan Heidler, *Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových* (Praha: Matice česká, 1920).

Gunter Heinickel, „Adelsidentität nach der Ständegesellschaft: Der preußische Adel in adelspolitischen Bildern und Vorschlägen um 1840“, in *Adel und Bürgertum in Deutschland I. Entwicklungslinien und Wendepunkte im 19. Jahrhundert*, hg. Hans Reif (Berlin: Akademie Verlag, 2000): 51-82.

Joseph Alexander Helfert, *Graf Leo Thun im kaiserlichen Justiz – und Verwaltungsdienste 1840-1845* (Wien: Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1892).

Joseph Alexander Helfert, *Graf Leo Thun k. k. Gubernial-Präsident in Böhmen I.-IV.* (Wien: Rudolf Brzezowsky & Söhne, 1894-1897).

Milan Hlavačka, „Böhmen und die Habsburgermonarchie im Revolutionsjahr 1848/49“, in *1848. Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen*, hrsg. Heiner Timmermann (Berlin: Duncker & Humboldt, 1999): 199-208.

Milan Hlavačka, „Příklad česko-německého diskurzu z předbřeznových Čech“, in *Jeden jazyk naše heslo bud' II. Vojtěch Nejedlý*, ed. Jaroslav Vyčichlo a Viktor Viktora (Radnice: Spolek divadelních ochotníků v Radnicích, 2002): 31-37.

Milan Hlavačka, *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862-1913* (Praha: Libri, 2006).

Steffen Höhne, „Der Bohemismus-Diskurs zwischen 1800 und 1849“, in *Brücken* 8 (2000): 17-45.

Steffen Höhne, „Ethnische Diskurse in den böhmischen Ländern“, in *Bohemia* 40, č. 2 (1999): 306-330.

Steffen Höhne, „Öffentlichkeit und nationaler Diskurs. Sprache und Kultur als Signifikanten nationaler Desintegration“, in *Prozesse kultureller Integration und Desintegration. Deutsche, Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 1-30.

Miroslav Hroch, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2009).

Roger Chartier, *Die unvollendete Vergangenheit. Geschichte und die Macht der Weltauslegung* (Berlin: Wagenbach, 1989).

Karel Kazbunda, *České hnutí roku 1848* (Praha: Historický klub, 1929).

Franz Klutschak, *Böhmische Adelssitze als Centralpunkte volkswirtschaftlicher und humanitärer Bestrebungen. Erstes Heft: Schloss Tetschen* (Prag: Hofbuchdruckerei Gottlieb Haase Söhne, 1855).

Hans-Christof Kraus, „Carl Ernst Jarcke und der katholische Konservatismus im Vormärz“, in *Historisches Jahrbuch* 110, hrsg. Laetitia Boehm et al. (Freiburg - München: Verlag Karl Alber, 1990): 409-445.

Tomáš Krejčík, „Neue“ Adel in Böhmen, Mähren und Schlesien im 19. Jahrhundert“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 49-58.

Rita Krueger, *Czech, German & Noble. Status & National identity in Habsburg Bohemia* (New York: Oxford University Press, 2009).

Jan Křen, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780-1918* (Praha: Academia, 1990).

Achim Landwehr, *Historische Diskursanalyse* (Frankfurt am Main - New York: Campus Verlag, 2009).

Jitka Lněničková, *České země v době předbřeznové 1792-1848* (Praha: Libri, 1999).

Walter Loos, „Graf Leo Thun u. Hohenstein in seiner Stellung zur Nationalitätenfrage“ (dizertační práce, Prag: Deutsche Universität, 1945).

Dominic Lieven, *Abschied von Macht und Würden. Der europäische Adel 1815-1914* (Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1995).

Josef Václav Lukášek, *Česká evangelická církev v době revoluční r. 1848* (Praha: Českobratrské družstvo, 1937).

Václav Maidl, „Landespatriotismus, Nationalitätenwechsler und sprachlich-nationale Divergenz“, in *Prozesse kultureller Integration und Desintegration. Deutsche. Tschechen, Böhmen im 19. Jahrhundert*, hrsg. Steffen Höhne und Andreas Ohme (München: R. Oldenbourg Verlag, 2005): 31-50.

Jakub Malý, „Odpověď Čecha na spisek hraběte Josefa Matyáše Thuna „Der Slavismus in Böhmen“, in Tentýž, *Výbor drobných spisů I.* (Praha: I. L. Köber, 1872): 3-17.

Jiří Matějček, „Der Adel in den böhmischen Ländern im 19. Jahrhundert. Bemerkungen und Fragen eines Sozialhistorikers“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003), 1-7.

Arno J. Mayer, *Adelsmacht und Bürgertum. Die Krise der europäischen Gesellschaft 1848-1914* (München: Verlag C. H. Beck, 1984).

Ralph Melville, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts* (Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1998).

Viz. Ralph Melville, „Der böhmische Adel in der Prager Revolution von 1848“, in *1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa*, hrsg. Rudolf Jaworski und Robert Luft (München: R. Oldenbourg Verlag, 1996): 207-220.

Ralph Melville, „Der böhmische Ständelandtag im Vormärz und in der Revolution“, in *Auflösung historischer Konflikte in Donauraum. Festschrift für Ferenc Glatz zum 70. Geburtstag* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011): 539-552.

Eduard Mikušek, „Aristokratická matka a revoluce. Anna Berta z Lobkovic v dopisech dceři Zdeňce“, in *Moderní dějiny 14* (2006): 231-242.

Milan Myška, „Der Adel der böhmischen Länder. Seine wirtschaftliche Basis und ihre Entwicklung“, in *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780-1860*, hrsg. Armgard von Reden-Dohna und Ralph Melville (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988): 169-189.

Robert Nisbet, *Konservatismus. Sen a realita* (Praha: Občanský institut, 1993).

Miroslav Novák, „Austroslavismus, příspěvek k jeho pojetí v době předbřeznové“, in *Sborník archivních prací 6* (1956): 26-48.

Jan Novotný, *O bratrské družbě Čechů Slováků za národního obrození. Kapitoly z dějin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v národním hnutí do roku 1848* (Praha: SNPL, 1959).

Antonín Okáč, *Český sněm a vláda před březnem 1848. Kapitoly o jejich ústavních sporech* (Praha: Zemský národní výbor, 1947).

Antonín Okáč, *Rakouský problém a list Vaterland* (Brno: Musejní spolek, 1970).

Josef Polišínský, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848* (Praha: Nakladatelství Svoboda, 1975).

Volker Press, „Adel im 19. Jahrhundert. Die Führungsschichten Alteuropas im bürgerlich-bürokratischen Zeitalter“, in *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780-1860*, hrsg. Armgard von Reden-Dohna und Ralph Melville (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988): 1-19.

Jiří Rak, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy* (Jinočany: H&H, 1994).

Jiří Rak, „Graf Leo Thun in den Ansichten der tschechischen patriotischen Gesellschaft der ersten Hälfte des 19. Jahrhundert“ in *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*, hg. Tatjana Tönsmeier und Luboš Velek (München: Martin Meidenbauer, 2011): 103-116.

Jiří Rak, „Názory Lva Thuna na řešení problému české dvojjazyčnosti, in *Slavogermanica II. Čechy a Sasko v proměnách dějin*, ed. Kristina Kaiserová (Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1993): 146-149.

Jiří Rak, „Politische Aspekte der Sprachenfrage in Vormärzböhmen. (Am Beispiel Leo Graf v. Thun), in *Germanoslavica 1* (6), č. 1-2 (1994): 23-36 + příloha 37-59.

Jan Randák, Kult mrtvých. *Smrt a umírání v revoluci 1848* (Praha: Argo, 2007).

Wilhelm Heinrich Riehl, *Die bürgerliche Gesellschaft*, 8. Aufl. (Stuttgart – Berlin: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1930),

František Roubík, *Český rok 1848* (Praha: Ladislav Kunčír, 1948).

Miloš Řezník, *Formování moderního národa. Evropské „dlouhé“ 19. století* (Praha: Triton, 2003).

Miloš Řezník, „Überlebenskonzepte des Adels in der Zeit der Modernisierung. Kriterien eines böhmisch-galizischen Vergleichs“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 31-49.

Miloš Řezník, „V. V. Tomek v české politice (1848-1863)“ (diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze: Fakulta filozofická, 1994).

Elke Schlenkrich, „Paternalismus aus Kalkül? Adlige Fürsorgepraxis in ländlichen Gesellschaften Sachsens und der Oberlausitz (18. und 19. Jahrhundert)“, in *Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie* 59, Nr. 1 (2011): 35-50.

Wolfram Siemann, „Die Adelskrise 1848/49“, in *Adel und Bürgertum in Deutschland 1770-1848*, hrsg. Elisabeth Fehrenbach (München: R. Oldenbourg Verlag, 1994): 231-246.

Karel Sklenář, *Obraz vlasti. Příběh národního muzea* (Praha: Paseka, 2001).

Helena Smíšková, „Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808-1844)“, in *Sborník archivních prací* 22, č. 1 (1972): 356-407.

Anton Springer, *Dějepis Rakouska od míru Vídeňského roku 1809* (Praha: J. L. Kober, 1868).

Anton Springer, *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809*, Bd. I. (Leipzig: Hirzel, 1865).

Hannes Stekl, „Ambivalenzen von Bürgerlichkeit“, in *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2004): 140-156.

Hannes Stekl, „Zwischen Machtverlust und Selbstbehauptung. Österreichs Hocharistokratie vom 18. bis ins 20. Jahrhundert“, in *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert*, hg. Hannes Stekl et al. (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2004): 14-34.

Zdeněk Šamberger, „Austroslavismus ve světle snah feudální reakce. Poznámky k jeho třídnímu charakteru a pojetí“, in *Slovanské historické studie* 16 (1988): 49-81.

Dušan Škvarna, „Prejavy diskontinuity v strednej Európe počas rokov 1848/49“, in *Moderní dějiny* 14 (2006): 215-230.

Jiří Štaif, „Konec revoluce 1848-1849 a společnost v Čechách. Několik úvah o dramatické společenské změně“, in *Moderní dějiny* 14 (2006): 281-288.

Jiří Štaif, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851* (Praha: Dokořán, 2005).

Christoph Thienen-Adlerflycht, „Graf Leo Thun als nachjosephinischer Vorkämpfer eines aufgeklärten Konservativismus“, in *Konservative Profile. Ideen & Praxis in der Politik zwischen FM Radetzky, Karl Kraus und Alois Mock* (Graz: Leopold Stocker Verlag, 2003): 103-168.

Christoph Thienen-Adlerflycht, *Graf Leo Thun im Vormärz. Grundlagen des böhmischen Konservatismus im Kaisertum Österreich* (Graz – Wien - Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1967).

Christoph Thienen-Adlerflycht, „Feudale Konservative als Vorkämpfer einer postfeudalen civil society“, in *Études danubiennes* 19, č. 1-2 (2003): 9-30.

Josef Tichý, *Rok 1848 v obrazech* (Praha: Orbis, 1948).

Zdeněk V. Tobolka, „Národní výbor r. 1848“, in *Obzor národohospodářský* 10, č. 2 (1905): 13-25, 66-73, 112-123, 165-172.

Zdeněk Tobolka, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl I. 1848-1859* (Praha: Československý kompas, 1932).

Alexis de Tocqueville, *Starý režim a Revoluce* (Praha: Academia, 2003).

Tatjana Tönsmeier, „Adel und Armenfürsorge in Böhmen (1848-1914), in *Bohemia* 48 (2008), 480-491.

Otto Urban, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003).

Valentin Urfus, „K vzájemnému poměru českého státoprávního programu a předbřeznové stavovské opozice v Čechách“, in *Právněhistorické studie* 13 (1967): 85-103.

Max Weber, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin* (Praha: Mladá fronta, 1997).

Hans-Ulrich Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Zweiter Band: Von der Reformära bis zur industriellen und politischen „Deutschen Doppelrevolution“ 1815-1845/49* (München: Verlag C. H. Beck, 1989).

Hans-Ulrich Wehler, *Nationalismus. Geschichte, Formen, Folgen* (München: Verlag C. H. Beck, 2001).

Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975).

Eduard Winter, *Der Josefinismus und seine Geschichte. Beiträge zur Geistesgeschichte Oesterreichs 1740-1848* (Brünn-München-Wien: Rudolf M. Rohrer Verlag, 1943).

Eduard Winter, *Frühliberalismus in der Donaumonarchie. Religiöse, nationale und wissenschaftliche Strömungen von 1790-1868* (Berlin: Akademie Verlag, 1968).

Frank Wollmann, *Slavismy a antislavismy za jara národů* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1968).

Václav Žáček, „Recepce a odmítání austroslovanských názorů Lva Thuna vyslovených v jeho brožurě o české literatuře a její ohlas mezi slovanskými národy“, in *Slavia* 49 (1980): 57-76.

Václav Žáček (ed.), *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbíрка dokumentů* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958).

Učební texty

Politologie. Edice učebnic právnické fakulty MU v Brně (Brno: Masarykova univerzita, 1993).